

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI: 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNE
ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESİN EROĞLU

**ANA BİLİM DALI: İKTİSAT
PROGRAM : İKTİSAT POLİTİKASI**

KOCAELİ – 2008

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YABANCI SERMAYE
YATIRIMLARI: 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNE
ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESİN EROĞLU

**ANA BİLİM DALI: İKTİSAT
PROGRAM : İKTİSAT POLİTİKASI**

TEZ DANIŞMANI: YRD.DOÇ.DR. İSMAİL ŞİRİNER

KOCAELİ – 2008

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI: 1980
SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİSİ**

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
İÇİNDEKİLER TABLOSU.....	I-II
ÖZET.....III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR.....	V
TABLOLAR.....	VI
GRAFİKLER.....	VII
GİRİŞ.....	1-2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
KÜRESELLEŞME	3
1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI	3
2. KÜRESELLEŞME TARİHİ	11
3. EKONOMİDE KÜRESELLEŞME	17
3.1. ÜRETİMİN KÜRESELLEŞMESİ	18
3.2. FİNANSAL PİYASALARIN KÜRESELLEŞMESİ	20
4. KÜRESELLŞEMENİN AKTÖRLERİ	24
4.1 ULUSLARARASI PARA FONU (IMF).....	24
4.2. DÜNYA BANKASI.....	27
4.3 DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ	29
İKİNCİ BÖLÜM	33
YABANCI SERMAYE	33
1.YABANCI SERMAYE TANIMI	33
2.YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	34
2.1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	35
2.2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ NEDENLERİ	37
2.3. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI KARAR ALMA SÜRECİ	40
2.4. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRLERİ.....	41
2.5. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ ÜLKE EKONOMİLERİNE OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ.....	44

2.5.1. Milli gelir ve Sermaye Etkisi	45
2.5.2. Ödemeler Bilançosuna Etkisi	46
2.5.3. İstihdam Üzerine Etkisi	46
2.6. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	48
2.7. ULUSLARARASI ÖZEL SERMAYE AKIMLARI	53
2.8. ULUSLARARASI ÖZEL SERMAYE AKIMLARININ OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ	55
2.8.1. Gayri Safi Milli Hasıla Etkisi	56
2.8.2. Ödemeler Dengesi Etkisi	57
2.8.3. Para Piyasası Dengesine Etkisi.....	58
2.8.4. Kamu Dengesine Etkisi.....	59
2.9. DÜNYADA ULUSLARARASI ÖZEL SERMAYE AKIMLARI	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	63
TÜRKİYEDE YABANCI SERMAYE	63
1. 1923-1960 DÖNEMİ	63
2. 1960-1980 PLANLI DÖNEM	65
3. 1980 SONRASI YABANCI SERMAYE.....	69
3.1. 24 Ocak 1980 Dönüşümü.....	69
4. FİNANSAL LİBERALLEŞME: “1989 DÖNÜŞÜMÜ”	73
4.1. DÖVİZ KURU POLİTİKASININ DEĞİŞMESİ	75
4.2. FAİZ ORANLARI ÜZERİNDEKİ DEVLET DENETİMİNİN KALDIRILMASI	75
4.3. SERMAYE HAREKETLERİNİN LİBERALLEŞMESİ	76
4.4. SERMAYE PİYASASI KANUNU VE SERMAYE PİYASASI KURULU'NUN KURULMASI.....	78
4.5. DEVLET İÇ BORÇLANMA SENETLERİ İHALELERİNE BAŞLANMASI.....	78
4.6. MERKEZ BANKASI BÜNYESİNDE PİYASALARIN KURULMASI	80
5. 5 NİSAN 1994 KARARLARI	81
6. 2000-2001 KRİZLERİ.....	84
7. TÜRKİYE’DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERE ETKİSİ.....	88
7.1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERE ETKİSİ.....	88
7.1.2. Gayri Safi Milli Hasıla Etkisi	89
7.1.3. Ödemeler Dengesi Etkisi	91
7.1.4. İstihdam Etkisi	93
7.2. ULUSLARARASI ÖZEL SERMAYE YATIRIMLARININ MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERE ETKİSİ.....	94
7.2.1. Gayri Safi Milli Hasıla Etkisi	95
7.2.2. Ödemeler Dengesi Etkisi	97
7.2.3. Para Piyasası Dengesi Etkisi	99
7.2.4. Kamu Dengesi Etkisi	101
SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	106

ÖZET

Teknolojik gelişmelerle birlikte hız kazanan küreselleşme, 20.yy'nin sonlarında itibaren değişimi simgeler olmuştur. Dünyayı yeniden yapılandıran bu değişim ekonomik, sosyal, politik ve kültürel anlamda kendini hissettirmiştir. Ancak en çok üzerinde tartışılan boyutu ise ekonomi alanında yarattığı değişim olmuştur. Ekonominin küreselleşmesi, uluslararası ticarete ve finansal piyasalarda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve sıcak para hareketleri aracılığıyla değişimin başrolünü üstlenmiştir.

Ekonominin küreselleşmesi, kalkınma sürecini tamamlayamamış, gelişmekte olan ülkeler için ek finansman imkanı sunmuştur. Bu sebeple, 1980'li yıllarda çoğu gelişmekte olan ülke ekonomilerini liberal politikalarla yönlendirmeye başlamışlardır. Ancak dünyada yaşanan kriz deneyimleri içerisinde, yabancı sermaye kaynaklı kriz sayısında beliren artış, bu olgunun avantaj ve dezavantaj anlamında değerlendirilmesi gereğini doğurmuştur.

Gelişmekte olana ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye, 1980 sonrası ekonomisinde yapısal ve köklü değişimlere giderek liberal politikalar benimsemiştir. Bu bağlamda ithal ikame büyüme modelini terk etmiş, dışa açık büyüme modelini benimsemiştir. İlk etapta yabancı sermaye çekme konusunda başarılı olunamamış ancak dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel yeni düzenlemeler ile yabancı sermaye girişinde ciddi artışlar yaşamıştır. Bu artış beraberinde makroekonomik dengelerde bozulmalara neden olmuş ve özellikle spekülasyon sermaye girişinde yaşanan artışa bağlı olarak 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri yaşanmıştır.

ABSTRACT

Gaining momentum with the technological improvements, globalization has been representing change from the end of 20th century. This change which rebuilt the world took place in economical, political and cultural fields. Yet, most of the debates has been about its effects on the economical changes. Globalization of the economy in international trade and financial markets leads the change via foreign direct investments and hot money.

Globalization of the economy gives additional financial opportunities for the developing countries . For this reason, in 1980's most of the developing countries started to direct their economies towards liberal policies. But, the increase of the crisis sourced by foreign investments of the experienced crisis throughout the world , revealed the need of evaluating the advantages and disadvantages of this phenomenon .

Turkey, one of the developing countries, let the foreign investment flow by applying liberal policies after the decree known as 24 January 1980 decisions. At the beginning, Turkey failed to attract the foreign investments but with the new regulations collateral to the developments of the worlds economy there has been a crucial escalation of foreign investments. However this escalation caused macroeconomic imbalances and 1994, December 2000 and February 2001 crisis caused by the increase in speculative investment flow .

KISALTMALAR

OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
AR-GE	Araştırma Geliştirme
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
TL	Türk Lirası
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
AB	Avrupa Birliği
PY	Portföy Yatırımları
KVYS	Kısa Vadeli Yabancı Sermaye
ÇİB	Cari İşlemler Bilançosu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
DTH	Döviz Tevdiat Hesapları

TABLolar

Tablo 1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	48
Tablo 2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	49
Tablo 3. Ülkeler İtibariyle Yabancı Sermaye Stoku	50
Tablo 4. Sektörler İtibariyle Dünya Yabancı Sermaye Stoku ve Girişleri	52
Tablo 5. Global Portföy Yatırımları Giriş	60
Tablo 6. Gelişmekte Olan Ükelere Yönelik Portföy Yatırımları	62
Tablo 7. 1923 -1979 Döneminde Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	68
Tablo 8. 1980-1989 yıllarında Türkiye’de Doğrudan Yabancı.....	72
Tablo 9. Türkiye’de Portföy Yatırımları	73
Tablo 10. 1988-1999 Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları	83
Tablo 11. 1999-2007 Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları	86
Tablo 12. 1981-2007 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar- Gayri Safi Milli Hasıla	90
Tablo 13. Doğrudan Yabancı Sermaye Özelleştirme İlişkisi.....	91
Tablo 14. Yabancı Yerli Sermayeli Büyük Şirketlerin Görelî Konumları	94

GRAFİKLER

Grafik 1. Portföy Yatırımı İhraç Eden Ülkeler	60
Grafik 2. Portföy Yatırımı İthal Eden Ülkeler	61
Grafik 3. 1984-2007 Türkiye’de Gayri Safi Milli Hasıla ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	89
Grafik 4. 1984-2007 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Cari İşlemler Dengesi.....	92
Grafik 5. 1984-2007 Türkiye’de Gayri Safi Milli Hasıla-Kısa Vadeli Yabancı Yatırımlar-Portföy Yatırımları	95
Grafik 6. 1984-2007 Türkiye’de Kısa Vadeli Yabancı Yatırımlar-Portföy Yatırımları Yatırımları-İthalat	96
Grafik 7. 1997-2007 Türkiye’de Kısa Vadeli Yabancı Yatırımlar-Portföy Yatırımları-Banka Kredileri	97
Grafik 8. 1984-2007 Türkiye’de Cari İşlemler Bilançosu-Kısa Vadeli Yabancı Sermaye-Portföy Yatırımları.....	98
Grafik 9. 1981-2007 Türkiye’de Kısa Vadeli Yabancı Sermaye-Portföy Yatırımları-Döviz Kuru-Cari İşlemler Bilançosu	99
Grafik 10. 1984-2007 Türkiye’de Kısa Vadeli Yabancı Sermaye –Portföy Yatırımları-Rezerv Para- Tüketici Fiyat Endeksi	100
Grafik 11. 1986-2007 Türkiye’de Kısa Vadeli Yabancı Sermaye –Portföy Yatırımları –Döviz Tevdiat Hesapları.....	101
Grafik 12. 1984-2007 Türkiye’de Faiz Harcamaları- Kısa Vadeli Yabancı Sermaye - Portföy Yatırımları	102

GİRİŞ

Dünyada teknolojik gelişmelere paralel olarak artan bilginin yayılma hızı, ülkeleri birbirine yaklaştırmıştır. Toplumların birbirine yaklaşması, son çeyrek yüzyılın en çok tartışılan konusu olan küreselleşme kavramını yaratmıştır. Küreselleşme; toplumları sosyal, ekonomik ve kültürel olarak her alanda etkilemektedir. Artık hiçbir toplum dünyada meydana gelen değişimlerden kendisini soyutlayamaz hale gelmiştir ve devletler küreselleşmenin karşısında etkinliklerini kaybetmiştir. Örneğin Ukrayna'da yaşanan Turuncu Devrimi, SSCB'nin 1990 yıllarda çözülmesi bu olgunun ne kadar güçlü bir hale geldiğinin göstergesidir.

Küreselleşmenin en etkin olarak hissedildiği ekonomide, kullanılan araçların sayısının artması ülke ekonomilerini birbirine bağımlı ve birbirlerini direk olarak etkileyebilir hale getirmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sermaye yetersizliği, bu ülkelerin ekonomilerini daha liberal hale getirmesine neden olmuştur. Böylece, gelişmiş ülkelerde atıl olarak bulunan sermayeyi ülkelere çekmeyi hedeflemiştir. Sermaye hareketleri türleri bakımından doğrudan yabancı yatırımlar, kısa vadeli yabancı sermaye yatırımları ve resmi yabancı sermaye yatırımları olarak sınıflandırılmaktadır. Bu yatırımların, yatırımın tarafı olan ülkelere kısa ve uzun dönemde etkileri farklı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle kısa vadeli yabancı sermaye yatırımlarının, ülkelerin makro ekonomik göstergelerinde dengesizliklere neden olmuştur.

Türkiye'de 1980'li yıllarda yaşanan döviz darboğazı ve buna bağlı olarak dış borç ödemelerinde yaşanan sıkıntı, ekonomi politikaların da köklü değişimler içeren 24 Ocak 1980 istikrar kararlarının alınması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu kararlar ile ithal ikameci büyüme modeli terk edilmiş ve dışa açık büyüme modeli benimsenmiştir. Bu model çerçevesinde yasal düzenlemelere gidilerek yabancı sermaye girişi için uygun zemin hazırlanmıştır. Türkiye'de yapılan bu değişikliklerin, ekonominin içinde barındırdığı yapısal bozukluklar nedeniyle olumlu etkileri sınırlı olmuştur. Daha çok kısa vadeli yabancı sermaye girişinin yaşandığı 1990'lı yıllarda ekonomi nominal olarak genişlemiş ve dış gelişmelere daha duyarlı hale gelmiştir. Aynı dönemdeki küresel krizler, Türkiye'yi derinden etkileyerek

büyük oranda sermaye çıkışlarına ve bu sermaye çıkışlarına bağlı, makro ekonomik istikrarsızlıklara neden olmuştur. Türkiye’de yaşanan bu olumsuz deneyimler sonucunda yabancı sermayenin ülke ekonomisi üzerindeki etkileri sorgulanır hale gelmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, küreselleşme tanımı ve süreci incelenmiş, ardından küreselleşmenin en etkin hissedildiği yabancı sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye ve uluslararası portföy yatırımları olarak ikili bir ayırımında incelenmiştir. Bu iki kavramın genel olarak ülke ekonomilerine etkileri incelendikten sonra, küreselleşmenin ekonomik ayağı olan yabancı sermaye yatırımlarının, Türkiye Ekonomisine etkileri seçilen makroekonomik göstergelerden yola çıkarak irdelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde küreselleşme kavramı üzerinde durulmuş ve küreselleşmenin literatürdeki tanımlarına değinilmiştir. Tarihsel süreç içinde gelişimi ve gelişim sürecindeki aktörlerinin tanımları irdelenmiştir.

İkinci bölümde küreselleşme ile paralel olarak dünyada yabancı sermayenin etkinliği sorgulanmıştır. Bu bölümde tanımlara yer verilerek gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri rakamsal değer verilerek incelenmiştir. Ayrıca bölüm içerisinde yatırımların gelişim süreci üzerinde durulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde Türkiye’deki yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi dönemsel olarak incelenmiştir. Bu dönemler itibari ile yabancı sermayenin, makro ekonomik dengeler üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Ülkede yaşanan ekonomik krizlerin sebepleri araştırılarak bu sebepler içindeki yabancı sermayenin etkinliği bulunmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde yabancı sermaye hedefli, ekonomi alanında yapılan yapısal değişimlere kronolojik olarak yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1. KÜRESELLEŞME KAVRAMI

Son çeyrek yüzyılda ivme kazanan küreselleşme, gerek Türkiye’de gerekse tüm dünyada en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Bu noktada küreselleşme kavramının hangi anlamda incelendiği önemlidir. Çünkü, ekonomiden politikaya, resimden müziğe ve günlük yaşantıda birçok alanda ortaya çıkmaktadır. Belki de küreselleşme kavramını bu derece tartışılır kılan, birçok alan için kullanılabilir olmasındandır. Dolayısıyla, bu başlık altında farklı kaynaklardan yararlanarak, küreselleşme ile ilgili tanımlara değinilecektir.

Küresel (global) terimi seksenli yılların başlarında Levitt (1983) tarafından firmaların ürünlerini tüm dünyada pazarladıkları “tek dünya pazarı” anlamında kullanmıştır.¹ Bu kavram, kültürel açıdan dünya toplumlarının birbirine benzeme sürecini, buna bağlı olarak tek bir global kültürün ortaya çıkmasını, bazen de toplumların, toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etme ve tanımlama sürecini anlatmak için kullanılmaktadır.² Ülkelerdeki çeşitli piyasaların işleyiş şekilleri ve bu piyasaların birbiriyle olabilecek bağlantıları hakkındaki ortak düşünceler, benimsenecek siyasi sistem, demokrasi, insan hakları, din ve laiklik, çevre bilinci gibi düşüncelerin evrenselleşmesi fikri bu kapsama girmektedir.³

Ünlü sosyolog Burger’e göre küreselleşme; Alman kömür endüstrisindeki gerilemeden, Japon gençlerinin günlük alışkanlıklarını açıklamaya kadar bir çok insanı ilgilendiren ve hayatına yön veren bir kavramdır. Gerek İngiltere dış politikasına olan etkileri, gerekse sosyolojik teorileri ile tanınan Giddens ise, küreselleşmeye değinmeyen hiçbir siyasal konuşmanın bile tam olmadığını belirterek, küreselleşmenin vazgeçilmesi mümkün olmayan bir unsur olduğunu belirtmiştir. Friedman küreselleşmeyi; genel teoriler ile açıklanması ve kavranılması

¹ Sinan Sönmez, **Küresel Finans Düzen, Yönetişim ve Büyüme**, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2004, s.112.

² Temel Çalık, Ferudun Sezgin, “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt:13, No:1, Mart 2005, s.56.

³ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Kuruluşlar**, Beta Basım, İstanbul, 2007, s.1.

hiç de kolay olmayan bir sistem olarak tanımlamaktadır. Friedman'a göre küreselleşme, giderek artan sayıda insanı çok çeşitli alanlarda etkileyen bir sistemdir. Friedman, küreselleşmeyi serbest piyasa kapitalizminin hemen hemen her ülkeye yayılması olarak algılamaktadır.⁴

Dünya'da küreselleşme olarak adlandırılan olgu mal, ticaret ve sermaye gibi ekonomik argümanlar ile sosyal, siyasal ve kültürel alanlardaki diğer argümanlarda uluslararası engellerin kaldırılmasına yönelik olan değişimler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri önemli ölçüde etkilemiştir. Bu argümanlar doğrultusunda küreselleşme tanımları aşağıdaki gibidir;

Ekonomik anlamda küreselleşme, ticaret finansal akımlar, teknoloji değişimi ile bilgi ve işgücünün mobilitesi yoluyla dünya ekonomilerinin entegrasyonu olarak tanımlanmaktadır. Siyasal anlamda küreselleşme, uluslararası siyasal ve ekonomik aktörlerin ulus devlet egemenliğine ortak olabilmesi ile ülkelerin uluslararası siyasi ve ekonomik olayları dikkate almak durumunda olduğu bir değişimi ifade eder. Sosyo-kültürel anlamda küreselleşme ise özünde zevk tercihlerin giderek homojenleşmesidir.⁵

Başka bir ifadeyle küreselleşme, iktisadi, siyasi ve kültürel anlamda bazı ortak değerlerin yerel ve milli sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade eder. Bununla birlikte, küreselleşmenin en yaygın kullanımında mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkelerarasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç anlamı taşıdığı söylenebilir.⁶

Küreselleşme yada global bütünleşme, global entegrasyon, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrılıklara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin

⁴ Thomas Friedman,, **Küreselleşmenin Geleceği**, İstanbul, Boyner Yayınları, 2000, s.31.

⁵ Coşkun Can Aktan, **Moderniteden Postmoderniteye Değişim**, 1.b, Konya; Çizgi Kitabevi, 2003, s:120.

⁶Fikret Şenses, "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı?, Engel mi?" <http://www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0409.pdf> ,s.1.

daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbiriyle bağlantılı olguları içerir.⁷

Yukarıda yapılan tanımlardan da anlaşıldığı üzere küreselleşmenin içerdiği ana hatlar şöyledir⁸;

a- Küreselleşme, toplumsal bağların ve etkileşimin yüksek düzeye ulaşmış bir bütünselliğidir. Dolayısıyla insanlık tarihinin ilk çağlarındaki toplumsal bağların niteliğinde de vardı, fakat toplumun daha sonraki olgunluk aşamasında yeni bir sosyal oluşum olarak görülmektedir.

b- Bu bütünsellik, toplumsal üretimin ve yaşam şeklinin, ekonomik dışı oluşumları ve tüm yaşamsal etkinliklerin bir genellemesi olarak ortaya çıkar. Böylelikle küreselleşme bütün uygarlıkları içine alan bir oluşumdur.

c- Küreselleşme toplumsal ilişkiler sisteminde, uyumlu ve eşit sosyal çıkarlar temeline oturtulmuş insanlar arası ilişkiler arasında, evrensellik unsurlarının oluşma sürecidir.

d- Küreselleşme, yüksek düzeyde gelişmiş toplumsal zenginliklerin ve üretken güçlerin tarihi bir ihtiyacıdır. İnsan ilişkilerinde ortaya çıktığı gibi, teknik malzeme tesisatının gelişim düzeyinde ve özelliklerinde de ortaya çıkar. Çağdaş teknoloji devriminin sonucunda, küresel sürecin gelişmesi için elverişli şartlar ve objektif ihtiyaçlar doğar.

Birçok anlamda tanımlanabilen ve birçok alanda varlığını hissettiren küreselleşme kavramının siyasal, ekonomik ve kültürel sonuçları etkinlik boyutunu arttırdıkça kazananların ve kaybedenlerin oluşması mümkündür. Ayrıca kavramın üzerinde herkesin anlaştığı bir tanımın yapılmamış olması da göz önünde bulundurulduğunda, küreselleşmeye yönelik farklı yaklaşımlar oluşmuştur.

⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler** , Ankara, Devlet Planlama Teşkilat Yayınları, 1995, s.1.

⁸ Anna Nedjalkova, **Küreselleşmenin Esasları**, T.C.Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003, s.33.

Gelinen noktada küreselleşmeye ilişkin bu yaklaşımları üçlü bir sınıflamaya tabi tutmak mümkündür. Bu sınıflamanın birinci kategorisini, küreselleşmenin ulus devleti ve ulusallığı zayıflattığı/yok ettiği dolayısıyla ulusları uluslararası sermayenin hegemonyasına soktuğunu ileri süren yaklaşım oluşturmaktadır. İkinci kategori, küreselleşmenin dünyanın geleceği için zorunlu bir sonuç oluşunu ve küresel yeni dünya düzeninin olanaklarından yararlanılması gerektiğini savunan küreselleşme yanlılarının oluşturduğu yaklaşımdır. Üçüncü kategori ise, küreselleşmeye karşı ya da taraf olma konusunda temkinli olan, hatta diğer iki yaklaşımı oluşturan temel tezleri reddeden yaklaşımdır.⁹ Bu üçlü sınıflandırma küreselleşme karşıtları (kuşkucular), aşırı küreselleşmeciler (radikaller) ve dönüşümcüler şeklinde sınıflandırılabilir.¹⁰

Kuşkuculara göre küreselleşme, farklı toplumsal kültürlerin ve inançların daha yakından tanınması; ülkeler arasındaki her türlü ilişkinin yaygınlaşması ve yoğunlaşması; ideolojik ayrımlara dayalı kutupların ortadan kalkması sonuçlarını doğuran kaçınılmaz bir süreçtir. Bu anlayışa göre, teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin etkileyip yönlendirdiği süreçler küreselleşme kavramıyla açıklanmaya çalışılmaktadır. Sermayenin uluslararasılaşması ve tüketim biçimlerini ve dolayısıyla üretilen malları dünya ölçeğinde standart hale getirmeye başlamıştır. Güç çok uluslu şirketler gibi uluslararası bazı aktörlere kaymaya ve ulus devletler gücün tek ve tartışılmaz sahibi olmaktan uzaklaşmaya başlamaktadırlar.¹¹

Radikallere göre; endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Bir diğer ifadeyle, piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür. Küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzenin bir delili olarak yorumlanabilecek küresel düzeyde kültürel karışım, küresel yayılma ve küresel yönetim kurumlarının doğuşu, köklü bir

⁹Ali Esgin, "Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:25, No:2, 2001, s.187.

¹⁰ Veynel Bozkurt, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, 1.b, Bursa, Alfa Yayınları, 2000, s.18.

¹¹ Mürteza Hasanoğlu, "Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri", **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 43, 2000, s.70-71.

biçimde yeni dünya düzeninin delilleri ulus devletin ölümü olarak yorumlanmaktadır¹²

Dönüşümcüler küreselleşmeyi modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Dönüşümcüler, ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını kabul ettiği halde, hem aşırı küreselleşmecilerin “egemen ulus devletin sonunun geldiği” iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı kuşkucularının “hiçbir şey değişmedi” tezini reddetmektedirler.¹³

Yazındaki çeşitli tanımlardan da anlaşıldığı gibi küreselleşme, oldukça kapsamlı, farklı alanları etkileyen ve bu etki ile değişimi destekleyen bir kavramdır. Bu nedenle, küreselleşmenin içinde barındırdığı çeşitlilik dikkate alındığında, söz konusu kavramı daraltılmış bir alanda tanımlamak önemli bir gereklilik olmaktadır. Bu çalışmada, küreselleşmenin iktisadi anlamı üzerinde durulacağından ekonominin küreselleşmesinden bahsedilecektir.

Dar manasıyla, sermaye hareketlerinin dünyanın tümüne yayılması etkisi olarak ifadelendirilebilecek olan küreselleşmenin özellikle teknolojik gelişmelerin paralelllerinde dünyayı bir finans piyasasına çevirdiği görülmektedir. BM İnsani Kalkınma Raporu(2000)’na göre her gün 1.5 trilyon dolardan fazla para el değiştirmektedir. Fakat tüm bunlara rağmen küreselleşmeyi sadece finans piyasalarının etkinliğinin artması şeklinde yorumlamak sığ bir bakış açısına sahip olmak demektir. Çünkü “küreselleşme ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel bir olgudur.¹⁴

Küreselleşme kavramıyla ifade edilen sürecin iki bileşeni bulunmaktadır. Bir tanesi sermaye birikimi süreci ile ilgilidir. Burada temel olan sermaye dolaşımının serbestleşmesi, hacminin artması, hızlanması, yaygınlaşması ve yeni yatırım araçlarının devreye girmesidir. Küreselleşmenin itici gücü budur ve son on yıl

¹² Veysel Bozkurt, a.g.e, s. 20.

¹³ Ali Esgin, a.g.e., s.189

¹⁴ Şenol Baştürk, “Bir Olgular Olarak Küreselleşme”,

http://www.isgucdergi.org/index.php?p=arc_view&ex=76&inc=arc&cilt=3&sayi=2&year= Erişim Tarihi: (10 Şubat 2007).

boyunca finansal piyasalar ufuklarını daha evvel hiç görülmemiş derecede genişletmişlerdir.

Bu süreç büyük ölçüde¹⁵;

- 1970’li yıllarda Bretton Woods sisteminin çökmesi ile birlikte gelişen serbest değişken kur sisteminden, 1980’li yıllarda zirvesini yakalamış olan liberalleşme döneminde hükümetlerin finansal serbestleşmeye de imkan tanımalarından,
- Bazı daha büyük ekonomilerin dış ödemeler dengesinde ortaya çıkan yapısal dengesizliklerden ve,
- Üçüncü dünya ülkelerinin borçlanmalarına yardım konusunda banka ve diğer ödünç veren kurumların oldukça istekli olmalarından etkilenmiştir.

Küreselleşme sürecinin ikinci bileşeni ise teknolojik ilerlemelerle ilgilidir. Burada da bilgisayarların yaygınlaşmasından, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisinin hızlanmasından ve büyük oranda ucuzlamasından söz edilmektedir.

Küreselleşme, ekonomik, politik, teknolojik ve entelektüel alanlarda kapsamlı bir dönüşüm içeren sürece verilen addır. Bu dönüşüm, yeni ekonomiler, yeni teknolojiler, yeni siyasal yaklaşımlar ve post modern düşünce sisteminden oluşan bir süreçtir. Bu süreç içerisinde iki taraf vardır: aktif taraf ve pasif taraf. Aktif taraf; değişim rüzgarını hızlı bir şekilde bünyesine entegre eden gelişmiş, merkez konumdaki ülkelerdir. Pasif taraf ise; bu değişim sürecine uyum sağlamaya çalışan ve krizlerle karşılaşan çevre ülkelerdir.¹⁶ Aktif tarafı oluşturan merkez ülkeler, gelişmiş ülkeler olurken pasif tarafı oluşturan çevre ülkeler ise gelişmekte olan ülkelerdir. Gelişmekte olan ülkeler içerisinde düşük gelirli, düşük orta gelirli ve yüksek orta gelirli ülkelerde algılanmalıdır.

¹⁵ Akdiş, Muhammet, “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri Ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler”, makdis.pamukkale.edu.tr/finans.htm - 324k, Erişim Tarihi: (03 Mart 2007). s.2.

¹⁶ Zeynep Karaçor, **Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye Ekonomisi**, 1.b, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003; s.376.

Sanayi toplumlarıyla anılan ve sanayileşme sürecine eş zamanlı olarak gelişen küreselleşme süreci, dünya ekonomisinde iki yüz yıllık uzun bir tarih içinde seyretmesine karşılık, gelişmekte olan ülkelerde daha kısa bir geçmişi vardır. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde, 1980’li yıllarda uygulanan finansal liberizasyon politikaları, küreselleşme hedefleriyle bağdaşmayacak şekilde küresel istikrarsızlık ve küresel kriz mekanizmalarını üretmiştir. Gelişmiş ülkelerin küreselleşme öyküsü ise, kapitalist ekonomi ya da sanayileşme tarafından belirlenmiştir. Bu ülkelerde, ekonominin tüm kurumları, mekanizmaları ve karar birimleri “piyasa uyumlu davranış” kalıpları yönünde toptan bir dönüşüm yaşamak zorunda kalmamıştır. Bu ülkelerde, devletin ve bireylerin liberal değerleri ve mekanizmaları anlayabilmesi için liberalizasyon politikalarının kurumsal ve yasal düzenlemeleri içeren alt yapı aşamasıyla başlaması gerekmemiştir.¹⁷

Bu yaklaşımın arka planında, yeni yeni oluşan bu dünya düzenine entegre olmanın çevre ülkelere ileri teknolojilerin aktarılmasını hızlandıracağı, sermayenin bu bölgelere kolayca akacağı ve Batılı ileri sanayi toplumlarıyla ekonomik, siyasi ve kültürel bir yakınlaşmanın yaşanacağı görüşü vardır. Küreselleşme sürecine uyum gösteren ülkelerin bu yolla gecikmiş kalkınmalarını gerçekleştirecekleri, kendi bölgelerinde önemli siyasi, iktisadi ve kültürel nüfuz imkanlarına sahip olacakları ve görece güç ilişkilerini kullanarak dünya ekonomisinin işleyişinden ulusal çıkar sağlayabilecekleri söylenmektedir.¹⁸

Ülkeler bu değişim sürecinde önceden varolan bazı avantajlarını kaybettikleri gibi, değişime ayak uydurabilenler önemli fırsatlar da yakalayabilmektedirler. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler genellikle küreselleşme sürecini belirleyen değil, ondan etkilenen ülkelerdir. Bu nedenle, bu ülkelerin uluslararası ekonomide avantajlarını koruyup, rekabet güçlerini arttırmaları için küreselleşmenin ortaya

¹⁷ Selma Sevinç Orhan, **Küresel İktisat Politikaları Olarak Liberalizasyon**, 1.b, Konya, Çizgi Kitabevi, s;414.

¹⁸ Uğur Eser, “Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:6, Sayı:17, Yaz1995, s. 6.

çıkardığı fırsat ve tehditleri doğru algılayıp ona göre stratejiler oluşturmaları gerektiği ifade edilmektedir.¹⁹

Küreselleşme konusunda en yaygın görüş, bu sürecin hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşam standardını yükselteceği yönündedir. İktisat yazınında küreselleşmenin bir bütün olarak dünya ekonomisine etkileri konusunda üç ayrı görüş vardır. Bunlar²⁰;

- Birinci görüş; neoliberal yakınsama hipotezidir. Buna göre; liberal düzende, küreselleşme bütün ülkelerde yaşam standardını yükseltir. Bu süreç içinde, dışa açık gelişmekte olan ülkeler geri kalmışlığın avantajlarından yararlanıp, sermaye ve teknoloji transferiyle, gelişmiş ülkelere daha hızlı büyüyecekler, böylece dünya ölçeğinde yaşam standardı birbirine yaklaşacaktır.
- İkinci görüş; küresel ekonomik gelişmenin, küreselleşmenin çeşitli aşamalarında farklılık gösterdiğini, ilk aşamada ülkeler arasındaki eşitsizliğin arttığını, sürecin gelişmiş ülkeler lehine, gelişmekte olan ülkelere aleyhine geliştiğini, daha sonraki aşamalarda ise kazanan tarafın gelişmekte olan ülkeler olduğunu ileri sürmektedirler. Bunun tam zıttı olan görüş ise küreselleşmenin aslına küresel olmadığını, uluslararası sermayenin çoğunlukla gelişmiş ülkelerde ve az sayıda gelişmekte olan ülkelere yoğunlaştığını dolayısıyla milyarlarca insanın bu sürecin dışında kaldığını ileri sürmektedir.
- Üçüncü görüş; küreselleşme ile gelişmekte olan ülkelere sağlanan büyümenin, gelişmiş ülkelerin yaşam standardında gerileme pahasına olduğudur.

Dünya geneli tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilmek için ülke yönetimlerinin ülke gümrüklerini daha geçirgen bir yapıya dönüştürmeleri arzu

¹⁹ Mehmet Şahin, Murat Gümüş, “Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye Açısından Küreselleşmenin Fırsat ve Tehditleri”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt:7, Sayı:240, 2001, s. 117.

²⁰ Oğuz Esen, “Küreselleşme Gelir Dağılımı ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt:8, Sayı:26, Sonbahar1997, s. 21-22.

edilir. Bu çerçevede gelişmiş ülkeler tarafından yönlendirilen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kimi kurumların oluşturduğu uluslararası ticaretteki yeni düzenlemeler empoze edilmektedir. Bu sürece paralel olarak ülke sınırları daha geçirgen hale gelmekte ve uluslararası ticaretteki serbestlik düzeyi artmaktadır. 1950 yılında 380 milyar dolar olan dünya ticaret hacmi, 1997 yılında 5,86 trilyon dolara çıkmıştır. Dünya ticaretindeki bu kadar hızlı artışın sebeplerinden biri gümrük tarifelerindeki düşüştür. Ancak hemen ifade etmek gerekir ki, uluslararası ticarete sağlanan serbestliğin pek çoğunun gelişmiş ülkelere ait işletmelerin ticaret kapasitelerini artırmaya dönük olduğu da bir gerçektir. Çünkü gelişmiş ülkeler kendi sınırlarını ticari faaliyetler için yeteri kadar geçirgen hale getirmemişlerdir.²¹

Küreselleşme sürecinin oluşturduğu yeni durumun temelinde, işletmelerin dünyanın bütün bölgelerinde hiçbir kısıtlamaya maruz kalmadan tek bir pazar gibi faaliyet gösterebilmesi ve sermayenin hiçbir engele maruz kalmadan hareket edebilme çabası yatmaktadır.

2. KÜRESELLEŞME TARİHİ

Küreselleşme sürecinin ne zaman başladığına dair ortak bir fikir olmasa da, ileri teknolojik uygulamalar sayesinde hiç bugünkü kadar yoğun ve hızlı işlememiştir. Yüzyıl önce de küreselleşme vardı; fakat, küreselleşmenin yeni olan yönü, nitel ve nicel boyutlarındaki değişimdir. Nicel olarak küreselleşme ticaret, sermaye akımları ve insanların ülkeler arasındaki dolaşımında meydana gelen artışı ifade etmektedir. Niteliksel olarak, küreselleşme politik, ekonomik, ve sosyal süreçleri kapsar.²²

Küreselleşmenin işleyiş prensiplerine bakıldığında pek de yeni bir durumun söz konusu olmadığı görülmektedir. Tarih boyunca siyasi ve ekonomik gücü elinde bulunduran toplumlar daima diğerlerini tehlike olarak görmüş ve kendi egemenliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Örneğin denizcilikte ilerleyen ülkeler keşfettikleri toprakları derhal sömürgeleri haline getirmiştir. Eğer küreselleşme bugün yaygın

²¹ Hasan Tağraf, “Küreselleşme Sürecinde Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2002, s. 2

²² Metin Toprak, **Küreselleşme ve Kriz**, 1b, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001, s.9.

olarak kullanılan tanımıyla “lkelerin birbirlerine yaklaşması ve toplumlar arası ilişkilerde meydana gelen artış ya da ülkeler arası entegrasyonun güçlenmesi” gibi ifadelerle tarif edilmeye çalışılırsa örnekler daha da arttırılabilir. Avcılık ve toplayıcılıktan kabile hayatına geçen insanlar yardımlaşma ve iş bölümü sayesinde birbirlerine yaklaşmışlardır. Fakat bu noktada daha önemli işlerde uzmanlaşan kabileler (rneğin; alet yapımı, tarım vb.) giderek güçlenmişlerdir. Zamanla güçlü kabileler arasında egemenlik mücadeleleri başlarken bu sırada göreli olarak güçsüz olan kabileler merkez kabileleri tarafından paylaşılmış ve ağır işlerde kullanılmıştır. Yük taşımacılığı ve ticarete artış ile birlikte yeni ticaret yolları kurulmuş ticaret daha kolay yapılır olmuştur. Ancak bu durum bu ticaret yollarının egemenliğinden kaynaklanan birçok savaşa neden olmuştur. Bu ticaret yolları üzerinde egemenliği kuran ülkeler, bir yandan egemenliklerini yitirmemek için diğer ülkelerle savaşmış, diğer taraftan bu yolları kullanmak isteyen ülkelere de çeşitli politikalar yoluyla (ağır vergiler, smrme politikaları vb.) baskı kurmaya devam etmişlerdir. Zaman içinde giderek zenginleşen bu ülkeler, bugün küreselleşme ile ifade edilen düzenin bir benzerini kurmuşlardır.²³

Dünya kapitalizminin son iki yüzyıllık tarihi, iki ayrı uzun salınım altında, iki adet küreselleşme evresinin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu sürecin en önemli özelliği, iktisadi büyüme oranlarındaki sıçramada görülmektedir. Dokuma tezgahlarındaki baş döndürücü teknolojik gelişmeler 1730’larda başlamış; bunları demiryolları (1820’ler) ve buhar gücüne dayalı okyanus ötesi gemi taşımacılığı (1840’lar) izlemiştir. Bu gelişimin iktisadi büyüme üzerine olan etkilerinin ise birbirinde peş peşe kopuşlar sergileyen sıçramalar şeklinde olduğu görülmektedir. Bu süreçte dünya kapitalizminin lideri konumundaki ülkelerin elde ettiği büyüme oranının her defasında bir öncekinden daha yüksek olduğu görülmektedir.²⁴

Kapitalizmin gelişmeye başladığı 1870–1914 yıllar arasında lkelerarası ekonomik ilişkiler oldukça artmıştır. Bu ekonomik ilişkilerde artışın temelinde

²³ Cansın Can, “Globalleşme Rüzgarında Global Bir Köy: Türkiye”, <http://iibf.ogu.edu.tr/contest/3.pdf>, Erişim Tarihi: (10 Mayıs 2007)

²⁴ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, 12.b, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s.15.

ulaşım ve iletişim olanaklarının artması yatmaktadır. Demiryolu ve deniz ulaşımının gelişmesi, telgrafla iletişimin bir kıtadan diğerine m¼mk¼n hale gelmesi gibi teknolojik gelişmeler “Birinci K¼reselleřme” olarak adlandırılan 1870–1914 yılları arasındaki s¼rece eşlik etmiştir. Bu d¼nemde d¼nya ¼retimi reel bazda yıllık olarak ortalama % 2,7 oranda artarken, ihracat % 3,5 oranda artmıştır.²⁵ Birinci K¼reselleřme, I. D¼nya Savaşı başlangıcına kadar devam etmiş ve savaş ¼ncesi d¼nemdeki ¼retim d¼zeyine ancak 1970’lerde ulaşılabilmıştir. Aynı d¼nemde, 1870–1914 arasında uluslararası ticaretin gelişmişliğine bakıldığında zamanın sanayileşmiş ¼lkeleri yani bug¼n¼n gelişmiş ekonomileri olan Avrupa, Amerika ve Japonya’nın o yılların ticaret hacimlerine yeni yeni ulaştıkları g¼zlenmektedir.²⁶

D¼nya ticaretinin bu kadar artmasında, tarifelerin d¼ř¼r¼lmesi, deniz ve demiryolu ulaşımının yaygınlaşması ile ¼lkeler arasında mal fiyatlarında g¼r¼len farklılığın azalması etkili olmuştur. Diğer taraftan, 1914 ¼ncesinde sermaye hareketleri de hızla artmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artışın yanı sıra sermaye hareketleri de artış g¼stermiřtir. Bu hareketler, daha ¼ok tahvil ihracı yoluyla demiryolları gibi altyapı ve ulaşım projeleri ile uzun vadeli kamu bor¼larının finansmanı ¼zerine yoğunlaşmıştır. Sermaye hareketlerinin hızla artmasında ¼zellikle altın standardı sistemi ¼nemli rol oynamıştır. Ancak; 1914’te I. D¼nya Savaşı’nın patlak vermesi, 1929’da B¼y¼k Depresyon’un baş g¼stermesi ve sonrasında da II. D¼nya Savaşı’nın başlaması, k¼reselleřme s¼recini yavaşlatmıştır. Gerek savaşların, gerekse B¼y¼k Depresyon’un etkisiyle ¼lkeler dış ticarete sıkı korumacılığa y¼nelmiř; sermaye hareketleri ¼zerindeki kısıtlamalar artmıştır. Başta ABD olmak ¼zere gelişmiş ¼lkeler tarife ve kotaları aşırı ¼l¼de artırmış ve sonu¼ta d¼nya ticaret hacmi hızla d¼řm¼řt¼r. ¼te yandan, uluslararası sermaye hareketleri de kısıtlamalardan nasibini almış ve ¼lkelerin savaş ve ekonomik durgunluğun

²⁵ Aktan, a.g.e, s.128.

²⁶ Uğur Sel¼uk Akalın (ed), **Globalizasyonun Yansımaları**, 1.b., İstanbul: Donkişot Yayınları, 2002, s.5.

etkilerinden kendilerini korumaya çalışmaları sonucu sermaye hareketleri önemli ölçüde yavaşlamıştır.²⁷

1929'da ABD borsasının çökmesiyle başlayan, II. Dünya Savaşı sonrasına kadar süren ve Büyük Depresyon olarak bilinen bu dönem finans piyasaları krizin ülkeden ülkeye yayılmasında ve derinleşmesinde büyük rol oynamıştı. Bu sebeple 1944'te Bretton Woods Konferansı'nda savaşın galipleri ABD ve İngiltere savaş sonrası dünyanın ekonomik sistemini sabit kur rejimi ve sermaye kontrolleri temelleri üzerine inşa ettiler. Amaç, tabiatı gereği, reel ekonomiden farklı olarak çok büyük spekülâtif kazançlara, ancak daha sonra da çok boyutlu zararlara yol açabilen finans piyasalarındaki dalgalanmaları bir ölçüde sınırlamak, esas olarak da bu dalgalanmaların uluslararası krizlere yol açmasını engel olmaktı.²⁸

İki savaş arası dönemi kesinti olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Aslında bu kesinti dönemi sonrasında önemli sonuçlar doğuracaktır. Savaş bittiğinde Doğunun İmparatorlukları yıkılmış, Rusya kapitalist düzenden kopmuş ve sonuç olarak küreselleşme ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Bahsi geçen Birinci Küreselleşme döneminde lider olan ülke İngiltere'dir ve Sterlin'in hâkimiyetinde bir altın standardı uygulanmaktadır. Fakat kesinti döneminde yaşanan olaylar (savaşlar ve ekonomik buhran) etkisiyle altın standardı sistemi terkedilmiş ve artık liberal politikalar yerini daha korumacı politikalara bırakmıştır. II. Dünya Savaşı son bulduğunda İngiltere artık liderlik koltuğunu – kriz süreci ve sonrasını iyi değerlendirmiş olan – ABD'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Savaş sonrası Doğu Avrupa'da SSCB odaklı sosyalist bir blok oluşmuş, aynı şekilde Çin'de sosyalist rejim kurulmuştur. Yeni bir düzen için ABD savaş bitmeden Bretton-Woods konferansı ile doları altına bağlayarak rezerv para niteliği kazandırmış ve ardından bu yeni düzene katkıda bunacak iki

²⁷ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, "Globalleşme", http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/degisim/aktan-sen-globallesme.pdf, Erişim Tarihi: (13 Temmuz 2007).

²⁸ Selim, Somçağ, "Küreselleşmenin Ekonomik Anlamı", **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:17, Kasım, Aralık, Ocak, 2001-02, s.160.

kurumu Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin oluşturulmasını kararlaştırmıştır.²⁹

Bretton Woods sistemi, uzun dönemli istikrarlı büyüme uğruna sermayenin kısa vadeli spekülasyon kazançlarından vazgeçmesini gerektiriyordu. 1940'ların sonunda başlayan hızlı büyüme döneminin sonuna doğru ortaya çıkan karlılık ve büyüme hızı düşüşünün yarattığı makro ekonomik etkiler (özellikle ABD ekonomisinin görece üstünlüğünün zayıflaması) zaten sistemin temel taşı olan dolar merkezli sabit kur rejiminin sürdürülememesine yol açtı, Bretton Woods sistemi 1973'te çöktü.³⁰

Bretton Woods sisteminin çöküşünden önce ABD ekonomisinde yaşanan sıkıntının özü, yurtdışına çıkan Amerikan sermayesinin fazlalığıdır ki bunun üç nedeni vardır: Amerikan şirketlerinin başta Avrupa olmak üzere yurtdışına büyük yatırımlar yapması; Amerikan pazarında dış borçlanmayı teşvik edip ABD'de hesap açmayı engelleyen yasalar ile tavana vuran faiz hadleri; Vietnam Savaşı'nın finansmanı. Bu dönemi takiben, Kippour Savaşı'nın ardından 1973'de petrol fiyatlarının dörde katlanması, 1979'da İran Devrimi ve 1980'de Irak'ın İran'ı tehdit etmesiyle üçe katlanması uluslararası finans akışının düzenini derinden sarsmıştır. Ticaret hadlerinin petrol çıkaran ülkeler lehine dönmesi OPEC bölgesinde, özellikle de Körfez Ülkeleri'nde sekiz yıl içinde yaklaşık 360 milyar dolarlık bir cari işlemler fazlası oluşmasına sebep olmuştur. Dünya piyasalarında oluşan bu likit fazlası Avrupa bankaları tarafından orta ve uzun vadeli krediler olarak gelişmekte olan ülkelere verilmiş ve az bir kısmı da Doğu ülkelerine aktarılmıştır.³¹

1973 ile 1983 arasında gelişmekte olan ülkelerin toplam dış borcu 809 milyar dolara çıkmıştır. Bu rakam, üçüncü dünya ülkelerinin dış borca dayalı büyüme stratejilerinin iyi bir göstergesidir. Petrol fiyatlarındaki artışın en önemli sonuçlarından biride OPEC ülkelerinin ellerinde riskli ve yüksek getirili yatırım alanları arayan fonların toplanmasıdır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik kriz yaşamaları nedeniyle ticari

²⁹ Akalın, a.g.e, s. 6.

³⁰ Somçağ, a.g.e, s.162.

³¹ Jacques Adda, **Ekonominin Küreselleşmesi**, 4 b, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.104-105.

bankalar bu fonları, başka bir deyişle petrodollarları dış borç kullanarak büyüme stratejisi izleyen üçüncü dünya ülkelerine aktardılar. Dolayısıyla, ticari bankaların gelişmekte olan ülkelere açtığı kredilerin toplam kredilere oranı 1970'te %6'dan 1983'te %34'e yükseldi. Ne var ki bu ekonomik durum uzun sürmedi: Öniş(2003)'e göre ticari banka kredileri az sayıda ekonomide yoğunlaşmıştı. Ticari banka kredileri hacimlerinde görülen yükselme, vadelerde kısalma, artan faiz oranları; geri ödemenin zorlaşmasına neden olmuştur. Buna ilaveten varolan finansal rezervler için artan rekabet ortamı gelişmekte olan ülkeleri gerekli tedbirleri almadan borçlanmaya yöneltmişti. Bu durum 1982 yılında bir borç krizinin yaşanmasına yol açtı. Başta sadece Türkiye, Zaire ve Peru gibi az sayıda ülke borçlarını geri ödeme sorunuyla karşı karşıyayken, ticari bankaların gelmekte olan krizi durdurmak için hiçbir önlem almamaları nedeniyle balon, Meksika'nın borçlarını ödemeyeceğini açıklamasıyla 13 Ağustos 1982 günü patladı.³²

Öte yandan 1950–1960'lı yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler ve dünyanın her yerinde faaliyete geçen ABD patentli çok uluslu şirketler, yeniden canlanmanın sinyalleri olmuştur. Aynı dönemde doğrudan yabancı yatırımlarda ciddi bir artış yaşanmıştır. Ardından 1971 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesi ile birlikte serbest değişken kur sistemine geçilmesi, üçüncü dünya ülkelerinin borçlanmalarına yardım konusunda, banka ve diğer ödünç veren kurumların oldukça istekli olmaları ve teknolojik gelişmelerin de etkisi ile küreselleşen asıl olgu olan sermaye uluslararası hareketine hiç hız kaybetmeden devam etmiştir.

1980'lerin dış borç krizleri, kısa dönemde döviz darboğazının aşılması sorununa ek olarak orta ve uzun vadelerde dış borç servisini olanaklı kılacak düzenlemeleri de gündeme getirdi. Bu düzenlemeler, yurtiçi tasarrufların arttırılması ve ihracata yönelik uzun erimli yeni bir yapılanmayı gerekli kılıyordu. Uluslararası kuruluşlar (IMF ve Dünya Bankası), dış borç servis yükünün hafifletilmesi ve yeni kaynak aktarımları için, kriz ülkelerinde yapısal reform ağırlıklı destek programları düzenlediler. Bu bağlamda dış ticaret ve yurtiçi finans sektörlerinde idari kontroller azaltılarak, ekonomide serbestleşme politikaları izlenmeye başlandı. Bu değişime

³² Emre Erdoğan, “Küreselleşen Dünyada Türkiye'nin Rolü: Kırılgan Demokrasiyi Korumak”, s.13

yönlendiren bir faktörde, 1980’li yıllarda sanayileşmiş ekonomilerde geçerlilik kazanan liberal ekonomik yaklaşımlar olmuştur. Dış borç krizini aşmak için uygulanan politikalar, genellikle ihracat yönelimli üretimi uyarırken, sosyal harcamalar azalmış ve gelir dağılımı bozulmuştur. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise; uluslararası mali piyasaların işlem hacminin beklenmedik ölçülerde arttığını ve çok yüksek bir akışkanlık kazandığı görülüyor. Dış ticaret politikalarını serbestleştirmekte deneyim kazanan orta gelirli ülkelerin çoğu, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları büyük ölçüde kaldırarak veya tam konvertibiliteye geçerek, mali sektörlerini dışa açtılar.³³

Yine 1990’larda Doğu Bloğu ülkelerinin çöküşü ve orta gelirli ülkelerin sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri kaldırmaları ile birlikte küreselleşme süreci hızlanmaya devam etti. Ayrıca, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) müzakereleri çerçevesinde 15 Aralık 1993 tarihinde 117 ülkenin katılımı ile gerçekleştirilen ve tarihin en kapsamlı ticari anlaşması ünvanını taşıyan Uruguay Raundu ekonomik küreselleşme açısından en önemli gelişmelerden birisi olmuştur.³⁴ Küreselleşme açısından diğer önemli gelişmeler; DTÖ’nün kurulması ve MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması)’ dir. Bu gelişmeler ışığında, küreselleşme söyleminin de aslında küreselleşen sermayedir.

3. EKONOMİDE KÜRESELLEŞME

Ekonomik küreselleşme, genel anlamda ülke ekonomilerinin dünya ekonomisi ile entegrasyonu, yani dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesini ifade etmektedir. Bir başka deyişle, ekonomik küreselleşme, ülkeler arasında mal, sermaye ve emek akışkanlığının artması sonucu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması ve ülkelerin birbirine yaklaşması demektir. Ekonomik küreselleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleri ile ilgili sınır ötesi işlemler çeşitlenerek artmakta ve teknoloji dünya çapında daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır. Bu süreçte küresel firmalar önemli bir fonksiyon üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru

³³ Merih, Celasun, “Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği”, 2001, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı:17, Kasım, Aralık, Ocak, 2001-02, s.169.

³⁴ Aktan, a.g.e., s.130.

yayılmaktadır. Mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin, yani emek, sermaye ve teknolojinin uluslararası alanda mobilitesi sonucu mal ve hizmetler piyasalarının entegrasyonu ekonomik küreselleşme ile sonuçlanmıştır.³⁵ Bu doğrultuda ekonominin küreselleşmesi, üretimde küreselleşme ve finansal piyasalarda küreselleşme olarak iki farklı alanda incelenebilir.

3.1. Üretim Küreselleşmesi

Üretimde küreselleşme, şirketlerin sınır ötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirak, fason imalat anlaşmaları ve başka yöntemlerle mal ve hizmet üretim faaliyetlerini kendi ülkeleri dışında yaymalarınıdır.³⁶ Üretim küreselleşmesinde, çokuluslu şirketlerin üstlendikleri rol ve etkinlikleri gözardı edilemez. Küresel düzeyde üretim zincirlerinin farklı aşamalarını kontrol edebilen, üretim faktörlerinin ve devlet politikaları ile sağlanan avantajların kullanımında coğrafi farklılıklar nedeniyle ortaya çıkan potansiyeli kullanabilen, kaynak ve faaliyetlerini global ölçekte yönlendirebilen firmalar çokuluslu şirketlerdir.³⁷ Çokuluslu şirketlerin üretimlerinin bir kısmını yada tamamını gerçekleştirirken başka bir ülkeyi tercih etmelerinde, üretimin gerçekleşeceği ülkenin hammadde ve ara malı maliyeti, emek maliyeti, dışsal maliyetler gibi üretim faktörlerindeki farklılık etkili olmaktadır.

1970'li yıllarda yaşanan kriz sonucu üretimin küreselleşmesi hız kazanmıştır. Özellikle I. Sanayi Devrimi'ne kadar üretimde küreselleşmeden söz etmek mümkün değildir. Sanayi Devrimi ile birlikte buharın kullanılmaya başlanması ve böylece kitlesel üretimin gerçekleşmesi uluslararası üretimin de gelişmesini sağlamıştır. 1870 sonrasındaki teknik ve örgütsel gelişmeler, benzer ürünlerin birçok çeşidinin aynı firma tarafından hem yurt içinde hem de yurt dışında üretilmesini olanaklı kılmış,

³⁵ Coşkun Can Aktan, "Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Globalleşme", <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/ekonomik-global.htm>, Erişim Tarihi: (13 Temmuz 2007).

³⁶ T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**, Yayın No: DPT: 2375-ÖİK: 440, Ocak, 1995, s.10.

³⁷ Coşkun, Can Aktan ve İstiklal Vural, "Globalleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketler", <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf>, Erişim Tarihi: (13 Temmuz 2007), s.5

doğrudan yatırımlar özellikle madenlerin ve diğer hammadde ürünlerinin aranıp işlenmesine yönelik olarak gerçekleşmiştir.³⁸

Üretimin küreselleşmesinde etkili olan diğer bir faktörde işletmelerin üretim ve organizasyon yapısındaki değişikliklerdir. 1980'lere kadar gelişmiş ve gelişen ekonomilerde geçerli olan üretim modeli fordist üretim modeli olmuştur. Fordist üretim modelinde işler unsurlarına ayrılmış, hareket ve zaman etütleri yardımıyla her bir iş unsurunun nasıl ve ne kadar sürede yapılacağı belirlenerek verimliliğin artırılmasına çalışılmıştır. Diğer bir ifadeyle, hem yapılan işler, hem de üretilen ürünler standart hale getirilmiştir. Fordist üretim modelinde tüketici talebi sabit ve pazarın her zaman üretilen mallara karşı duyarlı olduğu kabul edilmekteydi.³⁹

Fordist sistemin üretim ve iş organizasyonundaki bozulmalar (hatalı üretim, aşırı stokla çalışma, makinelerin boşa kalma süresindeki artış, sık yapılan grevler, işe yabancılaşma vb.) verimlilik artışlarını yavaşlatmış, kar oranlarını düşürerek sermayenin yeterince değerlenmesini engeller olmuştur. Verimlilik artışı yavaşlarken, dış pazarlarda özellikle Uzak Doğu Asya Ülkelerinin sanayileşmede gösterdiği başarının sonucu, rekabetin şiddetlenmesi daha 1970'lerde Batılı sanayileşmiş üretimin teknik ve sosyal organizasyonunda değişikliğe yöneltmiştir. Post-Fordizm olarak adlandırılan ve üretimin küreselleşmesi sürecinde dönüm noktası olan yeni üretim sistemi, daralan pazarlara ve şiddetlenen rekabete uyum sağlama, diğer yandan emek verimliliğinde yavaşlama ve sermayenin değerlenmesi sürecini kesintiye uğratan kısıtları aşabilme çabasının sonucudur.⁴⁰

Üretimin küreselleşmesi sürecinde yüksek teknoloji yoğun mallar ayrı bir öneme sahiptir. Bu malların üretimine 1971 yılında ABD'de başlanmıştır. 1970'li yıllarda söz konusu sektörde üretim hacmi hızla artmış, ancak 1981 yılında sektör yüksek rekabet ile genişleyen üretim kapasitesi nedeni ile krize girmiştir. Başlangıçta bilgisayar üretimi merkez ülkelerde gerçekleştirilirken, krizden sonra üretim birimleri ücretlerin düşük olduğu Uzak Doğu ülkelerine kaydırılmıştır. Uzak Doğu

³⁸ Paul, Hirst, Grahame, Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost Yayınevi, Ankara, 1998, s.45

³⁹ Güven, Murat, "Küreselleşme ve İşgücü Piyasaları", **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, 1b, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.256-258

⁴⁰ Uğur Eser, a.g.e, s.7.

ülkelerinde, düşük ücretli, nitelikli olmayan işçiler, üretim birimlerinde işgücü olarak kullanılmıştır. Bu anlamda merkez ülke ile çevre ülke ilişkisi iki şekilde kurulmaktadır. İlki coğrafidir ve üretime ilişkin planlama, araştırma-geliştirme, hangi malların üretileceğine ilişkin karar, hedef pazarların seçimi merkez ülkede gerçekleştirilmektedir. Yalnızca üretim üçüncü dünya ülkesinde gerçekleşmektedir. İkincisi ise, işlevsel ayırımdır. Burada merkez ülke işgücü belirli oranlarda çevre ülkede üretim yapmakta, belirli ölçüde çevre ülke işgücü ise merkez ülkede üretim biriminde çalışmaktadır.⁴¹

Sonuç olarak, üretimin küreselleşmesi ile merkez ülkeler ile çevre ülkeler arasında yeni bir iş bölümü ortaya çıkmıştır. Bu yeni işbölümünde gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ucuz işgücü avantajları ile rekabet edecekler, gelişmiş ülkeler de fikri mesaiye dayanan yeni teknoloji üretimi ve itibarlı markaların tekeli avantajı ile rekabet edeceklerdir. Şüphesiz başka ülkelerde gerçekleştirilen bu sınai faaliyetlerin kontrolü de teknolojiyi üreten ülkelerin elinde olacaktır. Daha da önemlisi, dış ticaret hadleri yine kıtlık rantlarının etkisinde kalacak ve gelişmiş ülkelerde ücretler, diğer ülkelerdekine göre üzerinde tutulabilecektir. GATT'ın Uruguay müzakerelerinde gelişmiş ülkelerin fikri haklar konusuna şimdiye kadar görülmemiş bir önem vermeleri de bu stratejinin bir belirtisidir. İşte 20. yüzyılda üretimin küreselleşmesini biçimlendiren etken, gelişmiş ülkelerdeki bu tasarımlardır.⁴²

3.2. Finansal Piyasaların Küreselleşmesi

1970'lerde Bretton Woods sisteminin çöküşü ardından sermaye üzerindeki kontrollerin kaldırılması ile finansal piyasalarının küreselleşmesi süreci hızlanmıştır. Bu sürece eşlik eden en önemli unsurlardan biride, teknolojiye yaşanan gelişmeler olmuştur. Böylece sermaye, uluslararası piyasalarda herhangi bir engele maruz kalmadan; daha düşük risk ve daha yüksek kazanç sağlayabileceği ülkeleri tercih edebilmektedir.

⁴¹ İsmail Gökal, "Globalleşme", <http://www.dtp.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/tanitimKoordinasyonDb/globallesa7.doc>, Erişim Tarihi (10 Nisan 2007).

⁴² T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, a.g.e, s.19-20.

Küreselleşmenin asıl yönü çoğunlukla mali küreselleşmeyle ilgilidir. 1980’li yıllarda uluslararası sistemde meydana gelen yeniden yapılanmanın bir uzantısı olarak önem kazanan ve çok yönlü bir etkiye sahip küreselleşmenin ekonomik boyutunun bir diğer ayağını oluşturan (birinci ayak üretimin küreselleşmesi) finansal küreselleşme, ulusal finans piyasalarını ayıran sınırların ortadan kalkması, finans piyasalarını çeşitli kontrol ve sınırlamalardan arındırılarak uluslararası rekabete açılması, piyasaların konvertibiliteye sahip olmaları, kurların dalgalanmaya bırakılması, uluslararası sermaye akımlarının artması ve yatırım fonları ve yatırım ortaklıkları gibi yeni kurumsal yatırımların, finans piyasalarındaki rollerinin artması olarak tanımlanmaktadır. Dikkat edilirse finansal küreselleşme hem küreselleşmenin bir parçası hem de küreselleşmeyi hızlandıran önemli bir unsuru oluşturmaktadır.⁴³

Bu doğrultuda finansal piyasaların küreselleşmesine neden olan faktörler arasında aşağıdakiler sayılabilir:⁴⁴

- Lider konumdaki gelişmiş ülkelerin finans piyasalarının çeşitli kontrol ve sınırlamalardan arındırılmaları,
- Çok taraflı parasal işbirliğini öngören Uluslararası Para Fonu’nun çalışmaları sonucunda uluslararası para sisteminin II. Dünya Savaşı sonrasında aldığı şekil (paraların konvertibiliteye sahip olmamaları, ticari işlemler üzerindeki kontrol ve sınırlamaların kaldırılması gibi...),
- Doların 1973’teki devalüasyonu sonucunda kurların dalgalanmaya bırakılması,
- Finans piyasalarının uluslararası rekabete açılması,
- Dünya Bankası ve konsorsiyum bankaları gibi kuruluşların faaliyetleri çerçevesinde büyük çaplı sermaye yatırımı gerektiren projelerin desteklenmeleri,
- Finansal araçların çeşitliliğindeki artış,
- Yeni ve özellikle kurumsal yatırımcıların finans piyasalarındaki rollerinin artması,

⁴³ Cahit Aydemir ve Mehmet Kaya, “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, ISSN:1304-0278, Bahar-2007, s.271.

⁴⁴ T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, a.g.e, s.23

- Bilgisayar ve telekomünikasyondaki teknolojik devrimler ile finans piyasalarında bilginin hem yoğunlaşması hem de çok ucuz hale getirilmiş olması,
- 1980’li yıllarda ABD’nin dış ödemelerindeki açıklar, doların değerindeki düşüşler ve Japon mali piyasalarındaki hızlı gelişmelerdir.

Çevre ülkelerde 1980’li yıllarda, mali ve reel sektörlerde gerçekleştirilen reformlarla, ticaret ve kambiyo rejimlerinin serbestleştirilmesi, bu süreci hızlandıran önemli bir faktör olmuştur. Esasen bir çoğu iç ve dış borçların baskısı altında olan bu ülkelerde uluslararası piyasalarda oluşan büyük miktarlardaki fonlara güçlü bir talep oluşmuştur. Bu yıllarda dışa açılan ancak finansman ihtiyacını, yüksek faiz ve yararlanılabilir kaynakların azalması nedeniyle karşılayamayan şirketler, yeni yeni gelişen ve hızla küreselleşen finans piyasalarından fon temin etme olanağını bulmuşlardır. Bu ülkelerde reel faizlerin çok yüksek ve döviz kurlarının düşük tutulması, önemli arbitraj marjlarının oluşmasına yol açmış, “sıcak para” olarak da adlandırılan kısa vadeli sermaye girişlerine ortam yaratmıştır.⁴⁵

Finansal piyasaların küreselleşmenin temel niteliği, en güçlü ülkeler de dahil, hükümetlerin siyasi kontrolleri ve uluslararası kuruluşların etkisi dışında olması ve bu nedenle istikrarsız bir yapı göstermesidir. Bu durum, finans sisteminin kredi yaratma fonksiyonuna bağlı olarak gelecekteki üretimi kontrol etmesi ve üretim artışında finans kesimindeki istikrara bağlı olması nedeniyle reel kesimi de istikrarsızlıklar ve krizler karşısında zayıf bırakmaktadır. 1997’de yaşanan küresel krizde olduğu gibi finans piyasasının yönetimine ilişkin siyasi otorite yetersizliği, genel olarak küresel ekonominin yönetimine ilişkin siyasi otorite yetersizliği ile sonuçlanmaktadır.⁴⁶

Bu anlamda finansal piyasaların küreselleşmesi, genellikle hükümetlerin bankacılık sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı, ya da önemli ölçüde gevşetildiği deregülasyon uygulamalarının bir sonucu olarak değerlendirilir.

⁴⁵ Uğur Eser, a.g.e, s.13.

⁴⁶ Özlem Özkıvrak ve Dilek Dileyici, “Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye”, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/globallesme.doc, Erişim Tarihi (4 Şubat 2007), s.3.

Bu uygulamalar, finansal yapılar üzerindeki resmi denetimlerin zayıflaması ile uluslararası sermaye akımları ve uluslararası finansal piyasalar üzerinde uyarıcı bir etki yaratmıştır. Deregülasyon hiç kuşkusuz böyle bir rol oynamıştır. Faiz oranları ve kredi tavanlarına ilişkin kısıtlamaların kaldırılması, bankaların hisse senedi işlemlerine serbesti getirmesi, tahvil ihracına konmuş sınırlamaların iptali, çeşitli bankacılık işlemlerinde vergi ve harçların alınmasına son verilmesi ve özellikle kambiyo rejimlerinde yapılan değişikliklerle uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, bu bağlamda büyük önem taşımaktadır. Ancak deregülasyonun, finansal piyasaların küreselleşmesinin nedeni olduğu kadar sonucu da olduğu düşünülebilir.⁴⁷

Finansal küreselleşme ile ulusal paraların değişim değerlerinin altın veya benzeri reel hiçbir mal tarafından desteklenmediği, nominal birer büyüklükten ibaret olduğu bir ortam oluşmuştur. Ulusal paraların değişim hadlerindeki bu belirsizlik, finansal sistemin işleyişi açısından bir yandan büyük riskler taşıırken, bir yandan da spekülasyon nitelikli kazançları özendirilmekte ve finansal sermayenin akışkanlığını – reel üretim dünyasından kopartarak– uyarmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, 1980’lerin sonunda günde yaklaşık sadece 190 milyar dolar hacmi olan dünya döviz piyasası işlemleri, günümüzde günlük 1.8 trilyon dolar’a ulaşmış durumdadır. Söz konusu finansal hareketliliğin, “dünya reel mal ticaretini finanse etmek” gibi bir süreç ile hiç ilgisi olmadığı ve reel üretim ve fiziksel sermayenin yatırım gereklerinden tamamıyla kopuk bir gelişme gösterdiği açıktır.⁴⁸

Dünya üretiminin %20’si dünya ticaretine konu olmaktadır. Buna karşın mali piyasaların değerleri dünya ticaret hacmi ile karşılaştırılamayacak derecede yüksektir. Yapılan araştırmalara göre sermaye hareketlerinin yalnızca ve yalnızca %1’inin dünya ticareti için yeterli olabileceği ortaya çıkmıştır. Artık reel sektörle ilişkisi kesilmiş bu denli büyük hacimdeki ve inanılmaz hareket kabiliyetine sahip

⁴⁷ Tuba Ongun, “Finansal Globalleşme”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:4, Sayı:9, 1993, s.38.

⁴⁸ Erinç Yeldan, “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, **Praksis**, Sayı:7, Yaz 2002, s.28.

sermaye unsuru kontrol edilemeyen bir egemen güç ve ekonomiler için tehdit unsuru haline gelmiştir.⁴⁹

4. KÜRESELLŞEMENİN AKTÖRLERİ

Küreselleşme sürecinde genel olarak iki taraf söz konusudur. Taraflardan birisi mali sermaye ve küreselleşmenin temsilcileri ve savunucuları olan, aynı zamanda da küreselleşme sürecinin etkin aktörleri konumunda bulunan, gelişmiş ülkeler ile çokuluslu/uluslararası/ulusötesi dev sermaye sahibi şirketler ile bunların kontrol ve güdümündeki küresel örgütler (Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü, v.b.), ikincisi ise birinci tarafın politikalarını yürüttüğü ve etki alanına aldığı, üçüncü dünya ülkeleri ya da az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerdir.⁵⁰

4.1 Uluslararası Para Fonu (IMF)

Dünya ekonomisi, I. Dünya Savaşı ile başlayan ekonomik sıkıntılara çözüm arayışına 1922 yılında Cenova Konferansı ile başlamıştır. Bu konferans sonucunda, geçerli olan altın standardının yerine altın kambiyo standardı sistemi uygulanması karara bağlanmıştır. 1929 yılında yaşanan büyük krize kadar sistem başarılı bir şekilde işlemiştir ancak büyük krizin etkisiyle sistem çökmüştür.⁵¹ II.Dünya Savaşının başlaması ile dünya ekonomisinde yeniden sıkıntılar baş gösterdi.

II. Dünya Savaşı bitmeden, döviz kurlarında istikrar sağlanması, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi, uluslararası rezerv sorununun çözüme kavuşturulması için yeni bir uluslararası para sisteminin kurulması gereksinimi gündeme gelmiştir. Bu amaçla 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 44 ülkenin katılımı ile toplanan konferans IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın kurulması ile sonuçlanmıştır. IMF'in 31 madde ve çeşitli eklerden oluşan ana sözleşmesinde, örgütlenmesinden işleyişine, üye ülkelerle ilişkilerinden, Fon'da

⁴⁹ Ali Güner Tekin, "Küreselleşme: Kriz Müsebbibi Başboş Sermaye", **Ekonomistler Bülteni**, Şubat, 2003, s.2.

⁵⁰ Hürriyet Olgun, "Küreselleşme Kavramı ve İçeriğine Genel Bir Bakış", **Sosyo Ekonomi**, Ocak-Haziran, 2006-1, s.149.

⁵¹ Sacit Önen, **Uluslararası Mali Kuruluşlar**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 3b, Ankara, 1996, s.19.

çalışanlara kadar çeşitli hükümler içermektedir. IMF'nin temel amaçları statüsünün 1. Maddesinde şöyle belirlenmiştir⁵²;

- Uluslararası para sorunları konusunda bir danışma ve işbirliği mekanizması sağlayan sürekli bir kurum aracılığıyla bir uluslararası parasal işbirliği geliştirmek,
- Ekonomi politikasının temel amaçlarına uygun olarak bütün ülkelerde üretken kaynakların gelişmesine katkıda bulunmak, reel gelir ve yüksek istihdam düzeyini sürdürmek yada yeniden oluşmasına yardım etmek,
- Döviz kurlarının istikrarını sağlamak için, üye ülkeler arasında düzenli döviz işlemlerini sürdürmek ve rekabetçi döviz kuru değer kayıplarının engellenmesini sağlamak,
- Uluslararası ticaretin gelişmesine engel olan kısıtlamaların kaldırılması ve cari çok yanlı sisteminin geliştirilmesini sağlamak,
- Kısa bir süre için, uluslararası ve ulusal refaha zarar veren önlemlere başvurulmaksızın üye ülkelerin ödemeler dengesinde ortaya çıkabilecek aksaklıkları gidermek amacıyla Fon'un finansal kaynaklarını kullanabilme olanağı sağlamak,
- Yukarıda sayılan araçlarla, üye ülkelerin ödemeler dengesini etkileyen dengesizliklerin süresini kısaltmak ve genişliğini daraltmak.

IMF'nin amaçlarından da anlaşıldığı üzere, geçici ödemeler dengesi sıkıntısı çeken ülkelerin bu sıkıntılar nedeniyle ithalat kısıtlamalarına gitmemelerinin sağlanması için destek vermek üzere tasarlanmıştır. Dış denge kriziyle karşılaşan ülkelerin ilk başvurdukları yol, ya miktar kısıtlamaları ya da tarifeler (gümrük vergileri ve benzerleri) yoluyla ithalat kısıtlamasıdır. Bu yolla ülkeler dış ticaret açıklarını ve dolayısıyla cari denge sorunlarını çözmeye çalışırlar. Oysa bir ya da bir kaç ülkenin bu şekilde ithalat kısıtlamasına gitmesi diğer ülkelerde de benzeri uygulamaların zincirleme olarak yürürlüğe sokulmasına yol açarak dünya ticaret hacminin daralmasına neden olabilmektedir. Bu gelişme ise uluslararası refahı

⁵² Ufuk Başoğlu , Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız, **Dünya Ekonomisi: Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi**, Ezgi Kitabevi, 2b, Bursa, 2001, s.160-161.

düşürebilir. O halde bu tür ödemeler dengesi sıkıntısına giren ülkelere kurulacak bir para fonu aracılığıyla destek sağlanırsa dünya ticaretinde daralma oluşmasının ve dolayısıyla uluslararası refahın gerilemesinin önüne geçilmiş olabilir.⁵³

1980’li yılların başından itibaren IMF’nin kuruluş amacından uzaklaştığı yolunda tartışmalar başlamış ve IMF’in bu dönemde yaşanan dış borç sorununun çözümü için kalıcı yöntemler bulmaya çalıştığı görülmüştür. IMF’nin dış borçlanmaların hızlanması ile üstlendiği görevi de farklı boyutlar kazanmıştır. Uluslararası finansman sağlayan bankalar, IMF ile stand-by anlaşması yapan ve yapısal uyum programlarını uygulayan ülkelerin borçlarını ödeme kapasitesine sahip olduğunu düşünerek hareket etmeye başlamaları nedeniyle IMF ile yapılan stand-by anlaşmalarında artış olmuştur. 1980-84 döneminde altmıştan fazla ülke IMF’nin stand-by anlaşmasına uygun politikalar benimsemiştir. Bu dönemden sonra IMF, artık zor durumdaki ülkelere ‘kolaylıklar’ sağlayan bir kuruluş olmaktan çok kendisine başvuran ülkelerin ekonomi politikalarını da yönlendirmeye başlayan bir kurum haline gelmeye başlamıştır.⁵⁴

Ancak bir çevre ülke, iç yada dış ortamdaki olumsuzluklar nedeniyle dış kredi bulmakta zorlanıyorsa, sadece çok kısa vadeli/yüksek faizli kredilere mahkum kalmışsa, IMF’nin taleplerini yerine getirmek kaydıyla IMF’den borçlanabilir; koşullara uyduğu IMF’nin yeşil ışığı ile kanıtlandığında, uluslararası piyasalardan da elverişli şartlarla borçlanabilir.⁵⁵

IMF, zaman içinde görev ve işlevlerindeki değişmelere ve ana statüsünde yapılan uyarlamalara karşın, kriz içindeki ülkelere klâsik reçeteler uygulamaktadır. Bazen de, son olarak Türkiye örneğinde görüldüğü gibi, krizdeki ülkelere çelişkili politikalar önermektedir. IMF kredileri “şartlılık ilkesi” kapsamında toplam harcamaları daraltmaya, para arzını kısımaya, faiz oranlarını yükseltmeye ve vergileri

⁵³ Mahfi Eğilmez, “IMF ve Türkiye” http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_8.htm, 2002, Erişim Tarihi: (14 Şubat 2007).

⁵⁴ Esra Siverekli Demircan ve Meliha Ener, “IMF’in Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, biibf.comu.edu.tr/edemircanmenerm.pdf, Erişim Tarihi: (13 Temmuz 2007), s4.

⁵⁵ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000,s.117.

arttırmaya yönelik politikalarıdır. Bu uygulamalar ise ekonomide mevcut durgunluğu daha da artırarak üretim ve satışların düşmesine, firmaların borçlarını ödeyememesine, işsizliğe ve iflâslara neden olmaktadır. Dolayısıyla da kriz dönemlerindeki IMF politikaları ülkedeki yoksulluğun daha da artması sonucunu doğurmaktadır.⁵⁶

Sonuç olarak, IMF'nin kurulduğu dönem, amaçları ve sistemin işleyişi göz önünde bulundurulduğunda, dünya ekonomisinde asıl küreselleşen olgu olan, yabancı sermayeyi koruyan bir politika izlemektedir. Bu anlamda küreselleşme sürecinin en önemli aktörü olarak değerlendirilebilir.

4.2. Dünya Bankası

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası veya kısa adıyla Dünya Bankası, 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında Bretton Woods'ta yapılan toplantıda IMF ile birlikte ve aynı tarihte kurulmuştur. Bu yüzden, iki kuruma "Bretton Woods ikizleri" yada "Bretton Woods kurumları" adı da verilmektedir.⁵⁷

Dünya Bankası başlangıçta, II. Dünya Savaşı sonrasında tahrip olmuş ülkelerin yeniden yapılanması için bu ülkelere yönelik uluslararası sermaye akışlarını hızlandırmayı amaçlamıştır. Ancak dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelerle birlikte Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma projelerine kendi öz kaynaklarından veya borçlanarak sağladığı fonlardan kredi vermekte, bu bölgelerdeki yatırımları teşvik etmektedir. Kısacası Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılması ve ekonomik kalkınmanın hızlandırılmasını amaçlamaktadır. Dünya Bankasının Anasözleşmesi'nin I. Maddesinde amaçları şöyledir⁵⁸:

- Üye ülkelerin, savaşın oluşturduğu yıkıntıların düzenlenmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları

⁵⁶ Halil Seyidoğlu, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı: 4(2), 2003, s.151.

⁵⁷ Mahfi Eğilmez, "Dünya Bankası Grubu ve Türkiye", http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_7.htm, Erişim Tarihi: (18 Aralık 2007).

⁵⁸ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2002, s.240-241.

kanalıyla yardımcı olmak, gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarının gelişmesinin özendirme,

- Özel yabancı yatırımlara garanti vermek, krediye katılımında bulunmak yoluyla desteklemek, özel sermayenin yetersiz olduğu durumlarda kendi kaynaklarını kullanmak suretiyle destek sağlamak,
- Uluslararası ticareti geliştirmek, ödemeler dengesini sağlamak için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirme,
- Diğer kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenleyerek veya garanti ederek daha yararlı öncelikli alanlarda kullanılmasını sağlamak,
- Savaş döneminden barış dönemine geçişte mümkün olan en uygun şartların sağlanmasına yönelik uluslararası yatırımlara yön vermek.

Görüldüğü gibi, Anasözleşme’de sayılan kuruluş amaçları, 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’nın onarılması isteğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak bugünkü durum çok farklıdır. Bu farklılaşmayı kurum kendi belgelerinde de dile getirmektedir. Bugünkü durumla kurum, savaş sonrası Avrupa’ya yardım eden kurumdan çok farklıdır. Bu noktada, Dünya Bankası, belirli bir amaçla kurulmuş herhangi bir uluslararası mali kurum olmanın ötesinde, yoksulluğun azaltılmasından çevre sorunlarına, kamu sektörünün küçültülmesini hedefleyen özelleştirme uygulamalarından uluslararası yatırımların özendirilmesine uzanan bir dizi konu hakkında birinci elden düşünce üreten ve bunların uygulanmasına katkıda bulunan, asıl önemlisi, küresel politikaların oluşturulmasında önemli bir aktör olan kendine özgü bir kurum niteliğindedir.⁵⁹ Özellikle 1980 sonrasında bir taraftan gelişmekte olan ülkelere ve 1990 sonrasında Sovyetler Birliği Sistemi’nin çökmesi sonrası ortaya çıkan ülkelere özelleştirme, şeffaflık, yönetim gibi yapısal konularda programlar sunarken; diğer taraftan daha çok Afrika ve Asya kıtasında yer alan ve geniş bir düşük gelir grubunu barındıran ve gelir dağılımı bozuk az gelişmiş

⁵⁹ İlhan Öztürk, “Dünya Bankası Politikaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3(1), Haziran 2006, s.40.

ülkelerdeki kitleleri hedefleyerek yoksulluk, AIDS, eğitim gibi sosyal konularda projeler geliştirmektedir.⁶⁰

Dünya Bankası, 1980'li yıllara kadar IMF'den bağımsız çalışmıştır. GOÜ'ler dış borçlarını ödeyemez duruma düştüklerinde, IMF tarafından bu ülkelere dayatılan yapısal uyum politikalarında IMF ile işbirliği içinde davranmaya ve serbestleşme kapsamında alınan bütün öğeleri program kredilerinin koşulları olarak ileri sürmeye, IMF'in onayını aramaya başlamıştır. Bu duruma GOÜ'ler tarafından biriken tepkiler 1994 yılında patlak vermiş ve sivil toplum örgütleri tarafından protesto edilmiştir. Bu protestolar sonucunda DB kadrosu kadar uygulamalarını da yeniledi ve çirkinleşen imajından sıyrılmaya çalışmış; öyle ki, IMF'nin uygulattığı programla eleştiri yönelenlere ara sırada olsa katılmaktan geri kalmamıştır.⁶¹

4.3 Dünya Ticaret Örgütü

ABD'nin New Hampshire eyaletinde 1944 yılında gerçekleştirilen Bretton Woods Konferansı'nda IMF ve DB (Dünya Bankası) ile birlikte bir örgütün daha kurulması planlanmıştı. Bu konferanstan tam elli yıl sonra kurulan bu örgütün adı Dünya Ticaret Örgütü'dür.

Bretton Woods Konferansının ardından üyelerce, yeni bir toplantı yapılmasına karar verilmiştir. 1946 yılında yapılan bu toplantıda, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'i 19 ülkeden oluşan bir hazırlık komitesi oluşturmuş ve komitenin görevini de, dış ticaret ve istihdam konusunda yapılacak olan uluslararası konferansa hazırlık olarak belirlemiştir. 1947 yılında hazırlık komitesi, Uluslararası Ticaret Örgütü'nün taslak sözleşmesinin tamamlamış, 10 Nisan-30 Ekim 1947'de hazırlık komitesi üyesi 23 ülke ile ABD arasında karşılıklı tarife indirimlerini içeren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanmış ve 10 ocak 1948'de yürürlüğe girmiştir. GATT'ın amaçları, genel

⁶⁰ Fatma Doğruel, A.Suut Doğruel, **Bıçak Sırtında Büyüme ve İstikrar**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.33.

⁶¹ Gülten Kazgan, a.g.e, s.118.

anlaşmanın önsözünde belirtilmiş olup genel ve özel olmak üzere ikili bir ayırım yapılmıştır⁶²:

- Genel Amaçları: Üyelerin hayat seviyelerinin yükseltmek, reel gelir ve efektif talepte istikrarlı bir büyüme ile dünya kaynaklarından tam kullanımı sağlama, üretimin ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmak.
- Özel Amaçları: Genel amaçlara ulaşmak için tarifeler ile ticarete konan diğer ayrımcı engelleri zamanla azaltmak.

GATT ile ilk kez uluslararası ticaret sistemi kurulmuştur. GATT'ın kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içerisinde rekabeti bozucu, ticareti kısıtlayıcı engellerin kaldırılması nedeniyle dünya ticaretinde önemli artışlar kaydedilmiştir. GATT ile gelen sistem, ticaret pazarlıkları veya görüşmeler (tur) serileri ile gelişmiştir. İlk tur tarifler ve indirimlere yoğunlaşmış daha sonra anti-dumping ve tarife dışı önlemleri de kapsamıştır. Son tur olan Uruguay turu (1986-94) ile DTÖ kurmuştur. DTÖ, IMF ve DB ile birlikte Bretton Woods kurumlarının üçüncü ayağını oluşturmaktadır⁶³

DTÖ'nün amaçları, Anlaşmanın ön sözünde belirtilmiştir. Bu amaçlar GATT'ın gerçekleştirmek istediği amaçlara büyük benzerlik göstermektedir. DTÖ'nün amaçları⁶⁴:

- Hayat standardını yükseltmeyi, istihdamı arttırmayı, mal ve hizmet üretim ve ticaretini geliştirmeyi, dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedeflerine en uygun şekilde kullanımına imkan vermeyi, çevreyi korumayı, farklı ekonomik seviyedeki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde mevcut kaynaklarını geliştirmeyi,
- Gelişmekte olan ülkelerin ve bunların arasında yer alan en az gelişmiş ülkelerin artan dünya ticaretinde ekonomik kalkınma ihtiyaçları ile orantılı bir pay elde etmelerini sağlamayı,

⁶² Rıdvan Karluk, **Uluslararası Kuruluşlar**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007, s.271.

⁶³ Nil Karaca, "Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne", portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md144/gatt.pdf, Erişim Tarihi: (12 Eylül 2007).

⁶⁴ Rıdvan Karluk, a.g.e, s.310-311.

- Karşılıklı çıkar esasına dayalı ve gümrük tarifelerinde ve ticaretin karşılaştığı engellerde önemli indirimler sağlayan ve uluslar arası ticaret ilişkilerinde ayrımcı işlemleri ortadan kaldıran anlaşmalar yapmayı,
- Uruguay Turu Çoktarafli Ticaret Müzakereleri'nin sonuçlarını içeren bütünleştirilmiş, uygulanabilir ve kalıcı bir çoktarafli ticaret sistemi geliştirmeyi
- Çoktarafli ticaret sisteminin ana ilkelerini korumayı amaçlamaktır.

DTÖ'nün en önemli köşe taşlarından bir tanesi olan GATT, 1947 yılında başlayan uzun ve ilginç yolculuğu boyunca uluslararası ticareti düzenleyen yegane çok-tarafli anlaşma olma özelliğini korudu. İmzalandığı dönemde anlaşmanın temel amacı, o tarihlerde oldukça yaygın bir sistem olan korumacılığın azaltılması ve uluslararası ticaretin genişleyerek artmasıydı. Korumacılığı en genel anlamıyla ele alacak olursak; Devletlerin ithalatta yüksek gümrük vergisi uygulamalarına başvurması, bir ülkeye ithal edilebilecek ürünlerin miktarlarının sınırlandırılması yani kota uygulaması, yerli işletmeleri geliştirmek amacıyla devletler tarafından yapılan parasal desteklemeler ve belli malların ithalatına ya da belli ülkelerden yapılacak ithalata yasak getirmek şeklinde özetlenebilir.⁶⁵

GATT müzakereleri ve hükümetlerin izlediği politikalar çoğu ülkede dış ticaret üzerindeki denetlemelerin, sınırlamaların kaldırılmasında etkili olmuştur. Uluslararası mali kuruluşların da desteğiyle uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki engeller ortadan kaldırılarak küreselleşme süreci hızlanmıştır.⁶⁶

Dışa açılma ve dünya ekonomisi ile bütünleşmenin ulusal ekonomik gelişme ve büyüme aracına dönüşebilmesi, gerçekten de bir takım ön koşulların yerine getirilmesi ile olasıdır. Çünkü serbest ticaret, ticareti yapanların aynı kurallara

⁶⁵ Gaye Yılmaz, **Kapitalizmin Kaleleri-II**, <http://www.antimai.org/kitap/kkwtoobl1.htm>, Erişim Tarihi: (20 Eylül 2007).

⁶⁶ Hakan Ay ve Metin Meriçe., "Küreselleşme Olgusu Bağlamında Vergi Kayıp Ve Kaçakları", http://www.uludag.edu.tr/~malıyesempozyumu/4_1_h.ay-m.meric.doc, Erişim Tarihi: (20 Eylül 2007).

⁶⁷ Ahmet Şahinöz, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü", <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/kts02/20.pdf>, Erişim Tarihi: (03 Ekim 2007).

uyması ve aynı araçlara sahip olması koşulu ile gelir-refah arttırıcı, yani üretken bir faaliyete dönüşebilmektedir.⁶⁷ Bu noktada yine avantajlı olan gelişmiş ülkeler olacaktır. Ekonomik anlamda gelişimlerinin kademeli olarak ve zamana yayarak gerçekleştirmiş olan gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin henüz gelişimini tamamlamamış ekonomilerinin serbestleşmesini sağlamaya çalışmaktadırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

YABANCI SERMAYE

1. YABANCI SERMAYE TANIMI

Dünyada son yüzyılda, sosyo-kültürel ve ekonomik alanda meydana gelen değişimler ve bu değişimlerin teknoloji ile güçlenerek, kolay ulaşılabilir bir hale gelmesi ortaya küreselleşme olgusunu çıkarmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda oluşan küreselleşme ve liberalizm etkisiyle, ülke ekonomileri birbirlerine yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşma ile, küreselleşme için dünyada hakim görüş olarak kabul edilen gelişmiş ülkelerin elinde atıl olan sermaye fazlasının ve teknolojinin, sermaye yetersizliği ve bilgi eksikliği gibi problemlerle savaştan gelişmekte olan ülkelere aktarılması kolaylaşmıştır. Böylelikle, gelişmiş ülkeler ellerindeki atıl olan sermaye fazlasını kullanarak uluslararası rekabet güçlerini artırırken, gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme, üretim ve ihracat kapasitelerini artırmış olmaktadır.

Dünya ekonomisinde özellikle 1990'lı yılların başından itibaren ulusal sermaye piyasalarının hızla liberalleşerek uluslararasılaşması süreciyle birlikte, mal ve hizmetlerin yanında sermaye faktörünün de küresel anlamda hareketi gündeme gelmiştir. Küresel sermaye hareketleri, 1970'li yıllardan beri, öncelikle ABD ve İngiltere'de başlayan ulusal finans piyasalarındaki kontrol ve sınırlandırmaların kaldırılması ve ardından birçok gelişmekte olan ülkede uygulanan istikrar ve yapısal uyum programlarına bağlı olarak hız kazanmıştır.⁶⁸

T.C. Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılan yabancı sermaye tanımı:⁶⁹

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na alımı satımı yapılan konvertibl döviz ve efektif cinsinden nakdi sermayeyi,

⁶⁸ Hüseyin Çeken, Küreselleşme, **Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2003, s.29.

⁶⁹ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Yabancı Sermaye Raporu**, 2003, s10.

- Yabancı sermayeli kuruluşlarda, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hissesine tekabül eden net kar, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri ile lisans, know-how, teknik yardım, yönetim ve franchise anlaşmaları karşılığında ödenecek meblağların, dış kredi anapara ve faiz ödemelerinin transferi veya transfer edilebilir değerleri,
- Makine, teçhizat, alet ve bu mahiyetteki mallar, makine aksamı ve malzeme ile Hazine Müsteşarlığının kabul ettiği sair lüzumlu malları,
- Yurt dışında yerleşik kişi ve kuruluşların, kambiyo mevzuatı çerçevesinde doğan her türlü mevcut ve alacaklarından, Hazine Müsteşarlığının sermaye payı olarak kabul edeceği meblağları ifade etmektedir.

Küresel ekonomi, küresel üretim ile küresel finans tarafından oluşturulan bir sistemdir. Finansal piyasalardaki küreselleşme, tasarrufların ve yatırımların dünya genelinde etkin bir şekilde tahsis edilmesine imkan vermektedir. Çeşitli ülkelere giren sermaye hareketlerindeki artışlar bu ülkelerdeki yatırımları artırarak büyümeyi olumlu bir şekilde etkileyebilmektedir. Üretimin küreselleşmesi, ülke bazında faaliyet gösteren firmaların üretim faaliyetlerini diğer ülkelere ve kıtalara yaymalarını ifade etmektedir. Üretim faaliyetleri küresel firmalar aracılığıyla sınırötesi sabit sermaye yatırımı, sınır ötesi iştirak, fason imalat anlaşmaları gibi değişik şekillerde uluslararası ortama taşınmaktadır.⁷⁰ Finansal küreselleşme, uluslararası özel sermaye yatırımlarını etkilerken, üretimin küreselleşmesi ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkilemektedir.

2. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Bir ülkeye yabancı sermaye girişleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve uluslararası özel sermaye hareketleri yatırımları olarak gerçekleşmektedir. Bu ayrıma ek olarak resmi sermaye hareketleri de eklenebilir.

Resmi sermaye hareketleri; gelişmiş ekonomilerin, az gelişmiş ekonomilere yaptıkları bağış ve kredi şeklindeki yardımlardır. Yardımlar bağış şeklinde olursa

⁷⁰ Muharrem Afşar, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü”, <http://eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-%20M9.pdf>, Erişim Tarihi: (24 Nisan 2007)

uluslararası bir transfer söz konusu iken kredi şeklinde ise devletlerarası bir borçlanma söz konusudur. Kredi ve bağış şeklindeki bu yardımların verilmesinde ekonomik sosyal ve siyasi bir takım faktörler etkili olabilmektedir. Genellikle dış devletler, DB gibi mali kuruluşlar ya da Avrupa Yatırım Bankası gibi bölgesel kalkınma bankalarınınca gerçekleştirilen bu yardımlardan faydalanan ülkeler bu yardımlarla döviz ve tasarruf açıklarını kapatarak daha yüksek bir kalkınma hızına ulaşmaya çalışmaktadırlar.⁷¹

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın almasıdır. Yatırım, üretilmiş mali olmayan ekonomik varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Tanımda yer alan mali olmayan ekonomik varlıklar, ülkenin mevcut sermaye stokuna katkıda bulunan iktisadi varlıkları ifade ederken, üretilmiş ekonomik varlıklar ile arazi, orman, maden yatağı gibi doğada hazır bulunan kıymetlerin dışındaki üretim faaliyeti sonucu elde edilmiş iktisadi kıymetler ifade edilmiştir.⁷²

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları sermaye akımı şeklinde olabildiği gibi makine teçhizat gibi fiziki sermaye yatırımı şeklinde de olabilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genellikle çok uluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Çok uluslu şirketler, üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı bir kavramdır.. Özellikle çokuluslu şirket, "uluslarötesi şirket", "uluslararası şirket" ve "uluslarüstü şirket" tanımları ile bir tutulmaktadır. Fakat tanımlarda bazı ayrımlar bulunmaktadır. Bu tanımlamalar;⁷³

⁷¹ Muhsin Kar, "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler", www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/sermaye%20hareketleri.doc, Erişim Tarihi: (12 Kasım 2007).

⁷² Murat Gökçaya, Ali Rıza Akın, "İktisadi Büyüme Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi", www.geocities.com/vergilendirme/dyy.doc, Erişim Tarihi: (25 Ekim 2007).

⁷³ İTO, **Uluslarötesi Şirketler**, İzmir, İzmir Ticaret Odası Yayınları, 2003, s.4.

- Uluslararası (International) Şirket: "Bir ülkede kuvvetli şekilde yerleştikten sonra merkezi bir yönetimden yararlanarak diğer ülkelere girmeye ve oralarda yerleşmeye çalışan firmadır.
- Uluslarötesi (Transnational) Şirket: "Çokuluslu bir şirket gibi kabul edilen ve yönetimi çeşitli uluslardan gelen kişilerden olan kuruluş tarafından geliştirilen firmadır.
- Uluslarüstü (Supranational) Şirket: "Halen mevcut olmayan ve hiçbir ülkeye mensup olmayan, uluslararası bir anlaşma ile kurulan, uluslararası bir kuruluş nezdinde tescil edilmiş ve bu kuruluşa bağlı olan, bu kuruluş tarafından denetlenen, bu kuruluşlara vergi ödeyen ve böylece milletini hukuken kaybeden şirkettir.
- Çokuluslu (Multinational) Şirket: bir ülkeden yönetilmeye başlanan ve yabancı ülkelerdeki faaliyetin sanki asıl ülkede cereyan etmiş gibi kabul edildiği firmalardır.

Bir diğer tanıma göre, bir ana merkezi bulunan ve bu merkeze bağlı olarak değişik ülkelerde üretim yapan şubelerden ve bağlı birimlerden oluşan işletmelerdir. Merkez, şubelerin yönetimini denetler ve adeta bir sinir sisteminin beyni gibi görev yapar. Dış ülkelerdeki şubeler buna karşılık olarak, elde ettikleri kazançları ana merkeze transfer ederler.⁷⁴

Çokuluslu şirketler, kuruluşları, mülkiyet yapıları ve faaliyet amaçları bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu şirketler dışarıda yeni bir şube kurulması, mevcut yerli bir şirketin satın alınması ya da sermayesinin artırılması yoluyla yayılırlar. Genelde yabancı ülkelerdeki şubeler mülkiyetin %100'üne sahip olmayı arzu ederler. Ancak çoğu durumda ev sahibi ülkelerin koydukları kısıtlamalar nedeniyle yerli özel veya resmi şirketlerle ortaklık kurmak zorunda kalabilmektedirler. Bu bağlamda çokuluslu şirketlerin üretim faaliyetleri üç grupta toplanabilir⁷⁵:

⁷⁴ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2003, s.732.

⁷⁵ Devlet Planlama Teşkilatı, **8. Beş Yıllık Kalkınma Planı** , Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ÖİK Raporu, 2000, s.2

- Geriye Bağıntılı Üretim Faaliyetleri: Daha çok doğal kaynakları işletmek için kurulurlar. Özelliklerine göre kendi sanayi üretimleri veya dünya pazarları için gerekli hammaddelerin çıkarılması, işlenmesi ve satışı faaliyetinde bulunurlar
- İleriye Bağıntılı Üretim Faaliyetleri: Bunlar ya ana şirketin yabancı ülkelerdeki satış faaliyetlerini düzenlemek, ya da ana şirketin bulunduğu ülkenin pazarlarının sınırlı olması nedeniyle diğer ülkelerde yatırım yapma zorunluluğunda olan şirketlerdir.
- Yatay Bağıntılı Üretim Faaliyetleri: Yatırım yapılan ülkedeki bağlı şirkete sermaye ile birlikte üretim için gerekli teknoloji, teknik yardım ve işgücü transfer edilerek bağlı şirketin ana firmanın üretim stratejisi doğrultusunda üretim yapması sağlanır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tamamına yakın bölümü çokuluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. 2004 yılı itibariyle 63 000'ü aşan bu şirketler, 690.000 civarındaki şubeleriyle kendi ülkeleri dışında faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerin % 90'ının ana şirketleri OECD ülkelerinde iken, bütün yabancı şubelerin yarısından fazlası ise OECD dışında yer alan ülkelerde bulunmaktadır. Çokuluslu şirketler, yabancı bir ülkede doğrudan sermaye yatırımı yaparken gittikleri ülkeye genellikle döviz transfer etmektedirler. Bununla beraber, bu şirketler döviz girişi olmadan makine ve fiziki donatım şeklinde de doğrudan yatırım yapabilmektedirler.⁷⁶

2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Nedenleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yapılma nedenleri genel olarak ekonomik ve stratejik nedenlerle dayanmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının baş aktörü olan ÇUŞ'lar özünde yatırımlarını değişik ülkelere yayarak karlarını artırmak istemektedirler. Bu bağlamda ÇUŞ'lara ilişkin modern teorileri incelenecek olursa; iki teori dikkati çekmektedir. Birincisi, bir mal neden bir ülkeden ziyade, iki veya daha çok ülkede üretilir sorusunu yanıtlayan Lokasyon Teorisi,

⁷⁶ Ali Şen, Murat Karagöz, "Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi", <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/42.pdf>, s.1064, Erişim Tarihi: (03 Mart 2007).

İkincisi ise; neden değişik yerlerdeki üretim, bir çok firma tarafından yapılmak yerine, aynı firma tarafından yapılmaktadır sorusunu yanıtlayan Uluslararasılaşma Teorisidir. Bu teoriler⁷⁷:

- **Lokasyon Teorisi**; üretim yapılacak yer, kaynaklar tarafından belirlenir. Örneğin, alüminyum madenciliği boksit madeninin bulunduğu yerlerde, alüminyumun işlenmesi ise elektriğin ucuz olarak bulunduğu yerlerde yapıldığında ekonomik olacaktır. Benzer şekilde, ulaşım maliyetleri ve ticari engeller üretim yerinin tespit edilmesinde, belirleyici faktörlerdir.
- **Uluslararasılaşma Teorisi**; bir çokuluslu şirketin çeşitli ülkelerdeki faaliyetleri arasında, önemli işlemler vardır: Genellikle, bir yavru şirketin çıktısı, bir başka tabi şirketin üretim girdisi olabilir veya bir ülkede geliştirilen teknoloji diğer ülkelerdeki tabi şirketlerde de kullanılır. Ya da yöneticiler, pek çok ülkedeki fabrikalarının faaliyetlerini rahat bir şekilde koordine ederler. İşte bu işlemler, tabi şirketleri birbirine bağlar ve artık çokuluslu şirketler, bu ilişkileri ve işlemleri yürütmek için vardır.

Ancak genel olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının nedenleriyle ilgili bir dizi ekonomik, stratejik ve davranışsal etken üzerinde durulmaktadır. Bunlar⁷⁸:

- Doğal kaynak arayan yatırımlar; yatırım yapılan ülkenin sadece doğal kaynaklarından yararlanılması amaçlanmaktadır. Gelişmiş ülkelerin üretimde kullandıkları hammadde ihtiyacını gidermeye yönelik yatırımlardır. Bu yatırımların ev sahibi ülke ihracatına olumlu yönde katkısı vardır.
- Pazar arayan yatırımlar; burada asıl amaç yatırımcının ihraç ettiği ürünlerin gümrük tarifeleri ve diğer kısıtlamalardan kurtulmak amacıyla yatırımın yapılmasıdır. Burada yatırımcı ev sahibi ülkenin ithal ettiği ürünleri, ev sahibi ülkede üretimini yaparak ithalat sınırlamalarından kurtulmuş olur. Örneğin AB pazarını hedefleyen firmaların AB ile serbest ticaret antlaşmasına sahip

⁷⁷ Suna Oksay, "Çokuluslu Şirketler Teorisi Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi", **Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi**, Ocak 1998, Sayı:8, s.3.

⁷⁸ Rıdvan Karluk, a.g.e., s.568

doğu Avrupa ülkelerine yatırım yapmaları Pazar arayan yatırımlara örnek gösterilebilir.

- Etkinlik arayan yatırımlar; bu yatırımlarda asıl amaç üretim maliyetlerini aşağı çekerek karlılığı artırmaktır. Yatırımcı kendi ülkesinde sermaye ve işgücü maliyetlerinin yükselmesi karşısında üretimlerinin belli bölümlerini işgücünün ucuz olduğu ülkelerde yaparak işgücü maliyetlerini aşağı çekmektedir. Özellikle ABD ve Japonya'nın son dönemlerde Çin'de gerçekleştirdiği yabancı sermaye yatırımları bu türden yatırımlar olarak gösterilebilir.
- Stratejik varlık arayan yatırımlar; bu tür yatırımlar daha çok (Ar-Ge) çalışmalarının önemli bir bölümünün, ekonomik olarak küçük ancak insan gücü ve kalitesi yüksek olan ülkelere kaydırmasıdır. Böylece yatırımcı tarafından hizmet ve ekipman ihracatı gerçekleşmiş olmaktadır. Yatırımın yapıldığı ülke açısından yüksek nitelikli işgücünün kullanıldığı hizmetlerin ihracatının arttığı yatırımlardır.
- Yatırımları uluslararası çeşitlendirme;⁷⁹ üretimin tek bir piyasa ile sınırlı bulunması durumunda, nakit akımları göreceli bir istikrarsızlık gösterir. Firma, ürün çeşitlendirmesi ile bunu bir ölçüde dengelemeye çalışabilir. Fakat, aynı ülkedeki tüm ürünlerin satış koşullarının benzer yönde etkilenmesi normaldir. Yani çeşitlendirme ile sistematik risk giderilemez. Oysa firma, üretimini uluslararası düzeyde çeşitlendirerek bu riski bir ölçüde azaltabilir.
- Şirket unvanının korunması ; Bazı firmalar, iş hayatında çok olumlu bir isim veya markaya sahiptirler. Hattâ, ünleri ülke sınırlarının dışına yayılmıştır. Oysa lisans anlaşması yapıp ürünün imal hakkı yabancı üreticilere verildiğinde, aynı kalitenin tutturulabileceğinden emin olmayabilirler. Dolayısıyla ürün kalitesine ve ünlerine zarar gelmemesi için, malları yurt dışında da kendileri üretmeyi tercih edebilirler.
- Şirketin marka veya unvanından yararlanmak istemesi, burada amaç, yukarıdaki durumda olduğu gibi, unvanı korumak değil, tersine bundan yarar

⁷⁹ Halil Seyidoğlu, a.g.e, s.726.

sağlamaktır. Bankacılık sektöründe örneğin, isim yapmış olmak çok önemlidir. Bir bankanın uluslararası üne sahip olması, tasarruf sahiplerinde güven doğurarak mevduatı artırıcı etki yapar. Nitekim, büyük bankaların hızla uluslararası nitelik kazanma sürecine girmelerinde bu faktörün önemli bir rolü olmuştur.

- Ürünün yaşam dönemlerinde son aşamaya ulaşılmış olması; yeni bir ürünün gelişmesi tamamlandıktan ve iç piyasada talebi karşıladıktan sonra, piyasada daha fazla kâr elde etme olanağı kalmayacaktır. Firma karlılığını sürdürebilmek için, daha az girilmiş bulunan ve belki de rekabetin daha sınırlı olduğu yabancı piyasalarda üretim yapmak gerekli olabilir.

2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Karar Alma Süreci

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında karar alma sürecinde en belirgin etken kar elde etme amacıdır. Bunun yanında yatırımcı için önemli olan diğer bir husus, karını kendi ülkesine aktarabilmektir. Eğer bunu sağlayamayacaksa yatırım kararında isteksiz olabilecektir. Esas amaç, karlılık ve kar transferi olmakla birlikte yabancı sermayenin yatırımlarının dikkat ettiği başka hususlar da vardır. Bunları, ekonomik ve siyasi değerler olarak sıralamak mümkündür. Bu faktörlerde ana amaç karı ve kar transferini sağlayan ve yabancı sermayenin varlığının ve geleceğinin güvencesini belirleyen etkenler olarak değerlendirilmektedir.

Yatırımcının kararlarını etkileyen başlıca ekonomik ve sosyal etmenleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.⁸⁰

- Ekonomik olarak yatırımcı üreteceği ürünün talebini göz önüne alacaktır. Bu ise ürünün pazar payının yüksekliği ile doğru orantılı olarak yatırımcının karını da artıracak olması yatırımcının yatırımı için destekleyici bir etmendir.
- Yatırımcı açısından üretim faktörlerinin fazla ve ucuz olması; bu tür ülkeler yatırımcı açısından üretim maliyetlerinin azalması anlamına

⁸⁰ Muhammet Akdiş, “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri”, www.makdis.pamukkale.edu.tr/Ysermaye.htm

gelmektedir. Emek yoğun üretim yapan şirketlerin ucuz işgücünün bulunduğu bölgelere yatırım yapması daha yüksek kar realizasyonunun sağlanması açısından önemli olmaktadır.

- Bilgiye dayalı endüstrilerin gelişmesi, bu alanda rekabetin oldukça yoğun olması nedeniyle yeniliklerin, bilginin ve enformasyonun bulunduğu yerlere yatırım yapma arzusu gelişmektedir
- Yabancı yatırımcı yatırım yapacağı ülkedeki siyasi istikrara önem verir. Çünkü ekonomik istikrar siyasi istikrar ile paralellik göstermektedir. Siyasi istikrarın yanında yatırımcının diğer bir beklentisi yatırımlarının millileştirilmemesidir. Aksi bir beklenti yatırımcıyı caydırıcı bir etkisi olacaktır.
- Uzun vadeli karşılaştırmalı üstünlük sağlayan bölgelerde ana şirketin üretim faaliyetlerini destekleyen diğer üretim faaliyetlerinin yoğunlaştırılması maliyetleri azaltan bir etkidir. Böylelikle ana şirkette, gerekli altyapısı genişlemeye, destekleme faaliyetlerine ve arza açık olan bölgelere yatırım yapma arzusu oluşmaktadır.⁸¹

Yatırımcı karar alma sürecinde yukarıda saydığımız ana faktörleri göz önüne alarak, özellikle pazara giriş olanağı ve iş ortamını değerlendirecektir. Burada pazara giriş, ülkenin liberal bir ekonomiye sahip olup olmayışı ve mevzuatındaki yatırımcıyı destekleyici etmenlerdir. İş ortamı ise yatırımcıya sağlanan teşvikler, işgücü maliyetleri ve altyapı hizmetleri gibi faktörlerdir.

2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları çokuluslu şirketler tarafından farklı şekillerde ülkeye girebilmektedir. Giriş koşullarını pazarın durumu, ülkedeki yasal düzenlemeler ve risklerin büyüklüğüne göre değişmektedir. Doğrudan yabancı sermayenin ülke içine girişi yönetim faaliyeti gerektiren ve gerektirmeyen giriş yolları olarak ikiye ayırabiliriz. Yönetim faaliyeti gerektiren yatırımlar, işletme satın

⁸¹ Hakan Özyıldız, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü”, **Hazine Dergisi**, Sayı:11, Temmuz 1998, s.3.

almak, temsilcilik yada şube açmak, ortak yatırımda bulunmak ve yap-işlet-devret şeklinde oluşabilmektedir.⁸²

- **İşletme Satın Almak:** dünya ekonomisinde ekonomik olarak güçlü olan çokuluslu şirketler, yatırım yapılacak ülkedeki yatırım stratejileri doğrultusunda kendileri ile daha önceden ilişki içinde buldukları şirketleri tüm varlıkları ile satın alma yoluna gidebilmektedir. Burada asıl amaç şirketin yönetimini tamamen ele geçirip yönetim serbestlisi kazanmaktır.
- **Temsilcilik veya Şube Açmak:** Diğer ülkelerde şube açmak isteyen çokuluslu şirketler için iki çeşit tüzel kişilik söz konusu olmaktadır. Bunlar temsilcilik veya şubedir. Temsilcilik açılması durumunda, şirket merkezinin kontratları için görüşmeler yapmak, pazarlık ortamı hazırlamak ve imzalamaktır. Ancak, arsa ve hisse senedi satın almak gibi işlemleri gerçekleştiremezler. Eğer şirket şube açması durumunda iş yetkisi konusunda %100 temsil hakkı kazanmaktadır.
- **Ortak Yatırım:** Çokuluslu şirketler gelişmekte olan ülkelerde yatırımlarında mülkiyetlerin tamamının kendilerine ait olmasını isterler fakat çoğu ülkedeki yasal düzenlemeler buna izin vermemektedir. Bu nedenle şirketler yerel şirketlerle ortaklığa giderek yabancı bir ülkede yatırım yapmaktadırlar.
- **Yap-İşlet-Devret:** yap-işlet-devret modeli bir ülkede temel alt yapı yatırımlarının yapılmasında özel kesime açılmayı ve yabancı sermayenin katkısını sağlamayı amaçlayan bir modeldir. Bu yöntem daha çok büyük maliyet gerektiren projelerde uygulanmaktadır. Projelerin gerçekleştirilmesi için uluslararası yatırım bankaları ve öteki kuruluşları kapsayan bir konsorsiyum oluşturulur. Yatırımın gerçekleştirilmesi karşılığında ev sahibi ülke tesisin ürettiği mal ve hizmetleri alma zorunluluğu vardır.⁸³ Çokuluslu şirketlerin diğer bir yatırım çeşidi olan yönetim faaliyeti gerektirmeyen

⁸² Aytekin Fırat ve Mustafa Mortaş, “Çokuluslu İşletmelerin Yabancı Ülkeye Giriş Yollarından Biri:Ortak Yatırım”, **Mevzuat Dergisi**, Mayıs 2005, Sayı: 89, s.2.

⁸³ Mustafa Harmancı, **Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, 2004, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, s76.

yatırımları ithalat, hisse senedi yatırımı, lisans anlaşmaları ve franchising yatırımlarıdır. Bu yatırımlar;⁸⁴

- **İthalat-İhracat Faaliyetleri:** ülke dışında gösterilen faaliyet biçimlerinden en kolay ve basit olanı ihracat-ithalat faaliyetidir. Bu faaliyet şekli iki yönlü olmaktadır. İşletme kendi ülkesinde ürettiği ürünleri ülke dışında pazarlamakta ya da ülke dışında üretilen ürünleri ithal edip ülke içinde pazarlamaktadır.İhracat ve ithalat faaliyetlerinde önemli olan iki özellik bulunmaktadır. Birincisi risklerin en az düzeyde olması, ikincisi işletmenin yönetim yapısında bir değişikliğe ihtiyaç duyulmamasıdır. Bunun yanı sıra bu faaliyetler yapılırken gümrük tarifeleri, kotalar gibi zorluklarla karşılaşabilmektedirler.
- **Hisse Senedi Yatırımı:** Yönetim uygulaması gerektirmeyen bir diğer faaliyet şekli de hisse senedi yatırımıdır. Hukuki engellerin olmadığı ülkelerde bir işletmenin diğer bir ülkedeki işletme veya devlet kuruluşuna ait hisse senetlerini satın almasıdır. Bu faaliyet şekli işletmenin elinde bulunan sermaye fazlasını diğer ülkelerde, yüksek bir kar getirecek yerlere yatırarak sermaye karlılığını arttırmak için başvurduğu bir yoldur.
- **Lisans Anlaşması:** Lisans anlaşmaları özellikle direkt yatırım mümkün olmadığı veya risklerin fazlaştığı özellikle az gelişmiş ülkeler tarafından tercih edilmektedir. Çünkü lisans anlaşmaları teknoloji transferlerini kolaylaştıran bir araç olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra yabancı işletmelerin ülkeye girişleri ve faaliyetlerini yasakladığı durumlarda lisans anlaşması yoluyla ülkeye girmek kolaylaşmaktadır.
- **Franchising:** Bir ticari işletmenin bir başka ticari işletmeye mallarını satma, mamulünü üretme, hizmetlerini sergileme veya ismini kullanma hakkını verdiği ticari ilişkiler içeren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Franchising yoluyla yabancı pazarlara girmek isteyen ana işletmeler, hiç bir maddi yatırım yapmadan kendi isimlerini taşıyan işyerlerini oluşturabilmektedirler. Franchising sistemiyle yabancı pazarlarda faaliyet göstermek daha kolay ve risksiz görünmektedir.

⁸⁴ Aytekin Fırat ve Mustafa Mortaş, a.g.e, s.3.

2.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomilerine Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Gelişmekte olan ülkeler açısından yabancı sermaye, özellikle küreselleşmenin artmasıyla paralel olarak ekonomi politikalarındaki liberalleşme, sermayenin serbest dolaşımı, ticarete serbestleşme gibi faktörlerle önemli bir olgu haline gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde en göze çarpan unsur sermaye ve teknoloji yetersizliğidir. Bu eksiklikler, yurtiçi tasarrufların eksikliği ile birleşince yerli sanayinin gelişimi ve rekabet gücünü ortadan kaldırmaktadır. Gelişmiş ülkeler açısından da ucuz iş gücü, mevzuattaki kolaylıklar ve hammadde maliyetlerinin düşük olması yabancı yatırım için uygun koşullar hazırlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler sermaye eksikliğini gidermede dış borçlardan daha çok yabancı sermaye yatırımlarını tercih etmektedirler.

Ekonomi yazını, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke üzerindeki etkilerini açıklayabilmek için iki yaklaşım geliştirmiştir. Bunlardan birincisi, kısmi denge karşılaştırmalı durağan yaklaşımı; yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkede emeğin marjinal ürününü arttıracak sermayenin marjinal ürününü ise azaltacaktır. İkincisi ise; endüstriyel organizasyon teorisi; bu teorinin başlangıç noktası, firmalar niçin kendi piyasalarında ürettikleri ürünlerin aynısını yurtdışı piyasalarda da üretmeye çalışırlar sorusudur. Yabancı piyasalarda üretimin yapılabilmesi için yabancı kuruluşunda karlı bir şekilde kullanabileceği üretim teknolojisi, yönetim becerisi vb. bazı değerlere, kıymetlere sahip olması gerekir. Bu yüzden ÇUŞ'ların bir piyasaya girmesi, ev sahibi ülke için basit olarak sermaye ithalinden daha fazlasını ifade etmektedir.⁸⁵

Aslında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke ekonomileri üzerinde çeşitli etkileri olmasına rağmen temel olarak aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir;

⁸⁵ Nihat Batmaz, Halil Tunca, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye**, İstanbul, Beta Yayınları, 2005, s.50.

2.5.1.Milli gelir ve Sermaye Etkisi

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekmek için uyguladıkları teşviklerin temeli bu ülkelerin büyümelerini sağlayacak yatırımları gerçekleştirecek sermayelerinin olmamasıdır. Doğrudan yabancı sermayenin ülkeye girişi, sermayeyi arttırarak, yatırımlarda da artışı sağlayabilir. Fakat bu yatırımların, koşulsuz ülke ekonomisi için gelir arttırıcı etki yapacağı söylenemez.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, GSMH'ye ve sabit sermaye yapısına katkıda bulunmaktadır. Ampirik araştırmalar GSMH ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişi arasında pozitif bir bağ olduğunu göstermektedir. Fakat bu etkinin, gelen yabancı sermayenin niteliğine de bağlı olduğunu unutmamak, şirket satın almaları ve birleşmeleri ile yeni yatırımların, ulusal bazdaki yatırım/tasarruf oranı gibi etkenlerin yabancı sermayenin katkısını etkileyeceğini hatırd tutmak gerekmektedir.⁸⁶

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi ile birlikte ülke içindeki üretimde artış olacaktır. Ancak yabancı sermaye yatırımlarının ülke ekonomisine net katkısı, doğrudan yatırımın çıktısından ithal girdilerin düşülmesi ile bulunur. Yerli üretim faktörlerinin fırsat maliyetlerinin de dikkate alınmasıyla yabancı sermaye yatırımlarının net katkısı doğru tespit edilebilecektir.⁸⁷

Genellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımları üretimin en son aşaması için ev sahibi ülkeye gider, hammadde ve yan işlenmiş ürünler ithalât yoluyla dışarıdaki ana merkezden karşılanır. Bu ise, yerli üretimi dışa bağımlı kılmakta ve ülkenin döviz rezervleri üzerine büyük bir baskı doğurmaktadır.⁸⁸

⁸⁶ Hayrettin Demircan, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, Ankara, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, 2003, s.6.

⁸⁷ Nihat Batmaz ve Halil Tunca, a.g.e, s.51.

⁸⁸ Halil Seyidoğlu, a.g.e, s.740

2.5.2.Ödemeler Bilançosuna Etkisi

Yine gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı sermayenin önem arz eden noktalarında birisi de ödemeler bilançosu etkisidir. Çoğu gelişmekte olan ülke, ödemeler bilançolarındaki açıkları telafi etmek için birçok yola başvurmaktadır. Bu yollardan biriside doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gittikleri ülkelerin ödemeler dengesi üzerinde etkili olurlar. Örneğin; bir fabrika kurmak üzere ülkeye yurtdışında sermaye girişi, ödemeler dengesine artı olarak işler. Fabrika üretime başladığında ve bağlı şirket ülke içerisinde faaliyete bulunduğu anda, üretiminin bir kısmını ihraç ederek yada ithal ikamesinde kullanarak ödemeler dengesine iyileştirici etki yapmaya devam edebilir. Öte yandan, bağlı şirketin yurtdışından aramalı ya da hammadde ithal etmesi de ödemeler dengesine eksi olarak işleyecektir. Bununla birlikte karların yurtdışına transferi ve yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler ülkeden döviz çıkışını artırır ve dolayısıyla ödemeler dengesini bozar. Yani yabancı yatırımın ödemeler dengesine etkisi, yatırımın amacına bağlıdır.⁸⁹

Uzun dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesine etkisinin, gelir etkisiyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yatırımların olumlu etkisinin oluşması için gelir etkisine bağlı olarak tüketim genişlemesinin ortaya çıkmaması gerekir. Tüketimde oluşacak gelişme, ödemeler dengesindeki olumlu etkiyi bertaraf edecektir. Kısa dönemde de ödemeler dengesi etkisinin mutlaka olacağı söylenemez. Çünkü özellikle gelişmekte olan ülkelerde, üretim faktörlerinin mobilitesinin bulunmaması, yabancı sermaye yatırımlarını kısa sürede iç tüketime dönük üretime kaydırılması ve ithal ikamesinde başarı sağlanması mümkün olmayabilir.⁹⁰

2.5.3.İstihdam Üzerine Etkisi

Küreselleşme ile hızlanan yabancı sermaye yatırımlarının etkisiyle işgücü

⁸⁹ Deniz Arıkan, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, Arıkan Yayınları, 2006, s.42.

⁹⁰ Güngör Uras, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, Formül Matbaası, 1979, s.67.

piyasalarının yapısı değişmiştir. Bu piyasalarda yaşanan değişim işgücünün verimlilik ve nitelik düzeyleri ile üretimin uluslararası örgütlenme sürecine uyum sağlayabilme esnekliği ile doğru orantılıdır. Bir ülkedeki işgücünün ürettiği ürünün birim maliyetinin düşük olması, işgücü piyasasını küreselleştiren etkenlerin başında gelmektedir. Küreselleşme sonucunda, uluslararası işbölümü, işlerin emek yoğun ve imalat özellikli parçaların gelişmekte olan ülkelere kaydırılmasını ifade eder. Böylece gelişmiş ülkelerde sermaye yoğun yüksek nitelik gerektiren istihdam ve üretimde artışlara bağlı uzmanlaşma ortaya çıkmıştır.⁹¹

Düşük işgücü maliyeti diğer ülkelerdeki işletmeleri çekerek, nihai ürünlerini rekabetçi bir fiyat ile oluşturmasını sağlar. 1960 ve 1970'lerde General Electric, Westinghouse, Texas Instruments ve General Motors gibi pek çok ABD şirketi, otomotiv parçası ve elektronik eşya üretmek ve düşük işgücü maliyeti avantajından faydalanmak için, Uzak Doğu'ya üretim faktörlerini kaydırarak fabrikalar kurdular. Pek çok tekstil, oyuncak ve ev eşyası üreticileri düşük işgücü maliyetlerinden dolayı faaliyetlerini bu tür bölgelere kaydirdılar.⁹²

Diğer taraftan, yabancı sermayeli firmalar genellikle küresel rekabeti gerektiren modern ve verimli teknolojiyi seçmektedirler. Ancak, burada önemli olan seçilen teknolojiye çok, ev sahibi ülkenin ithal edilen teknolojiye uyumu ve onu geliştirmedeki hüneridir. Yabancı sermaye ile birlikte işletme üst düzey yöneticileri de görevlendirerek yatırım yapılan ülkeye gitmekte ve ancak alt düzeydeki işgücü ev sahibi ülkeden karşılanmaktadır.⁹³ Aynı zamanda ÇUŞ'ler tarafından üretilen mallar eğer yerli üretimde girdi olarak kullanılırsa ya da üretim için gerekli olan diğer girdiler yerli endüstriden sağlandıkça istihdam üzerinde farklı bir etki yaratacaktır.⁹⁴

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülke içi döviz ve yatırım kaynaklarına olumlu etki yapabileceği gibi yerel girişimin gerilemesine, döviz kurunda

⁹¹ Gülşen Sarı Gerşil, "Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı:1, 2004, s.152.

⁹² Hasan Tağraf, "Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi", **C.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı:2, 2002, s.42.

⁹³ Hüseyin Çeken, a.g.e, s.60.

⁹⁴ Naci Gündoğan, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri", **Hazine Dergisi**, Sayı:14,Ocak-Nisan, 2002, s.24.

problemlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir. Gelişmekte olan ülkelerde istihdam yaratmak için kullanılan emek yoğun üretim biçiminin, çokuluslu şirketlerin istekleri doğrultusunda teknoloji-sermaye yoğun üretim biçiminde kullanılması işsizlik olgusunu karşımıza çıkarabilmektedir. Yerel girişimlerin çokuluslu şirketler karşısında sermaye ve bilgi eksikliği nedeniyle, yerel firmaların rekabet güçleri ve gelişimleri olumsuz yönde etkilenebilmektedir.

2.6. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları dünya ekonomisindeki küreselleşme olgusunun arkasındaki itici gücünü oluşturmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişme yolunda olan ülkelerde çokuluslu şirketlerin oynadığı rolü açıkça ortaya koymaktadır. Sermaye yatırımlarını kısıtlayan rejimlerin, bu alanda serbestleşmeye gitmeleri ve bu yatırımları artırma yönünde adımlar atmaları, küresel doğrudan yabancı sermaye yatırımların son on yılda iki kat artmasına yol açmıştır.⁹⁵

Dünyada meydana gelen siyasal değişiklikler ile birlikte yabancı yatırımların yönü de değişikliğe uğramıştır. Başta dağılan Doğu Bloğu ülkeleri ile kıta Çin olmak üzere siyasal ve ekonomik rejimleri farklı ülkeler yabancı yatırımlar için yeni alanları oluşturmaktadır. Çin, ucuz, yoğun ve nitelikli işgücü ile doğrudan yabancı yatırımları cezbeden ve faydalanan en önemli ülkelerden biri olmuştur.⁹⁶

Tablo 1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyar Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ABD	87	105	179	289	321	167	84	63	145	109	180
CANADA	10	12	23	25	66	28	22	7	0	29	69
JAPAN	0,2	3,2	3,3	12,3	8,2	6,2	9,1	6,2	7,8	3,2	-6,8
UK	27	38	75	89	122	53	26	28	78	195	140
AVRUPA				216	416	200	185	151	116	113	198
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	148	192	187	213	211	225	182	200	272	361	422
TOPLAM	272,2	350,2	467,3	844,3	1144,2	679,2	508,1	455,2	618,8	810,2	1002,2

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2007, s.238.

⁹⁵ Rıdvan Karluk, a.g.e. s.571.

⁹⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, a.g.e, s.5.

1980 yıllara kadar genellikle sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1990'lı yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkeler kaymaya başlamıştır. 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelere yaşanan borç ödeyememe sorununa çözüm olarak gösterilen yabancı sermaye yatırımları, bu ülkelere ki teşviklerin artmasına yol açmıştır. Tablo 1'de özellikle 1998 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki artış gözlenebilmektedir.

Tablo 2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (%)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ABD	31,96	29,98	38,31	34,23	28,05	24,59	16,53	13,84	23,43	13,45	17,96
CANADA	3,67	3,43	4,92	2,96	5,77	4,12	4,33	1,54	0,00	3,58	6,88
JAPAN	0,07	0,91	0,71	1,46	0,72	0,91	1,79	1,36	1,26	0,39	-0,68
UK	9,92	10,85	16,05	10,54	10,66	7,80	5,12	6,15	12,61	24,07	13,97
AVRUPA	0,00	0,00	0,00	25,58	36,36	29,45	36,41	33,17	18,75	13,95	19,76
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	54,37	54,83	40,02	25,23	18,44	33,13	35,82	43,94	43,96	44,56	42,11

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2007, s.238.

Tablo 2'de, 1996 yılında gelişmiş ülkelerin doğrudan yabancı sermayeden aldıkları pay %54,3 seviyelerine yükselirken yine aynı dönemde gelişmiş ülkelerin aldıkları pay %45,7 olmuştur. 1998-2000 yılları arasında yaşanan küresel krizlerin neticesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının seyri gelişmiş ülkelere yana bir seyir izlemiştir. 2001 yılından itibaren tekrar yükselişe geçen gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan sermaye yatırımları 2002 yılında %35,8 , 2003 yılında %43,9 ve 2006 yılında ise %42,11 seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 3'de 1990 yılında, Dünya genelinde yabancı sermaye stoku 1.769 milyar dolar iken, 2004 yılında bu tutar 9.541 milyar dolara yükselmiştir. Bu dönemde, en belirgin gelişme, yabancı sermaye yatırımının daha önce yasak veya çok sınırlı olduğu Rusya, Polonya, Macaristan ve Romanya'ya yabancı sermaye girişlerinin hız kazanmasıdır. Diğer bir gelişme de, Çin'e yönelik yabancı sermaye girişlerinin artış göstermesidir. Nitekim yine Tablo 3'e göre, 1990-2004 döneminde, Çin, Hong-Kong, Rusya, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın yabancı sermaye stoku içindeki payı yüzde 3.8'den (67 milyar dolar) yüzde 10.6'ya (939 milyar dolar) yükselmiştir. Bu dönemde, ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa ve

Hollanda'nın yabancı sermaye stoku içindeki payları yüzde 55.3'ten yüzde 43.4'e gerilemiştir

Ekonomilerin gittikçe dışa açılması, sermaye hareketlerine ve yabancı sermaye yatırımlarına yönelik sınırlandırmaların azaltılması ve özelleştirmenin yaygınlaşması yabancı sermaye yatırımlarının artışına katkıda bulunurken, bu yatırımların sektörel dağılımında da önemli bir değişime neden olmuştur.

Tablo 3. Ülkeler İtibariyle Yabancı Sermaye Stoku

	Milyar Dolar		Yabancı Sermaye Girişi		
	1990	2004	GSYİH'ya oranı (%)	Milyar \$	Yüzde
1.ABD	395	1859	12.6	74.7	3.6
2.Kanada	113	126	30.5	11.4	10.4
3.Hong-Kong, Çin	45	457	277.6	19.1	52.6
4.İngiltere	204	1246	36.3	40.9	12.7
5.İrlanda	42	229	126.3	21.7	67.1
6.Almanya	111	348	12.9	13.1	3.9
7.Malezya	10	46	39.3	3.4	14.8
8.Hollanda	69	429	74.2	13.2	14.5
9.G.Kore	5	55	8.1	4.8	2.6
10.İspanya	66	347	34.9	30.4	15.7
11.Portekiz	11	64	39.0	3.2	9.3
12.Fransa	87	535	26.5	38.6	12.1
13.Macaristan	1	60	60.7	3.1	16.7
14.İtalya	60	221	13.1	15.9	5.7
15.Meksika	22	183	27.0	14.4	11.2
16.Romanya	0	18	25.2	2.8	20.3
17.Rusya	0	98	16.9	7.7	9.0
18.Yunanistan	6	27	13.2	0.8	1.4
19.Çin	21	245	14.9	55.6	9.1
20.Endonezya	9	11	4.4	0.2	0.3
21.Brezilya	37	151	25.2	15.0	15.4
22 ÜLKE GENELİ	1.337	6.909	40.8	405.7	14.3
DÜNYA TOPLAMI	1.769	9.541	21.7	665.6	8.8

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2005, s.235.

Dünya genelinde 2006 yılında yabancı sermaye stokunun GSYİH'ya oranı yüzde 21.7 olarak hesaplanmaktadır. Tablo 3'de incelenen 22 ülke için bu oran

yüzde 40.8'dir. Yabancı sermaye stokunun GSYİH'ya oranının yüksekliği açısından ilk sırayı alan ülkeler, Hong-Kong, İrlanda, Hollanda, Macaristan, Şili, Malezya ve İngiltere'dir

Tablo 4'de 1990-2006 döneminde, dünya yabancı sermaye yatırım stokunun sektörel dağılımı incelendiğinde, tarım ve madencilik gibi temel üretim sektörleri ile imalat sanayi sektörlerinin payında düşüş, hizmetler sektörünün payında ise artış gözlenmektedir. İmalat sanayi alt sektörleri içinde taşıt araçları sektörünün payı artarken, tekstil-giyim, kimya, makina ve elektrikli makina-elektronik ürünler sektörlerinin paylarında gerileme meydana gelmiştir. Hizmetler sektörü içinde payı belirgin ölçüde artan alt sektörler, elektrik-gaz-su ve ulaştırma-depolama-haberleşme sektörleri olmuştur. Diğer alt sektörler ise, genelde paylarını korumuşlardır. Sektörel dağılımlar hesaplanırken hizmetler sektöründen ve genel toplamdan çıkartılan iş ve yatırım ortaklıklarına ait yabancı sermaye stoku, bu dönemde 10 kattan fazla artış göstererek 1.283 milyar dolara ulaşmıştır. Yabancı sermaye stoku içinde, 1990-2006 döneminde gelişmiş ülkelerin payı 3.3 puan azalarak yüzde 77.6'ya gerilemiş, gelişmekte olan ülkelerin payları ise yüzde 22.4'e yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerde toplam yabancı sermaye stoku içinde, temel üretim sektörleri ve imalat sanayinin payı belirgin bir şekilde gerilerken, hizmetler sektörünün payı 15.8 puan artarak yüzde 61'e çıkmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise farklı bir eğilim gözlenmiştir. Tablo 4'de bu ülkelerde, temel üretim sektörünün payı yüzde 7.7'den yüzde 10.1'e, imalat sanayinin payı yüzde 47.2'den yüzde 48.3'e yükselmiş, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 45.1'den yüzde 41.7'ye gerilemiştir. Bu eğilim, gelişmekte olan ülkelerin ucuz işgücü ve hammadde kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle artan ölçüde dünya mal üretim merkezine dönüştüklerine işaret etmektedir. 2001-2006 döneminde doğrudan yabancı sermaye girişlerinin sektörel dağılımı incelendiğinde, imalat sanayi sektörüne yönelik girişlerin toplam yabancı sermaye yatırımları içindeki payı belirgin bir şekilde azalırken, hizmetler sektörünün payı artış göstermiştir.

Tablo 4. Sektörler İtibariyle Dünya Yabancı Sermaye Stoku ve Girişleri

	Yabancı Sermaye Stoku				Yab.Ser.Girişi	
	1990		2006		2001-2006	
	Milyar Dolar	Yüzde Pay	Milyar Dolar	Yüzde Pay	Milyar Dolar	Yüzde Pay
1.TEMEL ÜRETİM SEKTÖRLERİ	170.1	10.9	594.3	8.10	51.6	9.44
2.İMALAT SANAYİ	745.6	44.67	2.876.1	39.18	167.2	30.58
Gıda, İçki, Tütün	76.8	4.61	243.4	3.32	15.1	2.76
Kimyasal Ürünler	160.8	9.63	515.7	7.02	19.3	3.53
Metal Ürünleri	62.6	3.75	178.7	2.43	10.0	1.83
Makina Sanayi Ürünleri	54.8	3.28	161.1	2.19	13.1	2.40
Elektrikli Mak+Elektronik Ür.	85.6	5.13	279.8	3.81	11.9	2.18
Diğer ve Sektörü Belirsiz	224.3	13.44	1.148.9	15.65	82.2	15.03
3.HİZMETLER (1)	753.5	45.14	3.870.7	52.73	328.0	59.99
Elektrik, Gaz, Su	9.6	0.58	185.9	2.53	24.3	4.44
İnşaat	21.2	1.27	95.4	1.30	5.2	0.95
Ticaret	215.6	12.92	920.8	12.54	49.0	8.96
Diğer ve Sektörü Belirsiz	101.8	6.10	577.9	7.87	56.9	10.41
4.ARA TOPLAM (1+2+3)	1.669.2	100.00	7.341.1	100.00	546.8	100.00
5.İŞ VE YATIRIM ORTAKLIĞI (1)	121.6		1.283.1		133.0	
6.SEKTÖRÜ BELİRSİZ	13.1		136.2		18.8	
GENEL TOPLAM (4+5+6)	1.803.9		8.760.4		698.6	
GELİŞMİŞ ÜLKELER	1.350.3	80.90	5.694.9	77.58	385.8	70.56
1.Temel Üretim Sektörleri	145.4	10.76	428.8	6.51	34.3	8.89
2.İmalat	595.1	44.07	2.081.6	31.62	96.4	24.99
3.Hizmetler (1)	609.8	45.16	3.184.5	60.99	255.1	66.12
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER	318.8	19.10	1.646.2	22.42	161.0	29.44
1.Temel Üretim Sektörleri	24.7	7.74	165.5	10.05	17.3	10.75
2.İmalat	150.4	47.18	794.4	48.26	70.8	43.98
3.Hizmetler (1)	143.7	45.08	686.3	41.69	72.9	45.28

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2007, s.245.

Nitekim, 1990 döneminde yabancı sermaye girişleri içinde yüzde 41.7 paya sahip olan imalat sanayinin payı, 2001-2006 döneminde yüzde 30.6'ya gerilemiş, hizmetler sektörünün payı ise yüzde 50.2'den yüzde 60'a yükselmiştir. Hizmetler sektörü içinde, özellikle, elektrik-gaz-su sektörü ile ulaştırma-depolama ve haberleşme sektörüne güçlü bir yöneliş söz konusudur. Dünya genelinde, elektrik-gaz üretim ve dağıtım ile haberleşme sektörünün özel kesime ve yabancı sermayeye açılması ve özelleştirmeler bu sektörler için yabancı sermaye girişlerini hızlandırmıştır. Bu sektörlerin, imalat sanayine göre dış rekabete daha kapalı olması da bunda etkili olmuştur. Yabancı sermaye girişleri, imalat sanayi sektörü içinde,

taşıt araçları ve elektrikli makineler-elektronik ürünler sektöründe önemini korumaya devam etmektedir.

1990-1991 döneminde yabancı sermaye yatırım girişlerinden gelişmekte olan ülkelerin aldığı pay yüzde 19.1 iken, bu pay 2001-2006 döneminde yüzde 29.4'e yükselmiştir. Ancak, gelişmekte olan ülkelere de temel üretim sektörleri ile imalat sanayi sektörüne yönelik yabancı sermaye girişlerinin payı belirgin bir şekilde azalırken, hizmetler sektörüne yönelik girişlerin payı artış göstermiştir. 1989-1991 döneminde gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımı girişlerinin yüzde 12,0'ı temel üretim sektörleri, yüzde 54.3'ü imalat sektörü ve yüzde 33.7'si hizmetler sektörüne aittir. Bu paylar, 2001-2006 döneminde, sırasıyla, yüzde 10.8, yüzde 44.0 ve yüzde 45.3 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye girişleri, ulaştırma-haberleşme, bankacılık, ticaret, taşıt araçları, elektrikli makineler-elektronik ve elektrik-gaz sektörlerinde yoğunlaşmaya başlamıştır.

2.7. Uluslararası Özel Sermaye Akımları

Uluslararası özel sermaye hareketleri, ülke içindeki veya uluslararası mali piyasalarda oluşur. Mali piyasalarda, mali kaynakların fon sahiplerinden fon talep edenlere aktarılması işlemi mali işlem olarak adlandırılmaktadır. Mali piyasalar, sermaye ve para piyasaları olarak iki alt guruptan oluşmaktadır.

Sermaye piyasası, elinde fon fazlası bulunan tasarruf sahipleri ile yatırım için fon talebinde bulunan yatırımcı arasındaki fon akımını sağlayan ve banka, yatırım ortaklıkları gibi aracı kurumlardan oluşan bir sistemdir. Sermaye piyasasının, tasarruf sahiplerinin elinde bulunan fon fazlasının kayba uğramadan yatırıma yönelmesini sağlamak ve tasarruf sahiplerinin haklarını korumak önemli amaçlarından⁹⁷.

Para piyasası bir yıl ve daha kısa süreli fon arz ve talebinin karşılaştığı piyasalardır. Temel aracı kurumları ticari bankalardır. Fon sahiplerinin bankalarda açtırdıkları mevduat hesapları, bankalar aracılığıyla aldıkları hazine bonosu ve ticari

⁹⁷ Rıdvan Karluk, a.g.e, s.375.

finansman bonusu gibi araçlar piyasa arzını oluştururken, bankaların bu fonlara dayanarak açtıkları krediler ve hazinenin, ticari şirketlerin likidite ihtiyaçlarını karşılamak üzere çıkartıp bankalar aracılığıyla pazarladıkları bonolarda piyasanın talep ayağını oluşturmaktadır.

Sermaye piyasası işlemleri tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin alım satımıyla gerçekleşmekte ve portföy yatırımları olarak adlandırılmaktadır. Para piyasalarında gerçekleştirilen uluslararası mali işlemler; ticari bankalar tarafından dış ticaretin finansmanına yönelik kısa vadeli, likiditesi yüksek ve risk oranı düşük banka kredileri şeklindeki işlemlerdir⁹⁸ aynı zamanda kısa vadeli yabancı sermaye olarak adlandırılmaktadır.

Portföy yatırımları, tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında politik risk, kambiyo kuru riski, bilgi edinme riski gibi ek riskleri üstlenerek sermaye kazancıyla, faiz gibi kazançlar elde etmek suretiyle hisse senedi, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarına yatırım yapmalarını ifade eder.⁹⁹ Portföy yatırımlarının açıklanmasında portföy teorisi önemli bir yere sahiptir. Bu teoriye göre; yatırımcı sermaye fonlarını çeşitli menkul değerler arasında, belirli bir risk düzeyinde en yüksek geliri elde edecek biçimde dağıtacaktır. Yatırımcı en yüksek geliri hedeflerken tüm fonlarını tek bir menkul kıymete yatırmanın getireceği riskten korunmak amacıyla yatırım araçlarını çeşitlendirecek ve böylelikle yatırımcı yerli menkullerin yanında bir miktarda yabancı menkul alma yoluna gidebilecektir¹⁰⁰

Uluslararası özel sermaye akımlarında, yurtiçi ve yurtdışı faktörler yatırımcı için önemlidir. Yatırımcı öncelikle kendi varlıklarının güvende olması ve sonra bu varlıklarıyla maksimum kar beklentisi içinde olacaktır. Bu beklenti içinde yatırım yapılacak ülkenin makro ekonomik göstergeleri karar verme mekanizmasında önemli bir yere sahiptir. Bu makro ekonomik faktörlerin başlıcaları;

- Ekonomik büyüme oranı

⁹⁸ Muhsin Kar, M.Akif Kara, "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler", **Dış Ticaret Dergisi**, Temmuz 2003, Sayı: 29, s.46-47.

⁹⁹ Hatice Doğukanlı, **Uluslararası Finans**, Nobel Kitabevi, Adana, 2001, s.219.

¹⁰⁰ Halil Seyidoğlu, a.g.e.,s.480.

- Döviz kurlarının seyri
- Faiz oranları
- Siyasal istikrar

Uluslararası özel sermaye hareketlerinin en önemli özelliği likiditesinin yüksek olmasıdır. Yukarıda belirttiğimiz makro faktörlerdeki herhangi bir olumsuz değişim bu fonların çok kısa sürelerde ülke dışına çıkması ve girişinde sağladığı ekonomik avantajların bir anda tersine dönmesi ile sonuçlanmaktadır.

2.8. Uluslararası Özel Sermaye Akımlarının Olumlu Ve Olumsuz Etkileri

Uluslararası özel sermaye akımları, özellikle makro ekonomik dengesizliklerin var olduğu ülke ekonomilerinde ekonomik dengesizliği ve istikrarsızlığı derinleştirici bir etkiye sahiptir. Bütçe açıklarının kronik bir sorun haline geldiği ekonomilerde yatırımları özendirme uygulamasına gidilmesi ile sermaye akımları döviz kuru ve faiz ekseninde hareket etmektedir. Ülke ekonomisine giren yabancı yatırımlar döviz kuru üzerinde aşağı yönde baskı yaratarak ülke parasının değerlenmesine neden olacaktır. Değerlenen yerli para ithalatı artırarak cari işlemler dengesinde açığa neden olacak ve devalüasyon beklentisini kuvvetlendirecektir. Bu istikrarsız ortamın etkisiyle, yabancı sermaye ülkeyi terk etme eğilimi içinde hareket ederek krize sebebiyet verebilmektedir.

Uluslararası özel sermaye hareketlerinin ekonomik etkileri konusundaki yazında, gelişmekte olan ülkelerde bir biri ardına patlayan krizler damgasını vurmuştur. Büyük ölçüde az gelişmiş ülkelerin kriz deneyimleri ile pekişen finansal sermaye hareketlerinin ev sahibi ülke üzerindeki etkilerini şu şekilde özetlenebilir¹⁰¹:

- Ülkeye gelen finansal yabancı sermaye yatırımları öncelikle döviz birikimi sağlamaktadır.

¹⁰¹ Ferit Kula, “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”, C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı. 2, 2003, s.144.

- Döviz birikiminin ortaya çıkardığı ithalata ve para arzındaki artışa bağlı olarak tüketim ve yatırım harcamaları artmakta ve ulusal tasarruflar azalmaktadır. Tüketim ve yatırım harcamalarındaki artış yurt içi hasılayı arttırmaktadır.
- Ülkeye gelen sermaye akımlarının hızının yavaşlaması veya durması ve ithalattaki artışa bağlı olarak ülke büyük bir cari işlemler bilançosu açığı ile karşı karşıya kalmaktadır.

Uluslararası özel sermaye akımları, yukarıda özetlediğimiz etkiler sonucu genellikle büyük bir finansal kriz ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik krizler ile son bulmaktadır.

2.8.1. Gayri Safi Milli Hasıla Etkisi

Bir ülkede büyümenin sağlanabilmesi için yatırımların artması ve bunun için de tasarrufların artması gerekmektedir. Çoğu gelişmekte olan ülke tasarruf sıkıntısına bağlı olarak yatırımlarını yükseltmemektedir ve bu bağlı olarak yatırımların finansmanı için yabancı sermayeyi ülkelerine çekmek istemektedirler.

Büyümenin sağlanabilmesi için uluslararası özel sermaye akımlarının etkileri yöneldikleri alana göre farklılaşmaktadır. Sermaye akımları ile elde edilen kaynaklar, tüketim harcamalarının finansmanına ayrıldığında, ulusal tasarruf düzeyi azalacağından dış ticaret açıkları artmaktadır. Diğer taraftan, sermaye akımları yatırım harcamalarının finansmanında kullanılırsa milli geliri arttırıcı etki yaratabilirler. Ancak sermaye akımlarının milli geliri arttırıcı etkiye sahip olabilmesi için, söz konusu akımların uzun vadeli olması gerekmektedir. Çoğu gelişmekte olan ülkede yabancı sermaye daha çok tüketim artışı yoluyla dış açığa sebep olmaktadır. Bu süreç 1990'lerden sonra Türkiye için de aynı sonucu vermiştir. Diğer bir örnek de Meksika'dır. Meksika'nın dış ticaret dengesi 1988 yılında fazla verirken 1993 yılında 20 milyar USD açık vermiştir. Özel tasarruf seviyesinde de azalışlar olmuştur. Özel

tasarruflar 1993 yılında GSYİH'nın %15'ini teşkil ederken 1994 yılında %5'e düşmüştür.¹⁰²

Spekülatif olma niteliği de gözönünde bulundurulduğunda, uluslararası özel sermaye akımları gittikleri ülkede, genellikle uzun vadede bulunmazlar ve yüksek bir dalgalanma özelliğine sahiptirler. Bu anlamda buldukları ülke ekonomisinde ilk anda, yerli paranın değerlendirilmesi ile artan tüketime bağlı bir büyüme etkisi yararsalarda, daha sonrasında ülkeyi terk ettikleri için derin istikrarsızlıklara sebep olabilmektedirler.

2.8.2. Ödemeler Dengesi Etkisi

Sermaye girişlerinin, ekonomide olumlu bir etki yaratabilmeleri için, yurtiçi tüketim talebinde artış yaratmaktan ziyade, gelişmekte olan ülkelerin hedefi olan ihracat artışını sağlamak amacıyla ihracata yönelik sektörlere yatırım olarak yönelmesi gerekir. Genellikle sermaye akımlarında ki artışla birlikte döviz sıkıntısı azalmakta buna bağlı olarak yerli para değerlendirilmektedir. Değerli yerli para ile ithalat ucuz, ihracat ise daha pahalı olmaktadır. Böylece ödemeler dengesi olumsuz etkilenmekte ve cari açık oluşabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler üretime yönelik ara mallarını yurt dışından karşılamak, döviz yetersizliklerini giderebilmek vb. amaçlarla, ithalatı özendirmek için düşük döviz kuru ve yüksek reel faiz uygulamasına gitmektedirler. Yüksek faiz düşük kur uygulaması ülke parasının değer kaybına göz yumulduğu ölçüde devam edebilir. Ama sonunda, sermaye girişlerinin herhangi bir nedenle durması veya geri çekilmesi, ihracat ve yatırımların yetersizliği, ödemeler dengesi sorunları yaratmaktadır. Ödemeler dengesi açıklarının sürekli sermaye girişleri ile finanse edilmesi mümkün olmadığından, büyük oranlı devalüasyon yapılmak zorunda

¹⁰² Nejla Adanur Aklan, "Uluslararası Sermaye Akımları: Etkileri; Sterilizasyon Politikaları ve Değişen Yapısı", sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c5s7/makale/c5s7m3.pdf, Erişim Tarihi: (08 Ocak 2008).

kalınmakta, iç talep ani şekilde düşmekte, ekonomik büyüme durdurulmakta, hatta tersine dönmektedir.¹⁰³

2.8.3 Para Piyasası Dengesine Etkisi

Finansal liberalleşme ile artan sermaye hareketleri, ekonomide yabancı paranın önemini arttırarak yerli paraya olan güvensizliği artırabilmektedir. Yabancı sermaye kaynaklı oluşan para ikamesine ek olarak diğer bir olumsuz etki ise sermaye akımlarına önlem olarak rezerv artışına gidilmesi ile parasal tabanın genişlemesi ve buna bağlı olarak ekonomide enflasyonist etki yaratmasıdır.

Bu durumda uluslararası özel sermaye girişlerine karşı uygulanabilecek iki para politikası seçeneği vardır: Müdahaleci olan ve olmayan politikalar. Eğer merkez bankası müdahale etmeme politikası izliyorsa, rezervlerde bir artış olmayacaktır. Sermaye girişleri tamamen ithalattaki net artışın finansmanına yönlendirilecek ve bu da döviz kurunun değerlenmesi yönünde bir baskı yaratacaktır. Bu nedenle uygulanacak ilk politika rezerv biriktirmek olabilir. Diğer yandan, dış varlılardaki yükselmeye bağlı para arzındaki artış enflasyonu artırıcı yönde baskıya neden olmaktadır. Para arzındaki artışı engellemek için ikinci politika olan sterilizasyona başvurulabilir.¹⁰⁴

Ekonomide, ulusal faiz oranı ve döviz kurunun sermaye hareketlerine teslim olması sonucunda ulusal iktisat politikalarının iktisadi ve sosyal amaçlar dahilinde kullanılabilmesi de mümkün olmamaktadır. Aşırı değerlenmiş ulusal para politikası ile cari açıklarının büyümesi sürecine girilirken, faiz oranlarının yüksekliği sonucunda kamu açığının kapatmanın maliyeti yükselmekte, bu ise yatırım ve üretimi azaltarak ekonominin reel üretim ekonomisinden finansal işlemlerin ağırlıklı olduğu

¹⁰³ Ferhat Başkan Özgen, “Globalleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Finans Piyasaları”, **Globalleşme Sürecinde Türkiye’de Finans Piyasalarının Gelişimi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 26-28 Kasım 1998, İzmir, s.62.

¹⁰⁴ Nurhan Yentürk, **Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s134.

bir yapıya dönüşmesine yol açmaktadır. Bu haliyle ulusal iktisat politikaları yüksek faiz-düşük kur ikilemine teslim edilmektedir.¹⁰⁵

2.8.4. Kamu Dengesine Etkisi

Dış borçların ağırlıklı olarak kamu sektörüne ait olduğu gelişmekte olan ülkelerde, sermaye girişi faiz ödemeleri yükünü artarak kamu harcamalarında yükselişe neden olmaktadır. Artan ödeme yükünü karşılamak için yeniden yabancı sermayeye ihtiyaç duyulacağından faiz oranları yükseliş eğilimi içinde olabilir.

Böylece gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan ve süreklilik arzeden yüksek faiz oranı ve değerli kuru spekülatif sermaye akımlarına arbitraj olanakları sağlamaktadır. Yabancı sermaye sağlanan bu tür arbitraj olanaklarının neden olduğu sermaye girişi yeniden yüksek faizle borçlanma ve döviz kurunda değerlenmeye neden olmakta ve ciddi bir kısır döngü yaratmaktadır. Faiz oranını gittikçe ve kaçınılmaz olarak arttıran bu süreç kamu açığını arttırmaktadır. Kamu transfer harcamalarının faiz ödemeleri nedeniyle artmasının kamu açığını arttırmaması, kamunun faiz dışı fazla vermesini gerektirmektedir. Bu olgu kamunu yatırım ve cari harcamalarını kısmasına neden olmaktadır.¹⁰⁶

2.9. Dünyada Uluslararası Özel Sermaye Akımları

Dünyada yapılan portföy yatırımları özellikle ekonomilerin liberalizasyon sürecinin hızlanması ile birlikte ivme kazanmıştır. Tablo 5’de 1993-2006 yılları arasında, küresel portföy yatırımlarında gözlenen değişimler üzerinde durulmuştur. ABD’nin 1993 yılında 111 milyar dolar olan portföy yatırımları, 1997 yılında 333 milyar dolara ulaşmıştır. Bu oran ABD’de 2006 yılının sonunda 1.017 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelere yapılan portföy yatırımlar dalgalı bir seyir izlemektedir. 1993 yılında 94,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında 214 milyar dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2006 yılı sonu itibari ile 211,9 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Yıllar itibariyle portföy yatırım

¹⁰⁵ Ufuk Başoğlu, “Finansal Serbestleşme ve Uluslararası Portföy Yatırımları”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.3, Sayı.4, 2000, s.97.

¹⁰⁶ Nurhan Yentürk, “Finansal Serbestlik ve Makroekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt.8, Sayı.27, 1997, ss.137-138.

tutarlarında gerçekleşen artış trendi ve bu yatırımların daha çok gelişmiş ülkelere yapılıyor olması yine Tablo 5’de açıkça görülebilmektedir.

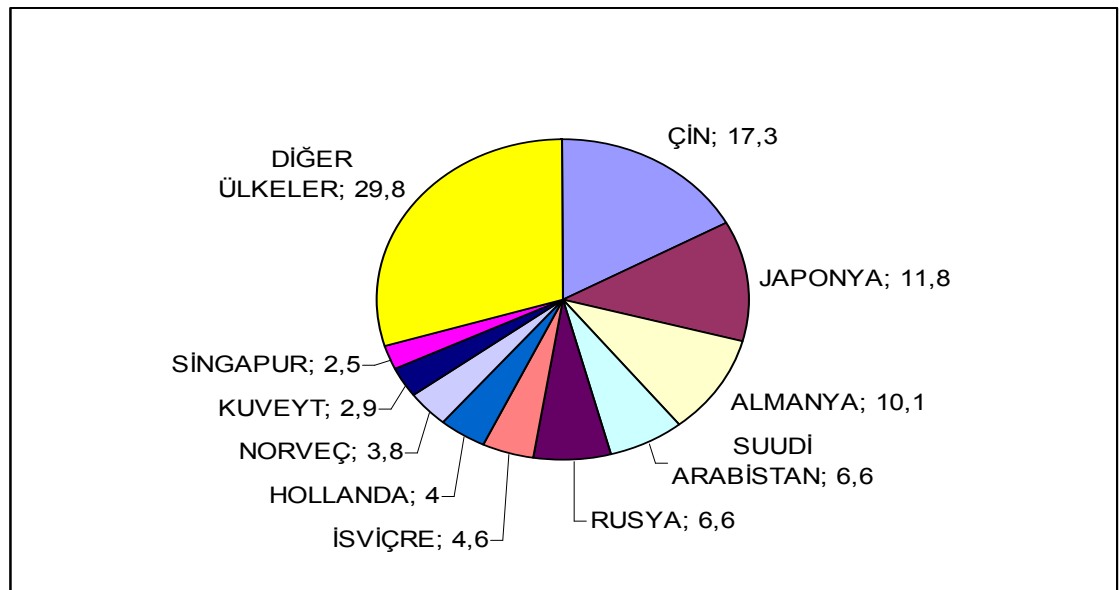
Tablo 5. Global Portföy Yatırımları Giriş (Milyar Dolar)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
ABD	111.0	139.4	210.4	332.8	333.1	187.6	285.6	436.6	428.3	427.9	544.5	867	832	1017,6
Kanada	41.4	17,2	18,4	13,7	11,7	16,6	2,7	10,3	24,6	13,4	13,2	42	7,9	28,7
Japonya	-6.1	64.5	59.8	66.8	79.2	56.1	126.9	47.4	60.5	-20.0	81.2	196,7	183,1	198,6
İngiltere	43.6	47.0	58.8	68.0	47.05	35.2	183.9	255.6	69.6	76.6	153.6	159,9	240,3	288,8
Euro Bölgesi							282.9	270.7	311.3	273.7	342.7	520,1	697,7	941,8
Gelişmekte Olan Ülkeler	94.7	93.7	38.0	113.8	88.3	35.2	113.8	75.4	8.0	10,3	91,2	141,3	214,1	211,9

Kaynak: Global Financial Stability Report 2007, s.237.

Grafik 1.’de net sermaye ihracında bulunan ülkelerin yüzdeler dilimleri verilmiştir. Grafik 1’de görüleceği üzere 2006 yılında net sermaye ihracında, %17,3’lük payla Çin ilk sırayı almıştır. Sırasıyla Japonya ve Almanya takip etmiştir.

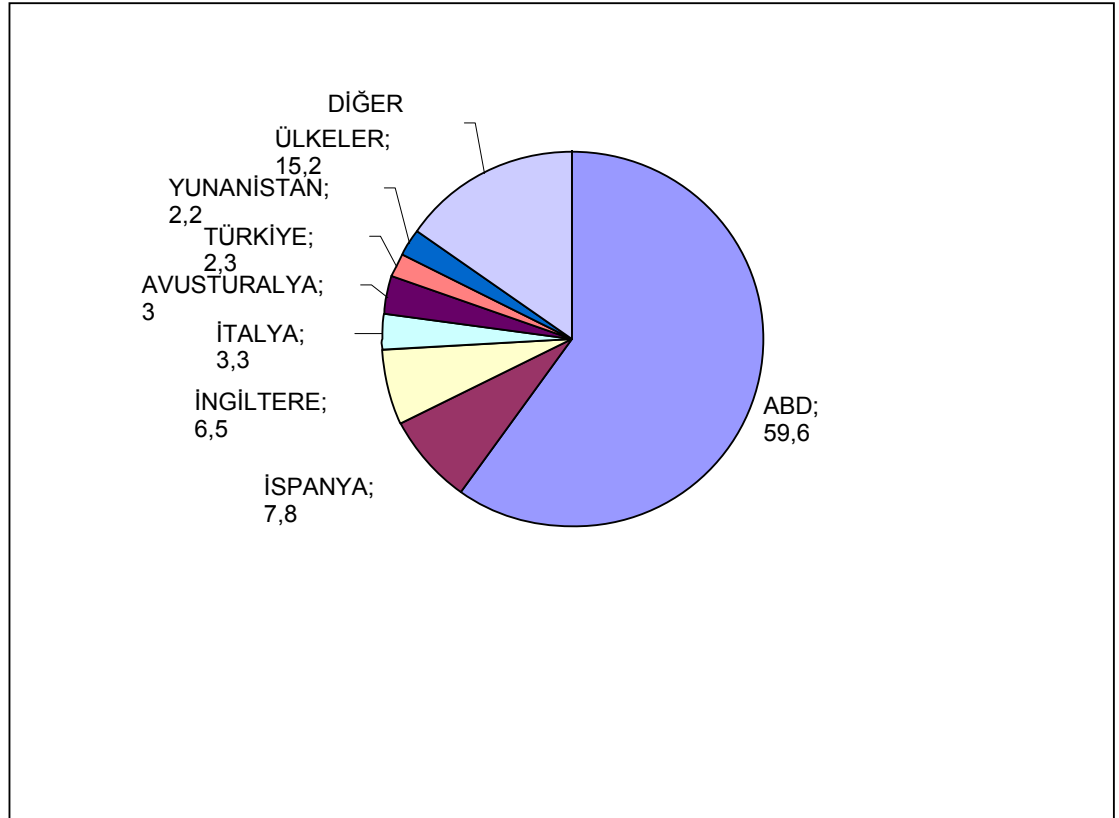
Grafik 1. Portföy Yatırımı İhraç Eden Ülkeler

Kaynak: Global Financial Stability Report 2007, s.248.

Aynı doğrultuda 2006 yılında portföy yatırımları ithal eden ülkeler Grafik 2’de görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri % 59,6 ile en büyük payı almaktadır. ABD’yi sırayla İspanya %7,8 ve %6,5 ile İngiltere takip etmektedir.

Grafik 2. Portföy Yatırımı İthal Eden Ülkeler

Kaynak: Global Financial Stability Report 2007, s.252.

Tablo 6’da gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı portföy yatırımlarının 1996-2006 yılları arasındaki seyri verilmiştir. Tablo 5, Grafik 1 ve Grafik 2’den anlaşılacağı üzere, gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere göre, daha az portföy yatırımı çekmektedir. Bunun nedeni genelde bu ülkelerin siyasi ve ekonomik olarak istikrarsız bir yapıda olmalarından kaynaklanmaktadır. Tablo 6’da görüleceği üzere, yabancı portföy yatırımları, gelişmekte olan ülkeler arasında en çok Güney Yarımküre’de bulunan ülkelere yapılmış ve son yıllarda bu oran azalma eğilimine girmiştir. Bu ülkeler arasında Meksika, Brezilya ve Arjantin gibi Güney Amerika ülkeleri başta gelmektedir.

Tablo 6. Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Portföy Yatırımları (Milyar \$)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Afrika	2,9	7,0	3,7	8,7	-1,7	-8,4	-0,5	-0,1	1,4	1,1
Merkez ve Doğu Avrupa	1,9	5,4	-1,4	5,7	3,1	0,5	1,5	7,0	9,2	10,0
Asya	32,5	6,7	8,1	56,1	19,8	-56,9	-59,6	5,5	12,0	-1,8
Orta Doğu	1,0	-2,7	-2,1	-2,3	-0,3	-7,9	-15,6	-16,7	-33,3	-27,5
Güney Yarım Küre	48,2	29,4	25,8	1,5	1,3	-9,4	-17,1	-1,7	-2,8	3,0

Kaynak: Global Financial Stability Report, 2007, s.101.

Yine Asya, özellikle Çin, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore 90'lı yılların sonunda yabancı portföy yatırımları için cazibe merkezi iken zamanla, yaşanan krizlerin de etkisiyle bu özelliğini kaybetmiştir. Ortadoğu ülkelerinde ise yabancı portföy yatırımı girişinden çok çıkışları yaşanmıştır ve çıkışlar seneler itibariyle artarak devam etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE YABANCI SERMAYE

1. 1923-1960 DÖNEMİ

Türkiye’de yabancı sermaye yatırımları Osmanlı döneminde başlamış ve İmparatorluğa giren yabancı sermaye daha çok dış borç şeklinde oluşmuştur. İlk dış borçlanma 1854 yılında Kırım Savaşı’nda gerçekleşmiş, bu tarihten sonra giderek artan dış borçlanma 1875 yılında moratoryum ilanına kadar devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu borçların tasfiyesi amacıyla 1881 yılında Düyun-u Umumi İdaresi kurulmuştur.

Düyun-u Umumiye’nin varlığı sayesinde artan güven ile sermayenin kar haddini artırmak için yarattığı ekonomik baskılar sonucu 1881 sonrası yıllardan itibaren önemli çapta yabancı doğrudan yatırımların altyapıya; banka-sigorta, iç dış ticaret, eğitim, sağlık, liman işletmeciliği gibi hizmetlere ve belli oranda da madencilik ve sınai işlemlerine akması sağladı. Düyun-u Umumiye ile birlikte yabancılar, bugünkü anlamda işletmeciliğe başlamış oldular. Böylece idare, tuz işletmesini üzerine almış, tütün tekeli işletmesi ise, İngiliz ve Fransız sermayeli Osmanlı Bankası ile Alman ve Avusturya tarafından ortaklaşa kurulan “Reji İdaresi” tarafından almıştır. İngiliz ve Fransız sermayeli Osmanlı Bankası zamanla Ereğli Kömür madenlerinin işletilmesini, İstanbul su, elektrik işletmelerinin üzerine almıştır. Almanya sermayeli Deutsche Bank İstanbul – Bağdat demiryolu inşasını üstlenerek 1889 yılında Anadolu Osmanlı Şimendifer Kumpanyasını kurmuştur.¹⁰⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal bir ekonomik görüş benimsenmiş olup bu doğrultuda toplanan İzmir İktisat Kongresi’nin açılış konuşmasında ekonomi bakanının “ ...Memleketimizde meşru bir surette kazanmak ve yaşamak isteyen yabancı sermayesine kanun ve nizamlarımıza tabi olmak üzere memleketimizde her

¹⁰⁷ Rıdvan Karluk, **Cumhuriyet İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınları, İstanbul, 2007, s.578.

türlü yardıma her zaman hazırız”¹⁰⁸ şeklindeki konuşması birçok acı tecrübenin yaşanmasına karşın, yabancı sermayenin destekleneceğinin bir kanıtıydı.

Yeni kurulan cumhuriyet liberal bir ekonomi ve bu doğrultuda yabancı sermayeye taraftar olmasına karşın, özellikle 1929 Dünya ekonomik krizi karşısında liberal politikalardan çok devletçi bir politika uygulamıştır. Bu dönemde birçok kurum millileştirilmiştir. Bunda asıl amaç millileştirilen kurumların birbirinden bağımsız, dağınık oluşu ve zararlarını devlet tarafından ödemek zorunda olmasıdır.

I. ve II. Dünya Savaşı'nın, dünya ekonomisinde yarattığı olumsuz ortamın etkisiyle yabancı sermayede geniş açılımın sağlanması için 1950'li yıllara kadar beklenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği iki taraflı kutuplaşma karşısında Türkiye'nin hangi tarafta yer alacağı önemliydi. Özellikle savaş zamanında ülke içindeki ekonomik bunalım ve savaş sonrası askeri yetersizliğin ortaya çıkması ve Rusya'nın toprak talebi, Türkiye'yi ABD eksenine itmiştir. Bu bağlamda dönemin güçlü sınıflarında, yürürlükteki devletçi düzenin tasfiyesiyle birlikte, yabancı sermayeye katılma isteği 1948 iktisat Kongresinde kendisini göstermiştir. Ahmet Hamdi Başar'ın kurduğu İstanbul Tüccar Derneği'nin düzenlediği bu kongrede Türkiye'nin hızlı gelişmesi için, devletçiliğin tasfiyesi, dövizle sermaye kaynaklarının yetersizliğini aşmak için yabancı sermayeye açılmanın gerekliliğini vurguluyordu.¹⁰⁹

Bu dönemde doğudan yabancı sermayeyi ülkeye girişini sağlamak için üç ayrı uygulama dikkati çekmektedir. Bunlar¹¹⁰:

- Kambiyo ilişkilerini düzenleyen Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun'a (25 şubat 1930 gün ve 1567 sayılı) dayanılarak çıkarılan, 22/4/1947 tarih ve 13 sayılı kararla alınmıştır. Bu kararla, yabancı sermayenin döviz olarak getirilmesi ve tarım, sanayi, ulaştırma, turizm gibi alanlara yatırılması öngörülmekteydi.

¹⁰⁸ Emre Kongar, **21.Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.351.

¹⁰⁹ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s.81.

¹¹⁰ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 2007, s.104.

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişleri üzerine, ikinci tür düzenleme ve asıl gelişme, 1980'lere kadar yürürlükte olan 18/1/1954 tarih ve 6224 sayılı yasa ile sağlanmıştır. Bu yasa ile yabancı sermaye, yerli özel sermayeye açık tüm sektörlerle girebilecek, ayrıca, yabancı sermayenin yalnız para olarak değil, makine ve parçaları, lisans, patent ve marka hakkı gibi nesnel olmayan haklar biçiminde de gelebileceği kuralı benimseniyordu.
- Son olarak bu dönemde, 18/03/1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Yasası ve aynı yıllarda yürürlüğe giren Maden Yasası ile, ülkede petrol bulunması ve çıkarılmasında yabancı sermaye ve teknolojiden yararlanılmasını amaçlanıyordu.

Ancak bu çabalara rağmen, ülkeye giren yabancı sermaye büyük çoğunlukla ithalatçı kredileri ve diğer ticari kredilerdi. 1950-1960 yıllar arasında Türkiye yaklaşık 1 milyar dolar program kredisi, 600 milyon dolar ithalatçı kredisi, 210 milyon dolar kadar ticari kredi kullandı. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise bu dönemde alınan toplam dış kredinin yüzde beşine bile ulaşamayarak 1950-1959 arasında 10 yılda sadece 77 milyon dolara ulaşmış oldu.¹¹¹

2.1960-1980 PLANLI DÖNEM

Askeri müdahale sonucunda başlayan bu dönem, dünyanın iki kutupluluk içinde oluşu, serbestlik politikasının ülkeyi borç ödeyemez duruma getirmesi, ülke ekonomisi için planlı dönemlerin başlamasına neden olmuştur. Bu dönemde uygulanmak istenen, ekonominin dış sermayeye bağımlılığının azaltılarak ekonomik gelişimin sağlanmasıdır. Fakat dönem sonuna gelindiğinde bağımlılığın azalmasından çok arttığı görülecektir. 1960'lı yıllarda uygulanan ekonomik politikalar daha çok ithal ikame yönünde gerçekleşmiştir. Devlet ülke içinde üretilen malların ithalatına sınırlar getirerek üreticiyi destekliyordu. Ayrıca kendi eliyle sanayi kurup bunu özel sektörün gelişimi yönünde kullanmayı amaçlıyordu.

¹¹¹ Gülten Kazgan, a.g.e, s.89.

Planlı dönemin, dış ticaret politikaları ve ithal ikameci sanayileşme politikaları ile, ödemeler dengesi üzerindeki baskıyı azaltmak amacıyla çeşitli ürünlerin ülkeye girişi yasaklanmıştı. Söz konusu yasaklamalarla bir taraftan dış ticaret açıklarının azaltılması diğer taraftan sanayileşmenin özendirilerek hızlandırılması beklenmekteydi. İthal ikamesi doğrultusunda yerli sanayiye özendirmek amacıyla, yatırım indirimleri, gümrük muafiyetleri, yatırım malları ithalatına tanınan kolaylıklar, sanayiye ucuz ve uygun vadeli krediler, sanayi ürünleri ihracatına vergi iadesi getirilmesi, ihracata yönelik sanayilere proje safhasında döviz tahsisi, yatırımlarda yerli sanayi ürünü kullanımının teşvik edilmesi ve benzeri birçok destekler sağlanmıştır.¹¹²

Ancak, 1960 yılında 320.7 milyon dolar olan ihracat 1970 yılına gelindiğinde 588 milyon dolara ulaşmıştır. İhracata konu ürün kompozisyonunda ise değişme olmamış tarım ürünlerinin payı daha da artarak % 80 düzeyine yükselmiştir. 1960 yılı ithalatı 468 milyon dolar iken, 1970 yılına gelindiğinde 948 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir¹¹³

Bu dönemde, ihracata yönelik sanayilere ek kolaylıklar sağlanması yoluyla üretimin ihracata yönlendirmesi istense de, dış rekabete karşı korunan hazır bir iç pazarın cazibesi karşısında üretimin dışarıya yönlendirilmesi mümkün olmamıştır. İthal ikameci politikaların ithalat üzerinde daraltıcı bir etki yaratmaması ve iç piyasaya yönelik üretim yapan sanayinin ithalata bağımlılığı ile ihracatın milli gelir içerisindeki payının oldukça düşük düzeyde kalması bir araya geldiğinde dış açıklar bu dönemde önemli oranda artmıştır. Söz konusu dönemde ihracatta gelişme sağlanamamasının en önemli nedenleri, dış ticaret politikalarının iç piyasaya üretim

¹¹² Murat Taşkın, “1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Ticaret Politikaları”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc>, s.8, Erişim Tarihi: (24 Haziran 2007).

¹¹³ Müge Varol, “Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihi”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/muge.doc>, s.3, Erişim Tarihi: (10 Şubat 2007).

yapan, ithal girdilere bağımlı sanayiye destekleme amacı taşıması ve ihracatın geleneksel tarım ürünlerinden oluşmasıydı.¹¹⁴

1962-1976 dönemi, 1930-1939 dönemi ile birlikte hızlı sanayileşmenin gerçekleştiği ikinci diğer bir dönem olarak dikkat çekmektedir. 1962-1976 dönemi, ithal ikameci birikim modeli çerçevesinde ve uygulanan politikalar sayesinde sanayi sektörünün altın yılları olmuştur. Bu dönemde, sanayi sektörünün yıllık ortalama büyüme hızı %10 oranına yükselmektedir. Bu büyüme oranı yıllık ortalama %15,6'ya kadar çıkan birikim oranı ve yıllık ortalama %3,1 oranına ulaşan görelî dış açık yoluyla sağlanmıştır. 1962-1976 döneminde görelî dış açığın sermaye birikimine katkısı yıllık ortalama %20, 1967-1970 döneminde %10 ve 1971-1976 döneminde ise %26 oranında gerçekleşmiştir. Sermaye birikiminin dönem içi gelişimi incelendiğinde ise 1962 yılında %13,7 olan sermaye birikim oranının, dönem sonunda, 1975-1976 yıllarında, %20 gibi son derece yüksek bir orana ulaşmıştır.¹¹⁵

Türkiye ekonomisi 1962-1976 yılları arasında ithalata bağımlıyken ve ihracatı durgun bir seyir izlerken, istikrarlı ve yüksek oranlı büyümelerin gerçekleştirilmesinin temel nedeni, söz konusu dönemde ülkeye giren önemli boyuttaki dış kaynaktır. Bu dönemde dış ticaret açıkları işçi dövizleri, kısa ve uzun vadeli krediler gibi dış kaynaklar yoluyla karşılanmıştır.¹¹⁶

İlk zamanlarda bu politikaların olumlu etkisi görülmekle beraber sonraki dönemde özellikle 1974 Petrol krizi ve Kıbrıs Barış hareketinin getirdiği olumsuz hava neticesinde sermaye ithalatını tekrar gündeme getirmiştir. Özellikle bu dönemde gelişmiş ülkelerdeki durgunluğun giderilmesi için ülkelerin uyguladığı düşük faizli kredi vermek ve bunun sonucunda ülke ihracatını artırma politikası Türkiye için de geçerli olmuştur.

¹¹⁴ Murat Taşkın, a.g.e, s.8.

¹¹⁵ Ali Eşiyok, **İktisadi Dönemler İtibari İle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma**, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara, 2006, s.14.

¹¹⁶ Murat Taşkın. a.g.e., s.9.

Tablo 7. 1923 -1979 Döneminde Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)

Yıllar	Yıllık Doğrudan Yabancı Sermaye	Birikimli Doğrudan Yabancı Sermaye
1923-1959	15,4	15,4
1960	1,9	17,3
1961	1,2	18,5
1962	4,2	22,7
1963	4,5	27,2
1964	11,9	39,1
1965	11,6	50,7
1966	9,7	60,4
1967	9	69,4
1968	13,9	83,3
1969	13,2	96,5
1970	9	105,5
1971	11,7	117,2
1972	12,8	130
1973	67,3	197,3
1974	-7,7	189,6
1975	15,1	204,7
1976	8,9	213,6
1977	9,2	222,8
1978	11,7	234,5
1979	-6,4	228,1

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Tablo 7’de, planlı dönem ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında bir artış yaşanmıştır öyle ki 1965 yılında 1923-1959 yıllarında yakalanan sermaye girişinin üç katını geçen bir değere ulaşılmıştır. Ancak 1973 yılında dünya ekonomisini etkileyen petrol fiyatlarında ki %400’lük artış ve yine 1979 yılında ki %100’lük artış ile bu yıllardaki doğrudan yabancı yatırımlar negatif değerlerle sonuçlanmıştır. Türkiye 1973 yılında yaşanan petrol krizi ile ilgili olumsuzlukları engellemek için herhangi bir çaba sarf etmemiş, krizin neden olduğu cari işlemler açıklarını, rezerv ve finans hareketleri ile kontrol etmeye çalışmıştır. Böylece 1978 yılına kadar ayarlanmış kriz dönemi yaşanmış ve dönemin sonunda

GSMH ve GSYİH oranlarında hissedilir derecede düşmeler olurken, enflasyon oranlarında da önemli artışlar gerçekleşmiştir.¹¹⁷

3. 1980 SONRASI YABANCI SERMAYE

3.1. 24 Ocak 1980 Dönüşümü

Türkiye ekonomisi 70'li yılların sonuna doğru yüksek oranda borç ödeme güçlüğü ve döviz sıkıntısı ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun temelinde, dışa kapalı, özünde ithal ikame anlayışının yattığı bir ekonomik sistem olduğunu söyleyebiliriz. İthal ikame, sanayi kesiminde ithal edilen ürünleri ülke içinde üretimini gerçekleştirip iç talebi karşılama amacı gütmektedir. Bu amaç kapsamında sektörler gümrük ve teşviklerle dış rekabete karşı korunur. Bu gibi koruma politikaları iç rekabetin olmayışı nedeniyle tekelleşme sorununu ortaya çıkarır. Tekelleşme ve rekabetin olmayışı üretilen malların kalitesini ve maliyetlerini olumsuz yönde etkiler.

Türkiye uygulanan ithal ikame politikaları sonucunda, ithalat beklenenin ötesinde daha fazla artış kaydetmiş ve ülke döviz darboğazı ile karşı karşıya kalmıştır. Döviz darboğazına ek olarak yüksek enflasyon, GSMH ve GSYİH oranlarında yaşanan olumsuzluklar ve kısa vadeli borç yükü gibi sorunlarda dikkate alındığında, bu durumdan kurtulabilmek için dönemin yönetimi 24 Ocak 1980 Kararlarını almak zorunda kalmıştır. Bu kararlar ekonominin yapısında köklü değişimler getirmekteydi. Bu değişimlerden bazıları;¹¹⁸

- İç pazara dönük “ithal ikamesi” modeli yerine “ihracata yönelik sanayileşme” modelinin benimsenmesi,
- Aşırı değerlenmiş döviz kuru yerine “gerçekçi kur” politikasının benimsenmesi ve bunu sağlamak için radikal devalüasyonlardan kaçınması,
- Faiz hadlerinin devletin değil, piyasadaki fon arz ve talebinin belirlemesi,
- Yüksek faizin yanı sıra sınırlı para-kredi politikasının da iç talebi, dolayısıyla enflasyonu denetleyici bir araç olarak kullanılması,

¹¹⁷ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004, s.277.

¹¹⁸ Osman Ulugay, **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, Hil Yayınları, İstanbul, 1984, s.21.

- Fiyat denetimlerinin mümkün mertebe kaldırılması ve fiyatların arz-talebe göre piyasada belirlenmesinin sağlanması,
- Kamu kesimince üretilen temel mallarda sübvansiyonların kaldırılması yada azaltılması,
- KİT reformu yapılarak bu kuruluşların karsız istihdam depoları olmaktan kurtarılması,
- Bir yandan kamu harcamaları kısıılırken, diğer yandan kapsamlı bir vergi reformuyla bütçe denkliğinin sağlanması,
- Yabancı sermayeyi özendirmek için yeni önlemler alınması,

Programda öncelikle fiyatlama mekanizması üzerinde durulmuş karaborsa oluşumunu engellemek için fiyatlar üzerindeki denetim mekanizmasını kaldırmış ve fiyatlar serbest piyasa koşullarına bırakılmıştı. Bu dönemde kamu kesiminin üretiminde bulunduğu mal ve hizmetlere yüzde 100-400 değişen oranlarda fiyat artışları yapılmış ve ilgili kamu kurumlarının fiyatlama sürecinde karar almaları serbestleştirilmiştir. Böylelikle KİT'lerin kar etmeleri sağlanarak bütçeden kaynak aktarımının önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca yerli üretimin talebi karşılayamadığı durumlarda fiyat artışlarının ithal edilecek mallarla dengeleneceği düşünülmüştür.¹¹⁹

Özellikle 24 Ocak kararları ile işgücü fiyatları düşük tutulmuştur. Böylelikle üreticinin üretimde kullandığı emek faktörünün maliyetleri azaltılarak üreticinin kar haddini yükselteceği ve yükselen bu kar hadleri ile yatırımları teşvik edeceği öngörülmüştü. Ayrıca üretici açısından emek maliyetlerinin düşmesi üretimde kullandığı sermaye girdisinin azalması anlamına geliyordu. Düşük ücret politikasıyla iç talepte daralma sağlanarak, iç piyasada alınamaz hale gelen malların ihracatını artırmak hedeflenmiştir.¹²⁰

Programın diğer bir amacı ihracatı hızla artırıp, düzenli borç ödeyebilir bir duruma getirmek ve böylece dış finans piyasalarının tekrar güvenini kazanmaktır. Bunun için dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi gerekmektedir. Reel devalüasyonlar ve mali desteklerle ihracatın artırılması, dış ticaret sermaye şirketleri

¹¹⁹Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, a.g.e, s.201.

¹²⁰ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.164.

adı altında getirilen yeni bir ihracat örgütlenmesinin bu artışın aracı olma görevini üstlenmesi bu alanda ilk adım oluyordu.¹²¹

Türkiye "24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri" ile dışa açık ekonomik büyüme sürecine girmiş ve bu kapsamda uluslararası sermaye ile ilgili düzenlemeler de yapılmıştır. 8/168 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi" 25.1.1980 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Başbakanlığa bağlı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuş, daha sonra Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlanmıştır. Bunun yanı sıra, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile yabancı sermaye üzerindeki miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve yabancıların, Türkiye'deki menkul kıymet piyasasından alım yapabilmelerine izin verilmiş ve yabancıların döviz bozdurmaksızın yurtiçinde elde ettikleri gayrimenkullere ve aynı haklara ait gelirlerin, yurtiçinde kullanımı veya yurtdışına transferi serbest bırakılmıştır.¹²² Yabancı sermaye dairesinin kurulması dışında yabancı sermaye yapacak bir teşebbüsün uyacağı kriterler de saptanmıştır. Bu kriterler göre yabancı sermaye yatırımı yapacak bir teşebbüs ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak zorundadır. Yabancı teşebbüs Türk özel sektörüne açık bulunan bir faaliyet alanında çalışmalıdır ve tekel yada özel imtiyaz ifade etmemelidir. Diğer taraftan yabancı sermaye dairesinin yabancı sermaye yatırımına izin verme koşulları da ayrıca belirtilmiştir. Bu koşullara göre¹²³:

- Yabancı sermaye iştirakini söz konusu olduğu yatırımın toplam sabit sermaye yatırım tutarı 2 milyon dolardan az, 50 milyon dolardan fazla olmayacaktır.
- Yabancı sermayenin ortaklık payı %10'dan az, %49'dan fazla olmayacaktır.
- Yabancı ortağın getireceği sermaye miktarı bir milyon dolardan az olmayacaktır

¹²¹ Gülten Kazgan, a.g.e, s.128.

¹²² Burhan Ormanoğlu, **Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim**, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara, 2004, s.16.

¹²³ Sefer Şener, **Yabancı Sermaye**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2008, s.122.

- Proje tutarı 50 milyon doları aşan yabancı sermaye yatırımları için Bakanlar Kurulu'nun izni gerekmektedir.

1980'lerden sonra Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısındaki hızlı gelişmelerin de, yabancı sermaye üzerine olumlu etkileri olduğu inkar edilemez. Faiz oranlarının serbest bırakılması para ve sermaye piyasalarının örgütlenmesi, sermaye hareketlerindeki liberalizasyon, bankacılık sektöründeki reformlar, bu dönemde yapılan önemli değişikliklerden bazılarıdır, yabancı sermaye için gerekli ortamı hazırlamaya yardımcı olan tasarruflardır. Devlet müdahalesi en aza indirilmeye çalışılmış, serbest piyasa ekonomisi kurulmuş, Türk ekonomisini dünya ekonomisi ile entegre etme yoluna gidilmiş ve Türk Lirası konvertibl hale getirilmiş, Türkiye ikili ve çok taraflı anlaşmalara girmek suretiyle yabancı sermaye için güvenilir bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır.¹²⁴

Tablo 8. 1980-1989 yıllarında Türkiye'de Doğrudan Yabancı

Yıllar	İzin Verilen Yabancı Sermaye	Fiili Giriş
1981	337	141
1982	167	103
1983	103	87
1984	271	162
1985	234	158
1986	364	170
1987	655	239
1988	821	488
1989	1.512	855

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Türkiye'de Finansal liberalleşme sürecine kadar, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, 24 Ocak 1980 kararları ile yönetsel ve yasal düzenlemelerin uygulanmasıyla, Tablo 8'de de görüldüğü gibi ciddi artışlar sağlanmıştır. Genellikle yıllar itibariyle izin verilen tutar ile fiili giriş arasında yarı yarıya bir fark olmuştur. Çerçeve kararında 1986 yılında yapılan değişiklik ile hem fiili giriş hemde izin verilen yabancı sermaye miktarında önceki yıllara göre 1987 yılından itibaren artış sağlanmıştır.

¹²⁴ Ali Bozer, **Türkiye'de Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri (Dünün ve Bugünü)**, Ankara ,TCMB Yayınları, 2001, s.149.

Tablo 9. Türkiye’de Portföy Yatırımları (Milyon Dolar)

Yıllar	Hisse Senetleri	Borç Senetleri	Net Portföy Yatırımları
1986	0	146	146
1987	0	307	282
1988	0	1184	1.178
1989	17	1428	1386

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Finansal liberalleşme süreci ile 1986 yılında kamuya ait borç senetlerinin yabancılar tarafından satın alınması sonucunda gerçekleşen ilk yabancı portföy yatırımları 146 milyon dolar tutarında olmuştur. Yabancıların ilk hisse senedi alımı ise 1989 yılında 17 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1986-1989 yılları arasında ülkemize giren net portföy yatırımların 2.9 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir¹²⁵(Tablo 9).

4. FİNANSAL LİBERALLEŞME: “1989 DÖNÜŞÜMÜ”

1986-1989 döneminin ilk yarısında ekonomide canlılık, ikinci yarısında ise durgunluk görülmüştür. 1986 yılında iç talepteki artış, petrol fiyatlarındaki düşmenin yarattığı uygun uluslararası koşulların da katkısıyla, ekonominin hedeflenen uzun dönem büyüme hızının üzerinde büyüme sağlanmıştır. Bu süreç 1987 yılında da devam etmiş ve büyüme hızı yüzde 9,8 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik büyüme oranlarında görülen bu yükselme, özellikle kamu kesimi yatırım-tasarruf farkının artmasına neden olmuş ve sonuçta kamu kesiminin borçlanma gereği artmıştır. Bu durum, piyasalarda arz-talep dengesizliklerine yol açarak enflasyon oranının yükselmesine neden olmuştur.¹²⁶

Ekonomideki dengesizlikleri gidermek amacıyla 1987 yılı sonunda kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları önemli ölçüde yükseltilmiş ve 1988 şubatında durguluğu gidermek için bir dizi önlem alınmıştır. Bu önlemlerin amacı,

¹²⁵ Faruk AYDIN, **Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Bankacılık Sektörü Bilançolarına Etkisi**, Ankara, TCMB Yayınları, 2002, s.10.

¹²⁶ DPT, “1923’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi”, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/Trkekon.doc, Erişim Tarihi: (25 Mart 2008).

Türk Lirası'na olan talebi artırmak, ithalatı frenlemek, ihracatı canlandırmak ve kamu harcamalarını kısarak ekonomideki aşırı ısınmayı gidermek şeklinde özetlenebilir. Ancak kamu yatırımlarının azaltılması, özel kesimin üretim ve yatırım kararlarını da olumsuz etkilemiştir. Faizler yükselmiş, finansman maliyetleri artmış, üretim yavaşlamıştır. Ayrıca Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesi ile ekonomik birimler devalüasyon beklentisine girmiş ve bu beklenti para ikamesinin hızlandırarak yatırımcıların Türk Lirası'ndan kaçarak döviz ve altına yönelmesine sebep olmuştur. Döviz açığı, enflasyon, değerli TL ve para ikamesi nedeniyle oluşan parasal istikrarsızlıkları çözmek için 4 Şubat 1988 kararları alınmıştır.¹²⁷

Bu kararlar ile, dış finansal serbestlik uygulanmaya başlamış, bir yandan sermaye hareketlerini serbest kalmasına,diğer yandan yurtiçinde yerleşik kurum ve bireyler arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı paralar cinsinde yapılabilmesi mümkün olmuştur.¹²⁸

Genellikle hükümetlerin gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için bankacılık finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da önemli bir ölçüde azalttığı deregülasyon uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilen ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilen finansal liberalleşme¹²⁹ sürecinde Türkiye'de uygulanan ekonomik, yasal ve kurumsal düzenlemeler; döviz kuru politikasının değişmesi, faiz oranları üzerindeki devlet denetiminin kaldırılması, sermaye hareketlerinin liberalleşmesi, Sermaye Piyasası Kanunu ve Sermaye Piyasası Kurulu'nun kurulması, Devlet İç Borçlanma Senetleri ihalelerine başlanması, Merkez Bankası bünyesinde piyasaların kurulması gibi özetlenebilir.

¹²⁷ İsmail Şiriner, Yılmaz Doğru, **Türkiye'de Büyümenin Ekonomik Politikası**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006, s.160-161.

¹²⁸ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, a.g.e, s.213.

¹²⁹ Serap Durusoy, "Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/finans.doc>, Erişim Tarihi: (08 Ocak 2007).

4.1. Döviz Kuru Politikasının Değişmesi

Ekonominin liberalleşme süreci öncelikle döviz kurundaki ayarlama ile kendini göstermiştir. 24 Ocak 1980'de uygulamaya konan istikrar programıyla esnek bir döviz kuru politikası yürütülmeye başlanmıştır. İstikrar programının uygulamaya başlanmasıyla birlikte 1 Dolar TL karşılığı 35,70 TL'den 71,40 TL'ye yükseltmiştir¹³⁰ Böylece Türk lirasın diğer para birimleri karşısında devalüe edilmiş, karaborsa ve resmi kurdan oluşan çift fiyat ortadan kaldırılmıştır. Mayıs 1981 itibariyle Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası günlük kur ayarlamalarına başlamıştır.

7 Temmuz 1984'te yürürlüğe giren 30 sayılı Karar'la Türkiye'de uygulanmakta olan kambiyo rejimi önemli ölçüde liberalize edilmiştir. Ticari bankalara kambiyo işlemlerinde Merkez Bankası'nın ilan ettiği kurların dışında bir kur uygulayabilme olanağı sağlanmış ve dışarıda yerleşik kişilerin Türkiye'de Türk parasıyla tahsilat ve ödemelerde bulunmaları serbest bırakılmıştır. Türkiye'deki kişilerin beraberlerinde döviz bulundurmaları, söz konusu dövizleri bankalarda açacakları döviz hesaplarında tutmaları, bu hesapları efektif olarak kullanmak dahil her türlü tasarruflarda bulunabilmeleri ve Türkiye'de yapacakları işler nedeniyle dışarıda yerleşik kişilerden döviz kabul etmeleri de serbest bırakılmıştır. Ancak kur politikasını derinden etkileyen en önemli değişiklik, 11 Ağustos 1989 tarihli 32 Sayılı Karar ile gerçekleşmiştir. 32 Sayılı Karar tam konvertibiliteye geçiş kararı olarak da kabul edilmektedir. Söz konusu Karara göre, Türkiye'de yerleşik kişilere bankalar, özel finans kurumları ve yetkili müesseselerden istedikleri kadar döviz satın alma ve bunu yurtdışına transfer izni verilmiştir.¹³¹

4.2. Faiz Oranları Üzerindeki Devlet Denetiminin Kaldırılması

Liberalleşme süreci öncesinde mevduat ve kredi faiz oranlarının devlet tarafından kontrol edilmesi, artan enflasyon karşısında reel faiz oranlarının eksi

¹³⁰ T.C.M.B. Döviz Kurları, <http://evds.tcmb.gov.tr>

¹³¹ Kürşad Arat, **Türkiye'de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi**, TCMB Yayınları, Ankara, 2003, s.39.

değerlerde seyretmesine neden olmuştur. Serbestleşme doğrultusunda 1 Temmuz 1980 tarihinde faiz hadleri serbest bırakılmış ve böylece sermaye birikimi amaçlanmıştır.

Faiz oranlarını serbest bırakmayı amaçlayan 24 Ocak Kararları ile, bir taraftan banka kaynaklarını ve buradan yatılabilir kaynakları arttırmaya ve bununla eşanlı olarak, mal ve hizmet talebini kısıtlamaya yöneliktir. Diğer taraftan da yüksek faiz uygulaması ile yabancı sermayesinin, faiz oranı diğer ülkelerden yüksek olduğu ölçüde, ülkeye gelişini sağlamaktır. Yabancı sermayenin faiz kazançlarını yurtdışına serbestçe çıkarma olanağı varsa yüksek faiz için gelmesi beklenir.¹³²

Ocak 1980’de serbest bırakılan mevduat ve kredi faiz oranları, hükümetin uyguladığı sıkı para politikası nedeniyle sırasıyla yüzde 14,5 ve 17 gibi yüksek reel pozitif düzeylere ulaşmıştır. İç talep daralması ile karşı karşıya kalan üretici kesim yüksek faiz oranları karşısında borçlarını ödeyemez bir konuma düşmüş ve bir çok banka ve banker iflas etmiştir.¹³³

Bu kurumların batması, hükümeti faiz oranlarında geleceğe yönelik trendleri göz önüne alarak yeni düzenlemeler yapmaya itmiştir. Dönemin hükümeti Aralık 1983’te Merkez Bankası’na mevduat faiz oranlarını belirleme ve bu oranları düzenli olarak gözden geçirme yetkisi tekrar verilmiştir. Merkez Bankası’nın Haziran 1987’de yayımladığı bir tebliğle bankalara belli bir üst sınıra kadar faiz oranlarını kendileri belirlemeleri için izin verilmiştir. Sonuçta 12 Ekim 1988’de tüm mevduat faiz oranları serbest bırakılmıştır.¹³⁴

4.3. Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi

Türkiye’de sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi çalışmaları 1980’lerdeki ekonomik ve finansal reformlarla bağlantılı olarak başlatılmış ve 1989’da tamamlanmıştır. 11 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile sermaye

¹³² Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, a.g.e, s.204.

¹³³ Gülten Kazgan, a.g.e, s.135.

¹³⁴TCMB, **Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Ankara, TCMB Yayınları, 2002, s.16.

hareketleri tamamen liberalleştirilmiş ve konvertibiliteye yönelik önemli adımlar atılmıştır. Halen de yürürlükte olan 32 sayılı Karar ile getirilen temel düzenlemeler şöyledir:¹³⁵

- Türkiye’de yerleşik kişiler, bankalar ve özel finans kurumlarından hiçbir sınırlama olmaksızın döviz alabilir ve döviz bulundurabilirler.
- Türkiye’de yerleşik kişiler, Türkiye’de yerleşik olmayan kişilere verdikleri her türlü hizmet karşılığında aldıkları dövizü ülke içine getirebilirler.
- Dışarıda yerleşik kişilerin İMKB’de kote edilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulu izniyle çıkarılmış her türlü menkul kıymeti alma ve satmaları serbesttir.
- Türkiye’de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yabancı borsalarda kote edilmiş menkul kıymetleri; Merkez Bankası tarafından alım-satımı yapılan yabancı para birimleri cinsinden hazine bonosu ve devlet tahvili satın alıp satmaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini yurtdışına transfer etmeleri serbesttir.
- Türkiye’de yerleşik kişilerin, yurtdışında menkul kıymet çıkarmaları, piyasaya sürmeleri ve satmaları serbesttir. Türkiye’de yerleşik kişilerin yurt dışından menkul kıymet getirmeleri ve yanlarında yurt dışına çıkarmaları serbesttir.
- Yabancı sermayenin satışından ya da tasfiyesinden doğan gelirler bankalar ya da özel finans kurumları aracılığıyla ülke dışına transfer edilebilir.
- Yurtdışından döviz kredisi almak serbesttir.
- Dışarıda yerleşik kişilerin Türk lirası hesap açtırmaları ve bu hesaplara ilişkin ana para ve faizleri Türk lirası ya da döviz olarak transfer ettirmeleri serbesttir.
- Gayri menkul satışları üzerindeki yasak kaldırılmıştır ve gayri menkul satışından elde edilen gelirin transfer ettirilmesi serbest bırakılmıştır.

¹³⁵ Ömer Cihan, **Gelişmekte Olan Ülkelere ve Türkiye’ye Yönelik Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri**, Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2005, s.93.

- Türkiye’de yerleşik olmayan kişilerin döviz almaları ve bankalar aracılığıyla transfer ettirmeleri ve yurt dışına Türk lirası göndermeleri serbesttir.
- Bankalar ve özel finans kurumları ithalat, ihracat ve görünmez transferler dışında 500.000 ABD doları ya da eşdeğeri döviz tutarını aşan transferleri bildirmekle yükümlüdürler.
- Türkiye’de yerleşik kişilerin yurtdışında temsilcilik ve iribat büroları vb açmaları serbesttir.

4.4 Sermaye Piyasası Kanunu ve Sermaye Piyasası Kurulu'nun Kurulması

1981'de yürürlüğe konan Sermaye Piyasası Kanunu, Türkiye'de sermaye piyasalarının düzenlenmesini, desteklenmesini ve denetlenmesini ve güvenli, şeffaf ve dengeli bir şekilde işleyen sermaye piyasaları yoluyla yatırımcıların hak ve çıkarlarının korunmasını amaçlamış ve menkul kıymetler piyasalarının gelişimini destekleyen en önemli adımlardan biri olmuştur.

Bunu takiben, sermaye piyasalarının koşulları ve işleyiş mekanizması üzerinde düzenleme ve denetleme yetkisine sahip olacak şekilde ve Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine tâbi olarak 1982'de Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur. Bu tarihten itibaren bankalar ve diğer finans kurumları sermaye piyasasında yürüttükleri aracılık faaliyetlerinde Sermaye Piyasası Kanunu hükümleri ve Sermaye Piyasası Kurulu denetimine tâbi hâle gelmişlerdir.¹³⁶

4.5. Devlet İç Borçlanma Senetleri İhalelerine Başlanması

1980'lerden önce finansal açıklar büyük çoğunlukla Merkez Bankası tarafından doğrudan para basılması ile karşılanıyordu. Merkez Bankası tarafından Hazine'ye verilen kısa vadeli avansın miktarı o yılın bütçe ödeneği toplamının yüzde

¹³⁶ TCMB, a.g.e, s.13.

15'i ile sınırlandırılmış olup, bu uygulama Nisan 1994 finansal krizine kadar geçerliliğini korumuştur.

1985 yılına kadar hükümetler finansal açıklarını kapatmak için devlet iç borçlanma senetleri ihraç etmek yerine yoğun biçimde Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans imkanını kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle para politikası da büyük ölçüde maliye politikasına dayalı olmuştur. İlk kez Mayıs 1985'te hükümet bütçe açıklarını kapatmak için devlet tahvili ve bonusu çıkarmaya başlamıştır. Böylece, kamu açıklarının Merkez Bankası bilançosu üzerindeki olumsuz etkileri hazine ihalelerine başlanmasıyla bir ölçüde azalmıştır.¹³⁷

Hükümetin bono ihaleleriyle birlikte, Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemleri yürütmesi ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) ikinci el bono ve tahvil piyasasının oluşturulması için gerekli zemin de hazırlanmıştır. Böylece, hükümetin DİBS ihaleleri, bu kıymetlerin faiz oranları piyasa koşullarında belirlendiği ve sıfır kredi riskine sahip oldukları için, finansal kurumlar ve finansal olmayan kurumlar için cazip bir yatırım alanı hâline gelmiştir. Bu ihalelerden elde edilen gelirler rekabetçi teklif verme usulüyle belirlendiği ve ihalelerin hacmi de büyük olduğu için belirlenen faiz oranları ekonominin gösterge faiz oranlarından biri kabul edilmeye başlanmıştır. Bu ihalelerin getirileri faiz oranlarının geleceği hakkında piyasalara fikir vermeye başlamıştır.¹³⁸

1994'te yaşanan finansal krizden sonra Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kullandığı kısa vadeli avans miktarı bir önceki finansal yılın genel bütçe ödenekleri toplamıyla cari yılın genel bütçe ödenekleri arasındaki farkın yüzde 12'siyle sınırlandırılmıştır. Bu oran 1996'da yüzde 10'a; 1997'de yüzde 6'ya ve takip eden yıllarda da yüzde 3'e düşürülmüştür. 2001 yılında çıkarılan yeni Merkez Bankası Kanunu'yla kısa vadeli borç verme uygulaması tamamen kaldırılmıştır.¹³⁹

¹³⁷ Cafer Kaplan, **Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri**, Ankara, TCMB Yayınları, 1999, s.18.

¹³⁸ TCMB, a.g.e, s.14.

¹³⁹ Selçuk Emsen, "Türkiye'de 1994-2001 Döneminde Uygulanan İstikrar Programları", 2003, s.18. www.yordam.manas.ks, Erişim Tarihi: (06 Kasım 2007).

4.6. Merkez Bankası Bünyesinde Piyasaların Kurulması

1986 yılının başında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ikinci el DİBS piyasası olarak faaliyete başlamıştır. Aynı yıl, para politikası uygulaması da değişikliğe uğramıştır. Yeni para politikası rejimi çerçevesinde Merkez Bankası'nın temel amacı bankacılık sisteminin toplam rezervlerini denetlemek suretiyle para arzını kontrol etmek olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, öncelikli sektörler otomatik olarak kredi sağlayan reeskont uygulaması orta vadeli kredilerle sınırlandırılmıştır. Bireysel bankaların reeskont imkanıyla otomatik olarak rezerv sağlamalarına bu getirilen kısıtlama, bankacılık sistemindeki likiditenin dolaşımını sağlayacak piyasa odaklı bir dağıtım sistemi gerektiriyordu. Bu yönde yapılan uygulamalar;¹⁴⁰

- **Bankalararası Para Piyasası:** Merkez Bankası'ndaki Bankalar arası Para Piyasası 2 Nisan 1986 tarihinde faaliyete başlamıştır. Bankaların, Bankalar arası Para Piyasası'nda işlem yapabilmeleri için Merkez Bankası'nda teminat buldurmaları gerekiyordu. Bankalar arası Para Piyasası bankacılık sisteminin etkin çalışmasını sağlamış ve nakit yönetimi anlayışının gelişmesine yardımcı olmuştur.
- **Açık Piyasa İşlemleri:** Merkez Bankası, para politikasının uygulanmasında ana araç olarak belirlediği açık piyasa işlemlerine Şubat 1987'de başlamıştır. Açık piyasa işlemlerinin temel amacı, bankacılık isteminin likidite düzeyini ayarlamak ve bu sayede para arzını kontrol etmektir.
- **Döviz ve Efektif Piyasaları:** Ağustos 1988'de Merkez Bankası bünyesinde Döviz ve Efektif Piyasaları kurulmuş ve günlük kur belirleme seanslarına başlanmıştır. Döviz ve Efektif Piyasaları, döviz rezervlerinin daha etkin bir şekilde kullanılmasına olanak sağlayan para politikası araçlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Bu bağlamda, 1989 yılındaki erken sermaye hesabının serbestleştirilmesi altında yatan ekonomik mantığı incelemek gerekebilir. 1986 yılında başlayarak,

¹⁴⁰TCBM, a.g.e, s.16.

yurtiçi borçlanmalarla finanse edilmeye çalışılan mali açıklar gittikçe artan bir seyir göstermiş ve devletin özel yatırımı dışlayıcı etkisi ortaya çıkmıştır. Ayrıca, kamu iktisadi teşekküllerine ve yerel yönetimlerde her geçen gün artan finansal özerk statüler verilmiş ve bu kuruluşlara yapılan ekonomik bütçe transferleri ve bu transferlerin parasallaşma süreci sona erdiğinde, onlar da yurtiçi piyasalardan borçlanmak zorunda kalmışlardır. Böylece yurtiçi faiz oranları yükselmiş ve özel yatırımların dışlanmasına yol açmıştır. Her iki durumda da özel yatırımları arttırabilmek için ek kaynaklara ihtiyaç doğmuştur. İşte tam bu noktada devreye giren finansal liberalleşme istenen hedefe ulaşmak için güzel bir fırsat olmuştur.¹⁴¹

5. 5 NİSAN 1994 KARARLARI

1980 yılında reel sektörde üretim girdilerinin özellikle yurtdışından sağlanmasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle ortaya çıkan bunalımın aksine, 5 Nisan 1994 Kararlar finans sektöründe yaşanan bunalım sonucunda alınmıştır. Bu bunalıma para piyasalarında oluşan aşırı likidite ve aşırı değerlenmesi nedeniyle TL'nin değerinin düşürüleceği beklentisi yol açmıştır.¹⁴²

4 Şubat Kararları sonrası 1988-89 yılında gözlenen durgunluğun önlenmesi için dünyada daha önce uygulanmış ve uygulanan, aşırı değerli kur ve yüksek faiz politikası ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi kanalıyla Türkiye ekonomisi bir nevi “ithalata dayalı büyüme” diyebileceğimiz, yapay bir sınırlı canlanma dönemine girmiştir. Mevcut mevzuat ve ekonomik koşullar banka, büyük şirket, holding ve hatta KİT'lerin yurtdışından borçlanmasına ve elde ettikleri bu fonlarla yüksek faiz ve kur makasından yararlanmalarına olanak sağlamış, bu durumda oluşan açık pozisyonlar 1994 krizinin nedenlerinden birini oluşturmuştur. Krizi hazırlayan etkenlerden birisi de 1985 yılından itibaren kontrolden çıkmaya başlayan ve 1990 yılından itibaren de hızla yükselen enflasyon oranıdır. Türkiye'de yaşanan kronik enflasyonist süreç bir yandan ekonomideki belirsizliği artırıp gelir dağılımı üzerinde olumsuz etki yaparken, diğer taraftan asıl ortaya çıkış sebebi olan kamu açıklarının

¹⁴¹ Emre Alper ve Ziya Öniş, "Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler", **Doğu Batı Dergisi**, Sayı.17, Kasım, Aralık, Ocak, 2001-02, s.216.

¹⁴² Salih Köse, "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>, s.119, Erişim Tarihi: (24 Ekim 2007).

katlanarak artmasına neden olmaktadır. Diğer yandan iç ve dış borçla finanse edilmeye çalışılan kamu açıkları, borç anapara ve faiz ödemelerinin sürekli katlanması dolayısıyla bir türlü daralma sürecine girememekte ve son çare olarak emisyon hacmi arttırılarak kamu açıkları finanse edilmektedir.¹⁴³

Bu koşullar altında ekonomideki makro ekonomik dengesizliklere çözüm bulmak amacıyla alınan 5 Nisan kararlarının içeriği şöyledir;¹⁴⁴

- Bu kararlar TL %39 değer kaybına uğramış ve TL'nin cazip hale getirilmesi için hazine bonusu, tahvil ve repo gelirlerinden alınan %5'lik vergi kaldırılmıştır.
- Bankaların devlete vermek zorunda olduğu munzam karşılıklar sıfırlanmıştır.
- Varlığa dayalı menkul kıymetlere ve döviz hesaplarına %22 dispoñibilite zorunluluğu getirilmiştir.
- Bankaların faiz oranlarındaki değişikliği 2 gün önceden Merkez Bankası'na bildirme zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır.,bir defaya mahsus ek vergi (taşıt, net aktif vergisi vb.) getirilerek vergi iadesi yıllığa dönüştürülmüştür.
- Serbest döviz kuru rejimine geçilmiştir.
- TL mevduatların ve döviz tevdiat hesaplarının sigorta kapsamı 50 milyonda 150 milyona çıkarılmış daha sonrada mevduatlar sınırsız devlet güvencesine alınmıştır.
- 10 yıl sonra ilk defa IMF ile stand-by anlaşması yapılmıştır.
- KİT ve TEKEL ürünlerine büyük oranda zam yapılmıştır.
- Akaryakıt ilişkili kesintiler %10'dan %25'e çıkarılmıştır.
- Kamu kuruluşlarının paralarının Merkez Bankası veya Ziraat Bankası dışında başka bir yerde tutulmamasına karar verilmiştir.
- Hükümete akaryakıt tüketim vergisini 300 puana kadar arttırma yetkisi verilmiştir.
- Matbu harçlar %100, nisbi harçlar ise %20 oranında arttırılmıştır.
- Hazine'nin Merkez Bankası'nda alacağı avansa sınırlama getirilmiştir.

¹⁴³ Nadir Eroğlu, "Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi", TC. Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, 29-31 Ekim 2003, İstanbul, s.8.

¹⁴⁴ Sefer Şener, a.g.e, s.127-128.

Bu kararlarla, kısa vadede bozulan dış denge ve döviz piyasasında yeniden istikrarın sağlanması, orta vadede kamu açıklarını azaltmak ve enflasyonu düşürmek, uzun vadede ise ihracatı özendirerek tedbirler almak, özelleştirmeyi hızlandırmak ve sürdürülebilir büyümeyi mümkün kılmak hedeflenmiştir.¹⁴⁵ Ayrıca yüksek oranlı yapılan devalüasyonlar ile birlikte reel işçi ücretlerinin düşürülmesi emeği ucuz bir üretim faktörü haline getirmiştir. Bu anlamda 5 Nisan kararlarında, yabancı sermayeyi çekmede diğer özendirici yöntemlere yer verilmemiştir.¹⁴⁶

Tablo 10. 1988-1999 Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyar Dolar)

YILLAR	DOĞRUDAN YATIRIMLAR	KISA VADELİ SERMAYE	NET PORTFÖY YATIRIMLARI	TOPLAM SERMAYE
1988	488	-2.281	1.178	-958
1989	855	-584	1.386	780
1990	1.005	3.000	547	4.037
1991	1.041	-3.020	623	-2.397
1992	1.242	1.396	2.411	3.648
1993	1.016	3.054	3.917	8.903
1994	830	-5.127	1.158	-4.257
1995	885	3.713	237	4.565
1996	722	5.945	570	5.483
1997	805	1.761	1.634	6.969
1998	940	2.601	-6.711	-840
1999	783	759	3.429	-958

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Tablo 10’da, 1994 Krizi ile sermaye hareketlerinde, özellikle spekülasyon niteliği olan kısa vadeli yabancı sermaye hareketleri ile doğrudan yabancı sermaye hareketlerinde azalma gözlenmiştir. 1986, 1992 ve 1995 yıllarında yabancı sermaye çerçeve kararlarında yapılan değişikliklerle mevzuat daha liberal hale gelmiş ve 1996 yılında AB ile imzalanan Gümrük Birliği ve 1999 yılında da uluslararası tahkim yürürlüğe girmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde 1980 sonrası dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında yıllar itibariyle artışlar olsa da bu artışlar sınırlı düzeyde kalmıştır. Türkiye’ye yönelik doğrudan yabancı sermaye girişlerinin özellikle 1980’li yılların ikinci yarısından 1990’lı yılların başına kadar bu yatırımların arttığı, daha sonra artışın durduğu görülmektedir

¹⁴⁵ Bülent Güloğlu ve Ender Altunoğlu, “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 27, Ekim 2002, s.18.

¹⁴⁶ Sefer Şener, a.g.e, s.129-130.

1989 yılında yürürlüğe konulan 32 sayılı Kararla birlikte kısa vadeli ve portföy yatırımlarında ciddi artışlar olmuştur. Tablo 10'da 1993 yılında en yüksek seviyesine ulaşarak 3.9 milyar dolar olmuştur. Bu artışın 3.7 milyarlık bölümü kamu açıklarını kapatmaya yönelik, kamu ağırlıklı tahvil borçlanmasından kaynaklanmaktadır. 1994 kriziyle, özellikle devlet tahvil yoluyla borçlanabilirliğinin azalmasıyla beraber portföy yatırımları yaklaşık %70 oranında azalmış ve 1.2 milyar dolar olmuştur. Ülkemizden en yüksek miktarlı portföy yatırımlarındaki çıkış ise, Asya ve Rusya krizlerinin etkisiyle 1998 yılında yaşanmış ve bu çıkış net 6.7 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Bu miktarın büyük kısmı ise 4.5 milyar dolarla yabancıların menkul kıymetlerdeki çıkışından kaynaklanmıştır.¹⁴⁷ Kısa vadeli ve portföy yatırımları yıllar itibariyle Türkiye'de istikrarsız bir seyir izlemiş ve bu yatırımların dalgalanması, doğrudan yatırımlara göre daha yüksek olmuştur.

6. 2000-2001 KRİZLERİ

Türkiye, 2000'li yıllara, IMF tarafından hazırlanan ancak bir buçuk yıl sonra çöken ve ekonomik krize neden bir istikrar programı ile girmiştir. 1980'lerle başlayan neoliberal yeniden yapılanmanın temel amacı Türkiye'yi uluslararası finansal sermayeye eklemelemdir. Bu bağlamda, 1994 yılında ilk önemli kriz yaşanmış ve takiben 2000 ve 2001 krizleri yaşanmıştır. Kriz sonrasında IMF ile yakın ilişkiler devam etmiş ve bu ilişkiler çerçevesinde dışı açık ekonomik yapının kalıcılaştırılması ve uluslararası yeni iş bölümü içinde Türkiye'nin yer almasını sağlayacak yapısal düzenlemelere yer verilmiştir.¹⁴⁸

Türkiye'de 1990'lı yıllarda yüksek boyutlara varan kamu açıklarının borçlanmayla finansmanı faiz oranlarını artırmış, artan faiz oranları kamunun faiz ödemelerini, faiz ödemeleri de kamu açıklarını tekrar artırmıştır. Son yıllarda konsolide bütçe gelirlerinin yarısından fazlası faiz ödemesine gitmiş, devlet yatırım yapamaz hale gelmiş, spekülasyon eğilimleri artmış, reel ekonomi bundan olumsuz etkilenmiştir. Önemli gelişmelerin yaşandığı finansal kesimde bazen yüksek kârlar

¹⁴⁷ Muhsin Kar ve M. Akif Kara, a.g.e, s.7.

¹⁴⁸ İsmail Şiriner ve Yılmaz Doğru, a.g.e, s.167.

elde edilmiş, bazen iflaslar ve krizler olmuştur. Bu olumsuz tabloyu daha fazla sürdürmenin dayanılmaz maliyetleri sonucu “enflasyonu düşürme programı, 2000-2002” adı altında bir istikrar programı uygulamaya konmuştur.¹⁴⁹

Bu programın amacı, enflasyonu düşürmek, sürdürülemez kamu iç borçlanma sürecine son vermek ve ekonomik büyümeyi yeniden sağlamak olarak belirlenmiştir. Program, enflasyonist beklentilerin aşağı çekilmesi, sıkı maliye politikasının uygulanması, döviz kurlarının hedeflenen enflasyon çıpasına bağlandığı para politikası, likitide genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur. Temel olarak 9 Aralık 1999 tarihli istikrar programı, faiz ve ücret oranları ile fiyatları serbest bırakırken, döviz kurunu sabit oranlı artırmayı öngörmüştür. Programın bu özellikleri ile işleyebilmesi için mali sektörün kırılganlığının düşük ve sermaye hareketliliğinin olmaması gerekiyordu. Fakat bu durum devletin kamu harcamalarını finanse etme yöntemi ile çelişmiştir. Buna rağmen 2000 yılının ilk yarısında program olumlu makro ekonomik sonuçlar ortaya koymuştur.¹⁵⁰

Bu program nominal kur hedeflemesine bağlı olduğunda maliye politikalarını devre dışı bırakıyordu. Yüksek tempolu sermaye girişleri karşısında para arzı içselleşmiş, ekonomi, kontrolsüz bir genişleme patikasına girmiştir. Çıpaya bağlanan döviz, TL'nin değerlenmesine yol açmış, IMF'in uygulattığı sabit kur ve reel faizdeki düşüş, 2000 yılında ekonomiye güçlü bir genişleme ivmesi kazandırmıştır. Böylece, 2000 yılının ilk 9 ayında milli gelir 5,4 büyümüştür. Talep genişlemesinin kur politikası ve serbest dış ticaret rejimi ile beslenmesi sonunda cari açık 12 milyar doları bulmuştur. Sıcak para hareketlerinin elinde bulunduranlar, dış dengenin sürdürülemez olduğunu anladıkları anda sermayelerini çekmişler ve bu kaçışla

¹⁴⁹ Metin Toprak ve Osman Demir, “Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar Krizler ve Arayışlar”, C.Ü. **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, s.2.

¹⁵⁰ Zeynep Karaçor, “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CZeynep%20KARA%C3%87OR%5CKAR A%C3%87OR,%20ZEYNEP.pdf, s.387, Erişim Tarihi: (17 Eylül 2007).

birlikte yaşanan panik dövize hücumla sonuçlanmış, sonuç olarak kriz patlak vermiştir.¹⁵¹

Sermaye çıkışıyla, 22 Kasım'dan itibaren bankacılık kesiminde bir likidite talebi doğmuştur. Ancak program gereği Merkez Bankası piyasaya likit sürememiş, faiz oranlarındaki ve kurlardaki artış hızlanmış ve mali piyasalarda krizin derinleşmesine yol açmıştır. Faiz ve kurlardaki artış ile İMKB'de işlem hacmi daralmıştır. Bu daralmada Merkez Bankası'nın piyasaya geç TL ve döviz vermesinin payı büyüktür. Piyasanın artan likidite talebini karşılayacak mali kaynağın IMF'den sağlanmasıyla, faiz ve kur artışının önüne geçilmiştir. Ancak kriz önlenmemiş, sadece üstü örtülmüştür.¹⁵²

19 Şubat'ta Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında çıkan siyasal gerginliğin ardından ikinci bir kriz yaşanmış ve ekonomiden çok miktarda sermaye yurtdışına çıkmıştır. Bankaların oluşan açık pozisyonlarını kapama isteği nedeniyle döviz talebi artmış ve likidite sıkışıklığı ortaya çıkmıştır. Hemen ardında faiz oranları tekrar çok yükselmiştir. Ciddi bir rezerv kaybıyla karşılaşmamak için Merkez Bankası döviz satmama kararı almıştır. 22 Şubat 2001 tarihinde 7 saat süren bir Bakanlar Kurulu toplantısı ile kur dalgalanmaya bırakılmıştır.¹⁵³

Tablo 11. 1999-2007 Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar)

YILLAR	DOĞRUDAN YATIRIMLAR	KISA VADELİ SERMAYE	NET PORTFÖY YATIRIMLARI	TOPLAM SERMAYE
1999	138	759	3.429	4.829
2000	112	8.450	856	9.584
2001	2.855	-12.897	-4.320	-14.557
2002	958	826	-593	1.191
2003	1.252	3.475	2.465	7.192
2004	2.095	7.702	8.023	17.730
2005	8.967	21.098	13.437	43.502
2006	19.065	16.253	7.373	42.691
2007	19.924	27.877	717	48.518

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

¹⁵¹ Mustafa Sönmez, "2001 Krizi, IMF İle İlişkiler ve Gelir Bölüşümü", **Gülten Kazgan'a Armağan**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s.343.

¹⁵² Rıdvan Karluk, a.g.e, s.440.

¹⁵³ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, a.g.e, s.593.

Tablo.11' de görüldüğü gibi Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında kriz yıllarından, bir yıl gecikmeli olarak etkilenmiş, portföy ve kısa vadeli yabancı sermaye yatırımlarında olduğu gibi aniden ülkeyi terk edememiştir. Bunu nedeni ,doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının daha çok araç gereç, tesis gibi sabit sermaye yatırımı niteliği taşımasıdır.

2003 yılından sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli ölçüde artış yaşanmıştır. Bu artışın iki önemli nedeni vardır; bunlardan birincisi; 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun günün ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalması ve yabancı yatırımcıların uluslararası standartlarda korunamaması sonucu 05.06.2003 tarih ve 4875 sayılı kanunla yürürlüğe sokulan Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'dur. İkincisi neden ise; AB ile olan ilişkilerin olumlu seyir izlemesi ve AB ile müzakerelerin başlaması sonucu Türkiye'nin piyasa yapısının daha güvenilir hale gelmesidir. ¹⁵⁴

Türkiye'de 1995-2000 döneminde yıllık ortalama 853 milyon ABD doları düzeyinde seyreden DYY yatırımları, 2005 yılında 9,8 ve 2006 yılında 20,2 milyar dolarlık rekor bir seviyeye ulaşmıştır. 2006 yılında Türkiye'de gerçekleşen 20,2 milyar dolar düzeyinde toplam uluslararası doğrudan yatırımın, 17,2 milyar dolarlık kısmı sermaye bileşeni, 2,9 milyar dolarlık kısmı ise yurt dışında yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye'deki gayrimenkul alımlarından oluşmaktadır. Vodafone tarafından satın alınan Telsim için yapılan 4.7 milyar dolarlık ödeme, 2006 yılındaki en büyük doğrudan yabancı sermaye yatırımı olmuştur. Denizbank, Finansbank ve Petrol Ofisi şirketlerinin hisse devir bedelleri ve özelleştirilen Türk Telekom için ödenen taksit tutarı, 2006 yılındaki diğer büyük ölçekli yatırım girişleridir. ¹⁵⁵

Bu gelişmelerin sonucundan 2003 yılından itibaren doğrudan yabancı yatırımlarda ciddi artışlar yaşanmış 2007 yılı sonu itibariyle 20 milyar dolara

¹⁵⁴ Sefer Şener, a.g.e, s.132-133.

¹⁵⁵ T.C. Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporu**, Ankara, 2006, s.7.

yaklaşmıştır. Aynı etkinin, piyasaya olan güvenin artmasıyla kısa vadeli yabancı sermaye yatırımlarında da yaşandığı görülmektedir.

Krizin etkisiyle 2000 yılında başlayan portföy yatırımlarındaki kaçış, 2001 yılında 4,320 milyon dolar ve 2002 yılında da 593 milyon dolar olmuştur. Yine Kasım ve Şubat krizlerinin etkisiyle kısa vadeli yabancı sermaye çıkışı 2001 yılında 12.897 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve ülkemizden çıkan en yüksek yabancı sermaye miktarıdır. Kriz dönemlerinde spekülasyon olma özelliği daha yüksek olan kısa vadeli yabancı sermaye yatırımları, ülkeden çıkış montanı portföy yatırımlarına göre daha yüksek olmuştur.

7. TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELERE ETKİSİ

1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada hızlanan finansal liberalleşme faaliyetleri ile özellikle gelişmekte olan ülkeler, yabancı sermaye çekme konusunda bir yarış içerisine girmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin iç tasarruf eksikliğine bağlı olarak kalkınmalarını sağlayamadıkları için yabancı sermaye ihtiyaçları duyarlar. Fakat dışardan sağlanan bu ek finansman, makro ekonomik yapı üzerinde olumlu ve olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu etkiler, uygulanan siyasi ve ekonomik politikalar, demografik ve bölgesel gelişmelere göre farklılık göstermektedir.

7.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Makro Ekonomik Göstergelere Etkisi

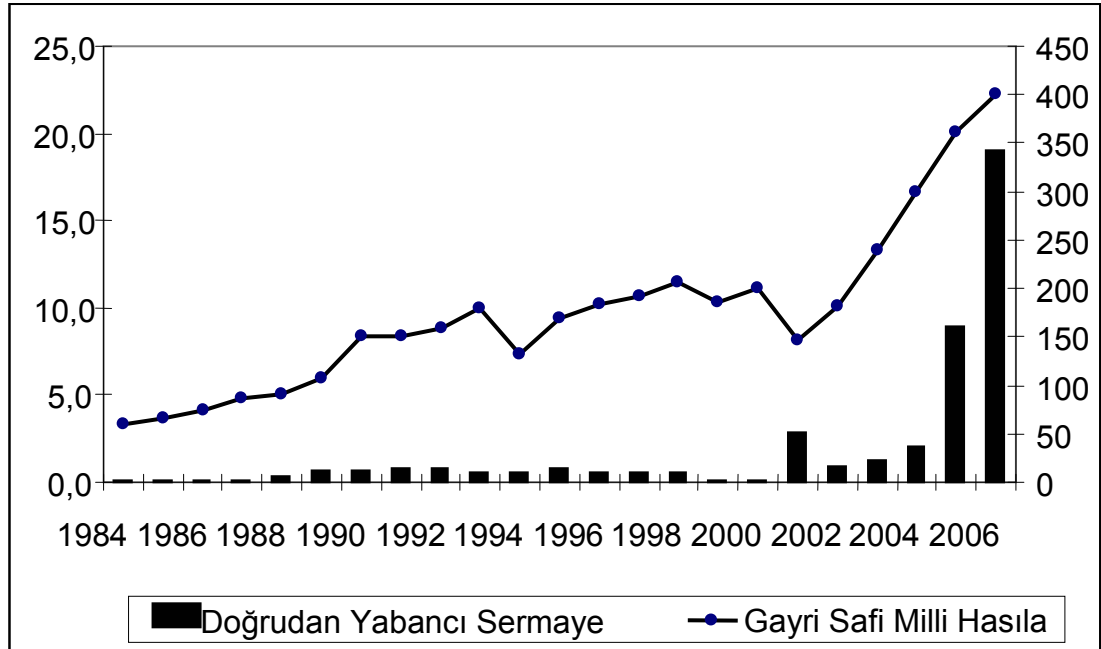
Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım gerçekleştiği andan itibaren sermaye, bilgi beceri ve teknoloji ölçüsünde ev sahibi ülkenin büyümesine katkıda bulunur. Ayrıca, bu yatırımlarla bilgi beceri ve teknoloji transferine bağlı olarak ihracat rekabet gücünde artış sağlanır.¹⁵⁶ Tüm bu etkileriyle birlikte istihdama da olumlu katkıda bulunduğu söylenebilir.

¹⁵⁶ Coşkun Can Aktan, İstiklal Vural, "Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma", **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı: 03/11, 2005, s.46-47.

7.1.2 Gayri Safi Milli Hasıla Etkisi

Grafik 3, Türkiye’de 1984-2007 yılları arasında GSMH ile DYY arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Türkiye için GSMH ile DYY arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. DYY girişine bağlı olarak GSMH’da artış gözlemlenmektedir. Bu ilişki özellikle 2003 yılından sonra, DYY kanunda yapılan yeni düzenlemelere, AB ile olan ilişkilere ve ekonomik yapıda güvenilirliğe bağlı olarak artmıştır.

Grafik 3. 1984-2007 Türkiye’de Gayri Safi Milli Hasıla ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Tablo:12’de görüldüğü gibi 1995 yılında gerçekleşen 772 milyon dolar yabancı sermaye karşısında, büyüme oranı 8,0 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında, makro ekonomik dengelerin bozulması ekonomik istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Bu yıl içerisinde 559 milyon dolarlık yabancı sermaye karşısında, ekonomi 6,1 oranında küçülmüştür. Ekonomik ve politik istikrarın bozulduğu 1998 ve 1999 yılında hem yabancı sermaye yatırımları hem de, büyüme hızında nispi olarak daha düşük bir hızla artış göstermiştir. 2000 yılında hem yabancı sermaye hem de büyüme oranında artış kaydedilmiştir.

Tablo 12. 1981-2007 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar- Gayri Safi Milli Hasıla(%)

Yıllar	DYY	GSMH(%)
1984	113	7,1
1985	99	4,3
1986	125	6,8
1987	106	9,8
1988	354	1,5
1989	663	1,6
1990	732	9,4
1991	783	0,3
1992	779	6,4
1993	622	8,1
1994	559	-6,1
1995	772	8
1996	612	7,1
1997	554	8,3
1998	573	3,9
1999	138	-6,1
2000	112	6,3
2001	2855	-9,5
2002	958	7,9
2003	1252	5,9
2004	2095	9,9
2005	8967	7,6
2006	19065	6
2007	19924	5

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

2001 yılı Türkiye’nin yeni bir ekonomik kriz ile karşı karşıya olduğu dönemdir. Bu yılda diğer yıllardan farklı olarak yabancı sermayede diğer yıllara oranla artış karşısında, ekonomi 9,5 oranında küçülmüştür. Ülke ekonomisinde yabancı sermaye yatırımlarının artmasına rağmen ekonominin bu denli küçülmesinin nedeni, mali ve reel ekonominin oldukça kötüleşmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁵⁷ Türkiye’de kriz yıllarına siyasi istikrarsızlığında eşlik etmesine bağlı olarak siyasi istikrara güçlü bir ilişkisi olan DYY girişlerinde bir yıl gecikmeli olarak 2002 yılında azalma

¹⁵⁷ Murat Çetinkaya, “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CMurat%20%C3%87ET%20MURAT%20en%20son.pdf, s.243, Erişim Tarihi: (12 Kasım 2007).

yaşanmıştır. 2006 yılından itibaren özelleştirmeler ve hisse devir bedelleri ile sağlanan DYY girişlerine GSMH’ deki artış eşlik etmiştir.

Tablo 13. Doğrudan Yabancı Sermaye Özelleştirme İlişkisi

	Toplam DYS	Özelleştirme Tutarı	Özelleştirme Yoluyla Gelen DYS	Özelleştirmede DYS Payı	Toplam DYS’ de Özelleştirme Payı
2000	982	3.302	585	%17,7	%59,6
2001	3.352	2.579	2.369	%91,9	%70,7
2002	1.137	537	-	-	-
2003	1.752	187	-	-	-
2004	2.883	1.283	49	3.8	1.7
2005	9.801	8.222	1.500	18.2	15.3
2006	20.125	8.095	1.768	21.8	8.8
Toplam	40.032	24.205	6.271	25.9	15.7

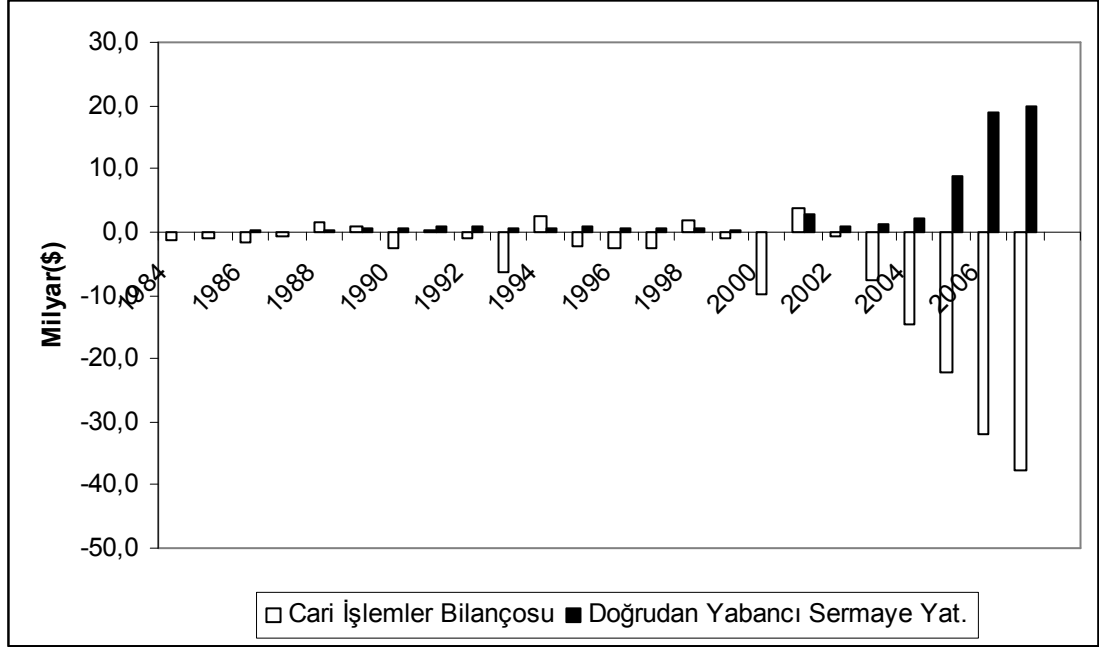
Kaynak: Meral Dolu, <http://www.milliyet.com.tr/2007/10/17/yazar/tamer.html>, Erişim Tarihi: (15 Ocak 2008).

2001 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında gerçekleşen artışın %70,7’si özelleştirme geliri kaynaklı olduğu Tablo 13’de görülebilmektedir. 2000-2001 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının %15,7’si özelleştirme olarak gerçekleşmiştir. Ancak özelleştirmenin 2006 yılında doğrudan yabancı sermayeden aldığı pay, sermaye artışı ile paralel gelişmemiş ve %8.8’de kalmıştır.

7.1.3. Ödemeler Dengesi Etkisi

DYY’ler ülkeye ilk girişlerinde ödemeler dengesine olumlu bir etki yaparlar. Yatırım gerçekleştikten sonra ise üretiminin bir kısmını ihraç ederek yada ithal ikamesi ile cari işlemler kalemine olumlu etki yapabilirler. Ancak yatırımı gerçekleştiren firma yurtdışından aramalı yada hammadde ithal ederek, kar transferi yaparak cari işlemler kalemine olumsuz etki yapar.

Grafik 4. 1984-2007 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Cari İşlemler Dengesi

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Grafik 4’de Türkiye’nin 1984-2007 yılları arasında cari işlemler dengesi ile DYY arasında ilişkiyi göstermektedir ve aradaki ilişki oldukça zayıftır. Ercan Türkan(2005)’in Türkiye’de 500 Büyük Sanayi Kuruluşu içinde yabancı sermayeli kuruluşları değerlendirerek, ihracata olan etkisini incelediği çalışmasında şu sonuca ulaşmıştır;

“2003 yılında 500 Büyük Sanayi Kuruluşu tarafından gerçekleştirilen ihracat tutarı 23,5 milyar dolardır. Türkiye’de 2003 yılı itibariyle gerçekleştirilen toplam sanayi sektörü ihracatının 44,5 milyar dolar civarında olduğu düşünüldüğünde, ihracat performansının yarısından fazlasının 500 büyük firma tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. 500 büyük firmanın ihracatının çok büyük bir bölümü özel sektör tarafından gerçekleştirilmekte, kamu firmaları daha ziyade iç talebe yönelik olarak çalıştıklarından ihracat içindeki payları sınırlı seviyede kalmaktadır. Sermaye sahiplik paylarına göre 23,5 milyar dolarlık ihracat tutarı dağıtıldığında, yabancı sermaye payının yüzde 26,3 olduğu

görülmektedir. Buna karşılık özel yerli sermayenin payı yüzde 68,8, kamu sermayesinin payı ise yüzde 4,9 seviyesinde kalmaktadır. Hakim ortağın kamu olduğu firmalar ve birlikler hariç tutulduğunda, yabancı sermayenin ihracat aktivitesinden aldığı pay yüzde 28'in üzerine çıkmaktadır.”¹⁵⁸

Bu bağlamda DYY cari işlemler dengesine etkisi, spekülasyon sermaye hareketlerinin etkisi kadar ani ve ağır olmamaktadır.

7.1.4. İstihdam Etkisi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, ihtiyaç duyulan işgücü büyük ölçüde yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke tarafından karşılanmaktadır. İşsizlik açısından önemli problemlerin yaşandığı gelişmekte olan ülkelere bu durum, istihdam bakımından elverişli imkanlar sağlamaktadır. Esasen gelişmekte olan ülkelerin DYY'leri çekmesinin önemli bir nedeni, düşük ücret düzeyidir. Özellikle üretimin emek yoğun aşamalarının gelişmekte olan ülkelere kaydırılması, bu ülkelere yönelik DYY'lerin istihdam artırıcı etkisinin yükselmesine yol açmaktadır¹⁵⁹

İstanbul Sanayi Odası tarafından yıllık olarak yapılan Türkiye'nin ilk 500 büyük sanayi kuruluşu araştırmasının 2003 yılı sonuçlarına göre, Türkiye'nin en büyük ilk 500 şirketinin 145 adedi yabancı sermayeli olup, ilk 500 içindeki yabancı sermayeli şirket oranı %29'dur. 145 adet yabancı sermayeli şirketin içinde, yabancı ortak payı %50'den fazla olan 94 adet şirket yer almaktadır.¹⁶⁰ Tablo.13'de, ilk 500 büyük sanayi kuruluşunun sağladığı istihdamın %24,7'si yabancı sermayeli şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir.

¹⁵⁸ Ercan Türkan, **Türkiye'de Ekonomik Aktivite İçinde Yabancı Sermaye Payı**, TCMB Yayınları, Ankara, 2005, s.17.

¹⁵⁹ Ali Şen, Murat Karagöz, a.g.e, s.1071.

¹⁶⁰ Yabancı Sermaye Raporu, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005, s.19.

**Tablo 14. Yabancı Yerli Sermayeli Büyük Şirketlerin Görelî Konumları
(Milyar TL, Adet)**

500 Büyük Firma (Yerli ve Yabancı)	Özsermaye	İstihdam	Özkaynak/İşçi
128 Yabancı Sermayeli	1.582.528	115.048	13.755
500 Büyük	6.605.038	585.433	11.282

Kaynak: Yabancı Sermaye Raporu, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005, s.19.

Ayrıca Faruk Cömert (2000)'in İstanbul Sanayi Odasının Türkiye'de faaliyet gösteren 500 büyük firma verilerine göre yaptığı çalışmasında şu sonuca ulaşmıştır;

“Özkaynak / işçi sayısı oranı, şirketlerin kullandıkları teknolojiye ve istihdam yaratma kapasitelerine ilişkin ipucu vermesi bakımından önemlidir. Bu oran, yabancı sermayeli şirketlerde ortalamanın üstünde çıkmıştır. Dolayısıyla yabancı sermayeli şirketler, 500 şirket ortalamasına göre, sermaye yoğun teknolojileri kullanmakta ve de dolayısıyla istihdama, yatırım miktarlarına göre diğer şirketlerden daha az katkıda bulunmaktadırlar.”¹⁶¹

Sonuç olarak, DYY'lerin Türkiye için istihdama katkısının çok fazla olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Ancak 2007 yılı işsizlik oranının %9,9¹⁶² olduğu düşünülürse, daha fazla DYY girişiyle iyimser oranlara ulaşılabilir.

7.2.Uluslararası Özel Sermaye Yatırımlarının Makro Ekonomik Göstergelere Etkisi

Faiz-kur arbitrajına dayanarak en yüksek reel getiriye elde etme amacıyla bir ülkeden diğerine kolaylıkla hareket edebilen uluslararası özel sermaye yatırımları ekonomisinin en önemli olgularından biridir. Ülkelerde yaşanan finansal liberalizasyon süreçleri ile hız kazanan uluslararası özel sermaye yatırımları ülke ekonomileri üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri de yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır.

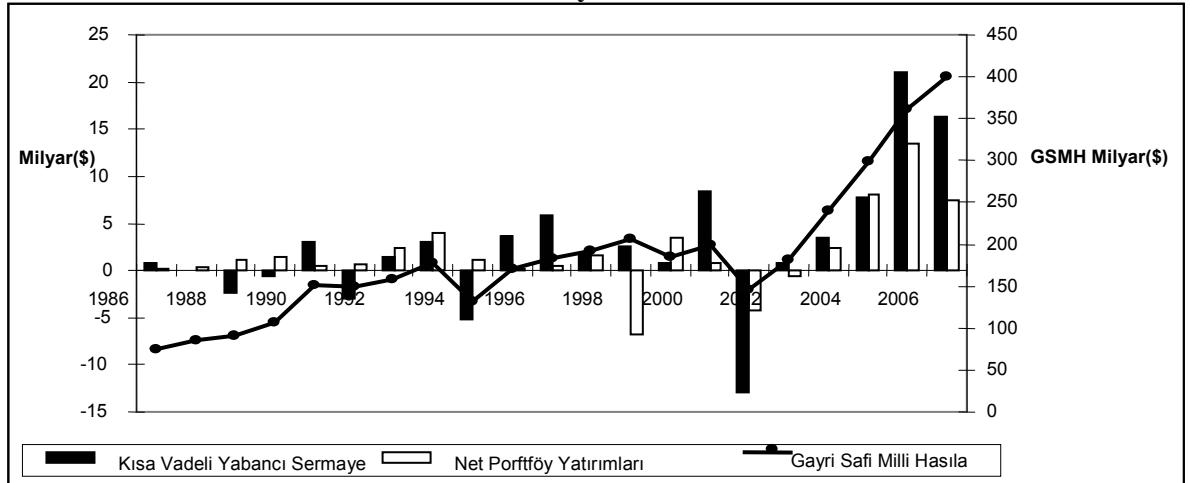
¹⁶¹ Faruk Cömert, “İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye”, **Hazine Dergisi**, Ocak 2000, Sayı:13, s.14.

¹⁶² Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/Gosterge.do?metod=IlgiliGosterge&id=3491>.

7.2.1. Gayri Safi Milli Hasıla Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerde finansal liberizasyon ile sermaye girişinde yaşanan artış sonucunda reel kurda hızlı bir değerlenme gözlemlenmektedir. Yerli paranın değer kazanması ile birlikte satın alma gücünde artış olmakta bu da tüketim harcamalarını arttırmaktadır. Yatırım harcamalarında ise tüketimdeki canlanma ve bankalar tarafından özel sektöre açılan krediler vasıtalarıyla artış olmaktadır. Sermaye girişleri nedeniyle yaşanacak parasal genişlemenin sterilize edilmediği durumda faiz oranlarında da gerileme olacak ve bu sayede de yatırımlar artacaktır. Reel kurdaki değerlenme aynı zamanda ithalatı ucuzlatmakta ihracatı ise pahalı hale getirmektedir. Bu nedenle tüketim ve yatırım harcamalarının ithalata bağımlılığı yüksek olan gelişmekte olan ülkelerde reel kurdaki değerlenme cari işlemler dengesinin bozulmasına neden olmakta ve bu ülkeler zaman zaman ciddi döviz sıkıntısına girebilmektedirler. Bu çerçevede büyümeye olan net etki sermaye hareketlerinin iç talebe olan olumlu etkisi ile dış ticarete olan olumsuz etkisinin netleşmesi sonucunda belirlenmektedir.¹⁶³

Grafik 5.1984-2007 Türkiye’de Gayri Safi Milli Hasıla-Kısa Vadeli Yabancı Yatırımlar-Portföy Yatırımları

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

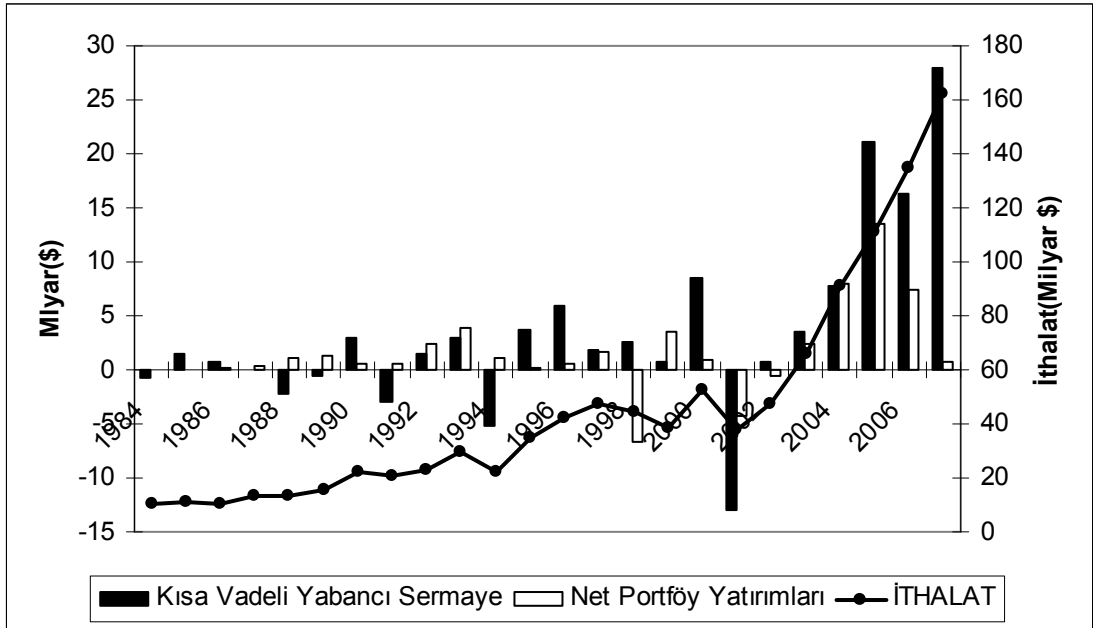
Grafik.5’de Türkiye ekonomisinde GSMH ile kısa vadeli yabancı yatırımları ile portföy yatırımları seyri incelendiğinde, spekülatif niteliği daha fazla olan kısa vadeli

¹⁶³ Ferhat Emil, Tuğrul Vehbi, “Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Kalkınma: Türkiye Örneği” **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Sayı:48, Yaz 2000, s.7-8.

yabancı yatırımlar ile GSMH arasında tutarlı bir ilişki görülmektedir. Özellikle 1994-2000-2001 kriz yıllarında yabancı sermayenin ani çıkışı ile GSMH’da ani düşüşler yaşanmıştır.

Ancak Türkiye ekonomisinde yaşanan spekülative sermayeye bağlı büyüme özünde, tüketim harcamalarındaki artışa bağlıdır. Özellikle yerel paranın değerlenmesi ile ithal malların ucuzlaması, ithal tüketim mallarına olan talebi arttırmaktadır. Grafik.6’da spekülative nitelikli sermaye girişi ile ithalat artışı neredeyse birebir uyumlu bir ilişki sergilemektedir.

Grafik 6. 1984-2007 Türkiye’de Kısa Vadeli Yabancı Yatırımlar-Portföy Yatırımları Yatırımları-İthalat

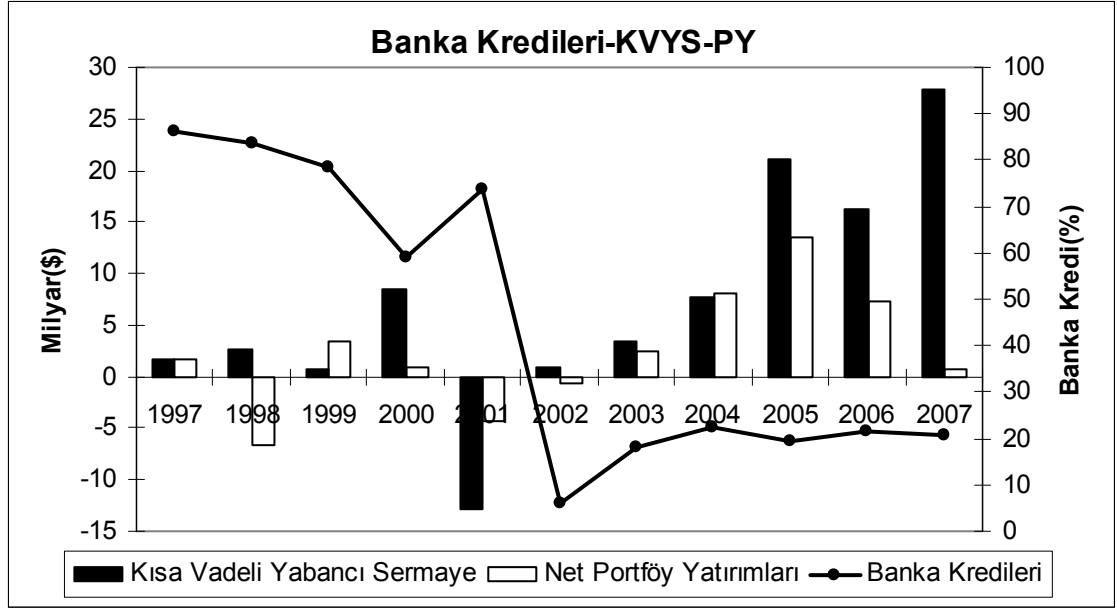

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Diğer taraftan, aşırı sermaye girişi bankaların kredi stoklarında artışa neden olmakta ve kredi patlaması yaratmaktadır. Ancak bankaların yüksek faiz oranını reel sektöre yönlendirmekte karşılaştıkları sorunlar tüketici kredilerinin artışını hızlandırmakta ve tüketim artışını etkileyen diğer bir faktör olmaktadır. Değerli yerli para sonucu ucuz ithal tüketim mallarının da etkilediği ortam ile tüketim hızının üretim hızından daha hızlı artması; bunun pahalı ve kısa dönemli borca karşılık gelen sermaye girişleri ile finanse ediliyor olması krize elverişli ortamı

güçlendirmektedir.¹⁶⁴ Nitekim Grafik.7’de Türkiye’nin 2000-2001 Krizleri öncesinde ciddi anlamda bir kredi patlaması yaşadığını söylemek mümkündür.

Grafik 7. 1997-2007 Türkiye’de Kısa Vadeli Yabancı Yatırımlar-Portföy Yatırımları-Banka Kredileri

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

7.2.2. Ödemeler Dengesi Etkisi

Gelişmekte olan ülkelerde faiz oranlarında yükseliş ve izlenen kur politikaları nedeniyle ülke paralarının değer kayıpları faiz oranlarının altında kalmış ve kısa vadeli sermaye girişlerinin artmasına neden olmuştur. Bu ülkelerde ihracat ve yatırımların yetersizliği, sermaye girişlerinin de niteliği göz önüne alındığında ödemeler dengesi sorunlarıyla karşı karşıya kalınmıştır.¹⁶⁵

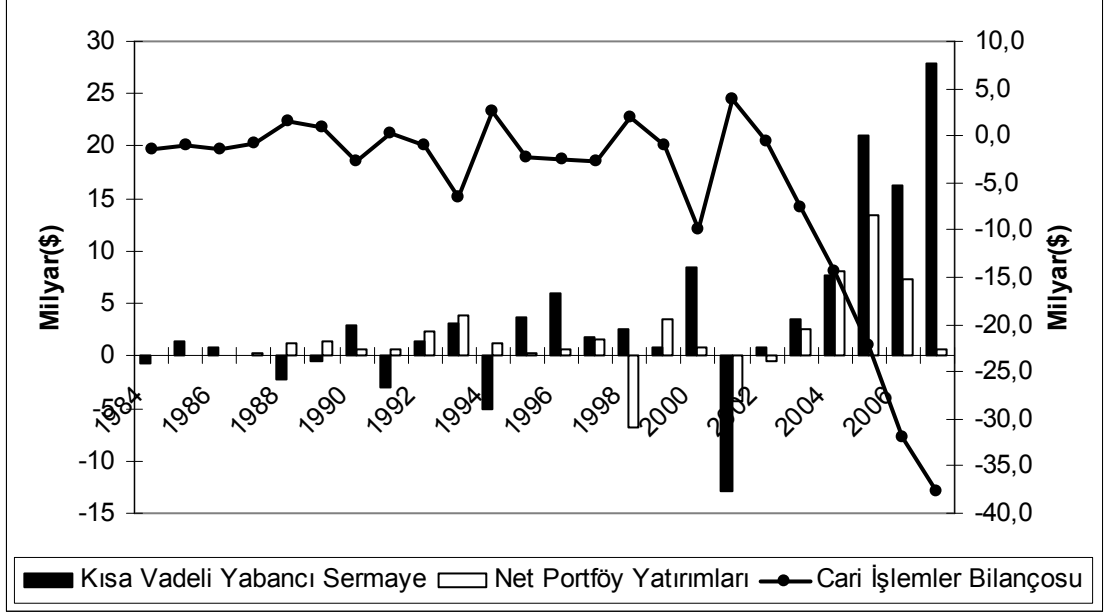
Yabancı sermaye girişine bağlı olarak yerli paranın değerlenmesi ve ithal malların ucuzlaması cari işlemler dengesinin olumsuz yönde etkilemektedir. Grafik.6’da Türkiye’de spekülasyon nitelikli sermaye girişine bağlı ithalat artışı

¹⁶⁴ Nurhan Yentürk, a.g.e, s.104.

¹⁶⁵ Sadi Uzunoğlu, Kerem Alkin, C.Fuat Gürlesel, **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Etkileri ve Türkiye**, TCMB Yayınları, No:6, İstanbul, 1995, s.67.

izlenmektedir. Buna bağılı olarak cari işlemler dengesindeki açıklar Grafik.8’de yine yabancı sermaye ile ilişkili seyir izlemiştir.

Grafik 8. 1984-2007 Türkiye’de Cari İşlemler Bilançosu-Kısa Vadeli Yabancı Sermaye-Portföy Yatırımları

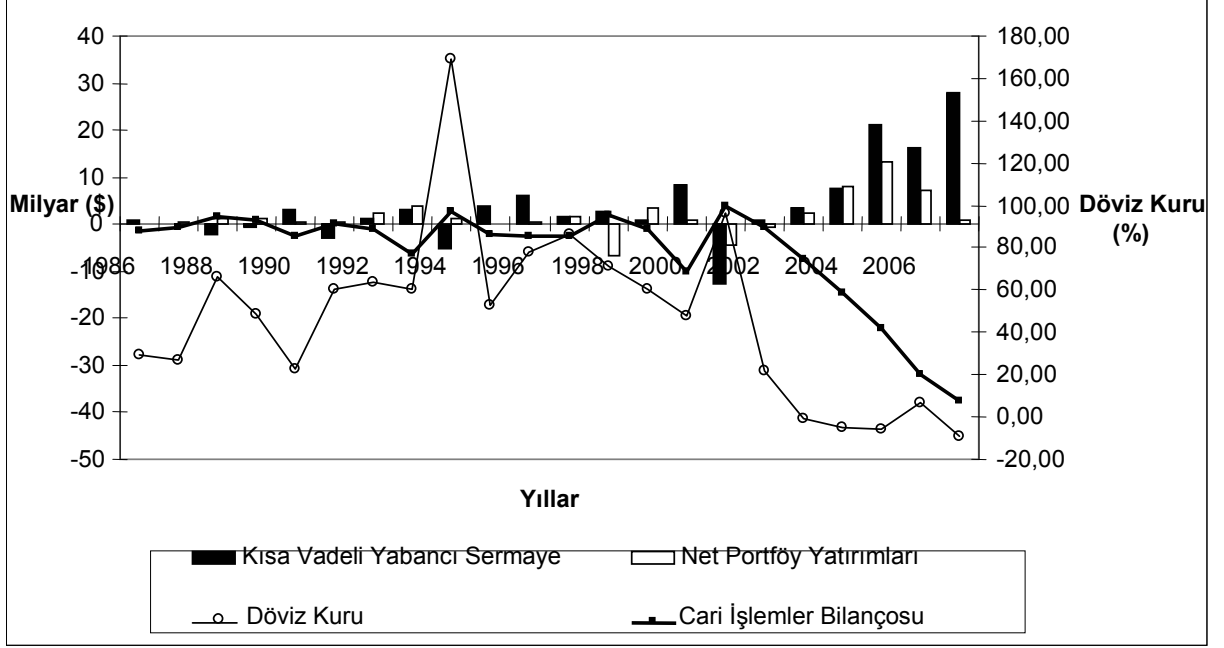

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Türkiye ekonomisinde, 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle birlikte, mali düzenleme olmadan ve yüksek enflasyon altında seçilen kontrollü dalgalı kur sisteminde, sermaye girişleriyle birlikte döviz kuru reel olarak değerlendirilmiştir. 1994 krizi öncesi TL'deki değerlendirme ithalat patlamasına neden olurken, ihracat üzerinde daha az etkili olmuştur. Ülkemizde yaşanan 1994 ve 2000-2001 krizlerinde, özellikle kısa vadeli sermaye girişlerindeki artışla beraber değerlendirilen yerli para cari işlemler dengesinde büyük açıklara neden olmuş, bu açıklar ise krizlerin oluşumunda büyük bir etken olarak ortaya çıkmıştır.¹⁶⁶ Nitekim Grafik.8’de kriz dönemlerinde cari işlemler dengesindeki açıklar dikkati çekmektedir.

¹⁶⁶ Muhsin Kar, M.Akif Kara, Muhittin Kaplan, “Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Makro Ekonomik Etkileri”, **KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:1, 2004, s.21.

Grafik 9. 1981-2007 Türkiye’de Kısa Vadeli Yabancı Sermaye-Portföy Yatırımları-Döviz Kuru-Cari İşlemler Bilançosu

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

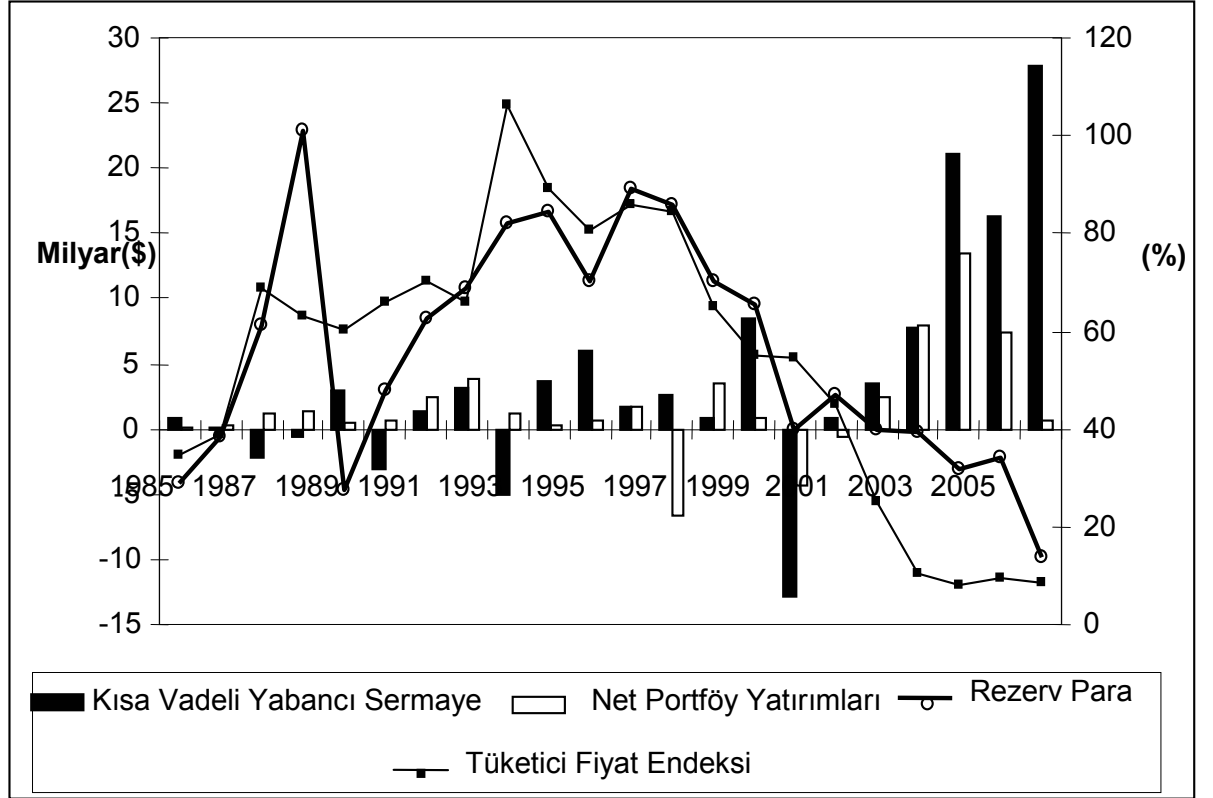
Ayrıca Grafik.9’da Türkiye’de yabancı sermaye girişine bağlı olarak yerli paranın değerlenmesinin cari işlemler dengesi üzerinde yarattığı olumsuz etkinin özellikle son yıllarda arttığı izlenebilir.

7.2.3. Para Piyasası Dengesi Etkisi

Finansal liberalizasyon sonucunda oluşan döviz kurundaki değerlenmeyi engelleyebilme, diğer taraftan istikrarsız sermaye akımlarına karşı bir önlem alabilme kaygısıyla, gelişmekte olan ülkelerin giderek daha fazla rezerv biriktirmeye yönelmesi, sermaye girişinin daha küçük bir oranının cari açığı finanse etmekte kullanılmasıdır. Rezerv artışının parasal tabanda genişlemeye yol açması sonucunda ortaya çıkan enflasyonist etkinin engellenebilmesi için merkez bankalarının sterilizasyona gitmeleri gerekmektedir, bu ise bir yandan kamunun faiz yükünün artmasına neden olurken, diğer taraftan bu yoldan kamunun elinde biriken fonların

faiz ödemeleri ve diğer kamu harcamaları yoluyla ekonomiye pompalanması sonucu enflasyonist etkilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.¹⁶⁷

Grafik 10. 1984-2007 Türkiye’de Kısa Vadeli Yabancı Sermaye –Portföy Yatırımları-Rezerv Para- Tüketici Fiyat Endeksi

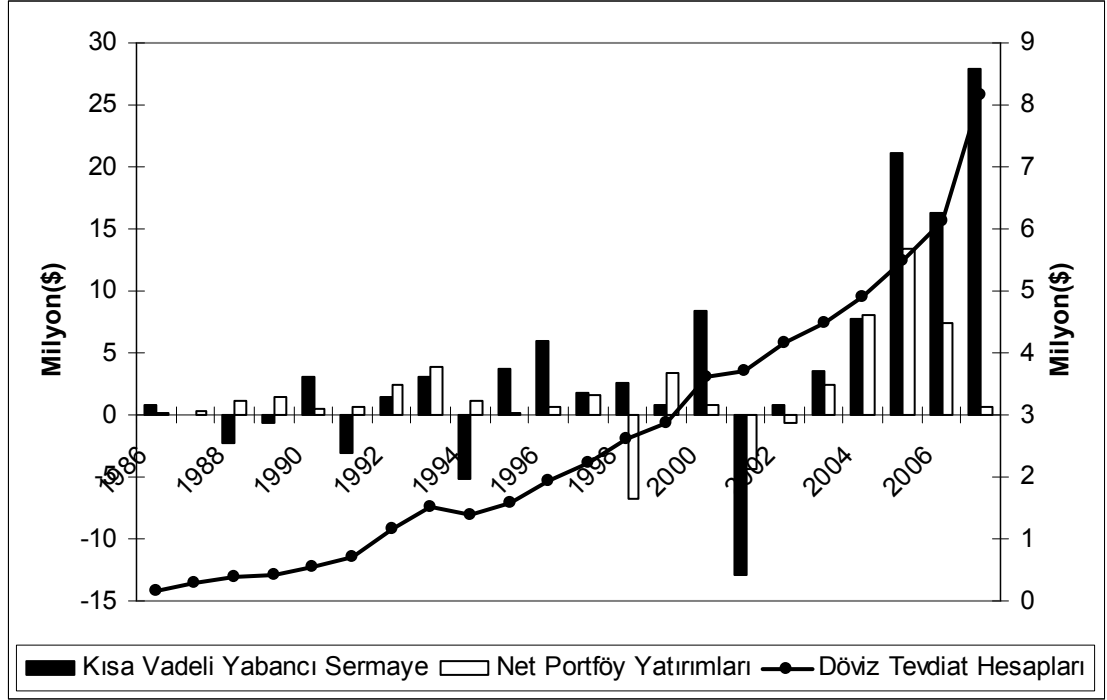

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Sermaye girişlerinin cari açığın kapatılmamasında kullanılmayan bölümü uluslararası rezervlerde birikmiştir. Grafik.10’da görüldüğü üzere, 1990-1998 yılları arasında, sermaye girişlerindeki artışın önemli bir bölümü döviz rezervlerine kanalize edilmiştir. Bu yıllarda rezervlerdeki artışa enflasyonda eşlik etmiştir. 2000-2001 Krizlerinin ardında rezerv miktarında ve TÜFE oranında azalış gerçekleşmiştir

¹⁶⁷ Aysu İnel, Nesrin Sungur, “Sermaye Akımlarının Temel Makro ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği-1989:III-1999:IV”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, İstanbul, 2003, s.5.

Grafik 11. 1986-2007 Türkiye’de Kısa Vadeli Yabancı Sermaye –Portföy Yatırımları –Döviz Tevdiat Hesapları

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

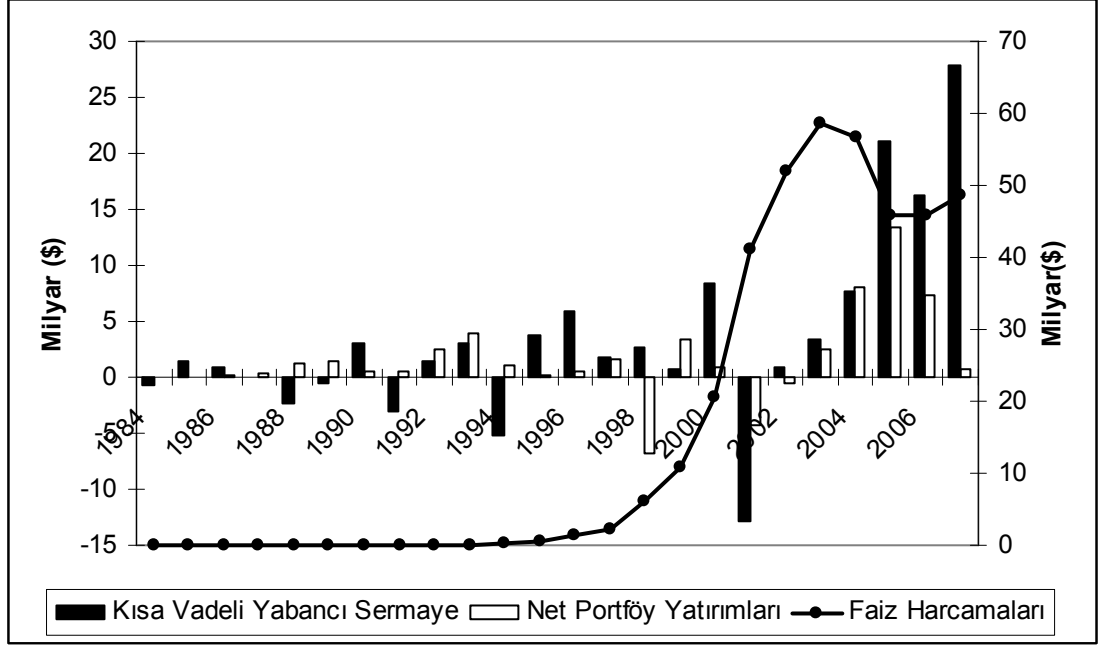
Sermaye girişine bağlı olarak para piyasalarında oluşan diğer bir dengesizlik de; döviz cinsinden mevduat toplam mevduat içindeki payının artmasıdır. Bu süreç yerli paraya olan güvensizliği arttıracaktır ve bu bağlı olarak faiz oranları yükselecektir. Grafik.11’de, özellikle son yıllarda Türkiye’de spekülasyon sermaye girişine bağlı olarak döviz tevdiat hesaplarında gerçekleşen artış dikkat çekmektedir.

7.2.4. Kamu Dengesi Etkisi

Spekülasyon nitelikli sermaye girişi sonucu gelişmekte olan ülkelerde kamu borçlanma oranı yükselmekte, kamu kesimi gelirlerinin önemli bir kısmını borç faiz ödemelerine ayırmak zorunda kalmaktadır. Türkiye ‘de 1990’lı yıllardan bu yana kamu harcamaları içinde en önemli paya faiz ödemeleri sahip olmaya başlamıştır. Aşırı borçlanma giderek daha yüksek faiz oranı ile borçlanma eğilimini ve borç faiz ödemelerini gerçekleştirebilmek için yeniden dış borç kullanma gereğini beraberinde getirmekte ve kamu dengesine ulaşmakta engel teşkil eden bir kısır döngü ortaya

çıkılmaktadır.¹⁶⁸ Bu durum Türkiye’de Grafik.12’de görüldüğü gibi özellikle 2000-2001 krizlerinden sonra faiz harcamalarında artış olarak kendini göstermiştir.

Grafik 12. 1984-2007 Türkiye’de Faiz Harcamaları- Kısa Vadeli Yabancı Sermaye –Portföy Yatırımları

Kaynak: <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Faiz harcamalarında meydana gelen artış, cari ve yatırım harcamaları düşerken, kamu harcamalarının en büyük kısmını faiz harcamaları oluşturmaya başlamıştır. Bunun temel nedeni kamu açıklarının borçlanma yoluyla finanse edilmeye başlanması ve bunun sonuçta açığı daha da arttırmasıdır.

¹⁶⁸ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, a.g.e, s.220.

SONUÇ

Küreselleşme, ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel boyutlarıyla tüm dünyada 1980'li yılların ortasından itibaren çok daha belirgin olarak hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle bilişim sektörünün 80'li yıllardan itibaren hızlı bir oranda ilerlemesi, önceleri zor olan ekonomik faaliyetlerin daha kolay bir şekilde yapılabilir bir hale gelmesine sebep olmuştur. Üretim faaliyetlerinin artması ve buna bağlı olarak sermaye stokundaki artış gelişmiş ülkelerde sermayenin getirisini azaltmıştır. Bu azalış sermayenin yeni pazarlara yönelişini doğurmuştur. Bu yeni pazarlar gelişmekte olan ülke olarak tanımlanan ülkeler olmaktadır. Bu ülkelerdeki sermaye yetersizliğini gidermek ve ekonomik büyüme için devletler finansal liberalizasyona giderek sermayenin ülke içine girişini kolaylaştırmışlardır. Kısa vadede olumlu etkileri izlenmekle beraber bu ülkelerin genelinde var olan makro ekonomik bozukluklar, sermaye hareketlerinin dengesizliği de eklenince derin krizlerin nedeni olmuştur.

Yabancı sermaye oluşumları bakımından üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar daha çok fiziki yatırım olarak gerçekleşen doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve daha çok spekülasyon amaçlı olan kısa vadeli yabancı sermayedir. Kısa vadeli yabancı sermaye ve portföy yatırımlarının yoğun olarak girişinin yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde, kısa dönemde döviz kurunun değerlenmesine buna bağlı olarak da cari işlemler dengesinde açıklara neden olduğu görülmüştür. Artan sermaye girişleri ülke içi tüketimi artırarak tasarruf ve yatırımlar üzerinde olumsuz etki sergilemektedir. Bu olumsuz beklentilerin arttığı dönemlerde yabancı sermaye, ülkeden çıkışı artmakta ve krizlerin katalizörü olmaktadır. Ekonomik alanda liberalizasyonun getirdiği bu negatif etkileri sınırlamak, devletlerin sermaye hareketleri üzerindeki denetimini artırarak ve yapısal eksikliklerin giderilmesi ile minimum seviyeye ineceği öngörülmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genelde uzun vadede gerçekleştiği için toplam yatırımlar ve tasarruflar üzerinde artırıcı bir etkiye sahip olabilmektedir. Dünya genelinde yapılan doğrudan sermaye yatırımları, 1996 yılında gelişmekte olan ülkelerin aldıkları pay %54,3 seviyelerinde gerçekleşirken gelişmiş ülkelerin ise

%45,7 olmuştur. 1998-2000 yılları arasında dünyada yaşanan krizler sonucunda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında gelişmiş ülkelerin pastadan aldıkları pay artmıştır. 1998 yılında %40,02, 2000’de ise 18,44’e gerilemiştir. 2001 yılından sonra yükselişe geçen gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan sermaye yatırımları 2002 yılında %35,8, 2003 yılında %43,9 ve 2006 yılında ise %42,11 seviyelerinde olmuştur. Yabancı sermaye yatırımlarının dağılımında dikkati çeken nokta; 1997 Asya krizi ile başlayan gelişmekte olan ülke piyasalarında ki olumsuz hava, özellikle portföy ve kısa vadeli yabancı sermaye yatırımlarında etkisini göstermiştir. 1997 yılında gelişmekte olan ülkelere yönelik portföy yatırımları 88,3 Milyar Dolar iken bu rakam 1998 yılında 35,2 Milyar Dolar gerilemiştir. Sermaye yatırımlarında yaşanan bu boyutta ki azalış, zaten sermaye konusunda sıkıntı çeken gelişmekte olan ülke ekonomilerinde krizin boyutunu daha da derinleştirebilir.

Türkiye’de yapılan yabancı sermaye yatırımları tarihçesi 1838 yılında İngilizler ile imzalanan Balta limanı Antlaşmasına kadar dayanmaktadır. Bu tarihten Cumhuriyetin ilanına kadar olan süreçte ülke açık bir pazar halini almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal bir ekonomi benimsenmek istense de dünya genelinde yaşanan ekonomik problemler neticesinde 1950’li yıllara kadar millileştirme politikası benimsenmiştir. Bu tarihten itibaren yabancı sermayenin girişi önünde engeller kaldırılmak istenmiş, bu dönemde uygulanan ithal ikameci ve planlı kalkınma modeli ilk zamanlarda olumlu etkileri gösterse de 1970’li yılların sonlarına doğru, ülkenin iç ve dış borç yükünü kaldıramaz bir boyuta gelmesine neden olmuştur. Bu çıkmazdan kurtulmak için uygulanan ekonomik model tamamen terk edilerek 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren dışa açık büyüme modeli benimsenmiş ve bu doğrultuda adımlar atılmıştır. 1989 yılında yayınlanan 32 Nolu Kararname ile finansal liberalizasyon hızlandırılarak, ülkeye yabancı sermaye girişinin artırılması öngörülmüştür. Bu kararname ile Türkiye’ye giren kısa vadeli yabancı sermaye ve portföy yatırımlarının arttığı görülmüştür. Fakat doğrudan yabancı sermaye de ise istenilen artış sağlanamamıştır. Ülkeye giren kısa vadeli yabancı sermayenin daha çok kamu açıklarının finansmanında kullanılması ve varolan yapısal bozukluklar nedeniyle istenilen etki sağlanamamıştır. Kısa vadeli yabancı sermaye girişinin yoğun olduğu dönemlerde cari işlemler açığının fazla

oluşu, ithalat üzerinde artırıcı bir etkiye neden olmuştur. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin beklentilere duyarlı oluşu Türkiye’de ki siyasal ve ekonomik istikrasızlığın baş gösterdiği zamanlarda hızla ülkeyi terk ettiği ve yaşanan krizleri derinleştirdiği görülmüştür.

Türkiye ekonomisinde yabancı sermaye girişi ile büyüme arasında paralel bir ilişki gözlenmiş ve sermaye girişinin fazla olduğu dönemlerde, yerli paranın değerlenmesi olgusuna ithalat artışı eşlik etmiş ve buna bağlı olarak cari işlemler açığı artmıştır. 1994 ve 2000-2001 krizi öncesi özellikle kısa vadeli yabancı sermaye yatırımlarında artış olmuş, cari açığın etkisiyle artan devalüasyon beklentisi, ciddi boyutta sermaye kaçıışı ile sonuçlanmıştır. Kriz dönemlerine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tepkisi, kısa vadeli yatırımlar ve portföy yatırımları kadar yüksek olmamıştır.

Ekonomide diğer yatırımlara göre daha olumlu etkileri olan doğrudan yabancı yatırımları ev sahibi ülkede, yasal ve kurumsal düzenlemeler ile istikrarlı ve gelecek belirsizliklerden arındırılmış bir ekonomi tercih edecektir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin son yıllarda özellikle özelleştirmeler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış sağladığı dikkat çekmektedir.(2006 yılında 19.065 Milyon Dolar, 2007 yılında 19.924 Milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.)

KAYNAKÇA

- Adda, Jacques: **Ekonominin Küreselleşmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Afşar, Muaharrem: "Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü", (Çevrimiçi), <http://eab.ege.edu.tr/> 24 Nisan 2007.
- Akalın, Selçuk U: **Globalizasyonun Yansımaları**, İstanbul, Donkişot Yayınları, 2002.
- Akdiş, Muhammet, **Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye**, İstanbul, Beta Yayınları, 2000.
- Akdiş, Muhammet: "Dünyada Ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Beklentiler", (Çevrimiçi), www.tcmb.gov.tr, 16 Aralık 2007.
- Akdiş, Muhammet: "Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri Ve Türkiye: Finansal Krizler-Beklentiler", (Çevrimiçi), www.makdis.pamukkale.edu.tr, 03 Mart 2007.
- Akın, Bahadır H.: **Yeni Ekonomi, Konya**, Çizgi Kitabevi, 2005.
- Aktan, Coşkun C.: "İstiklal Vural, Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma", **Sivil Toplum Dergisi**, Sayı: 03/11, 2005, s.20-62.
- Aktan, Coşkun C.: **Modernite'den Postmodernite'ye Değişim**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003.
- Aktan, Coşkun C., Vural Y., İstiklal: Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, **Sivil Toplum Düşünce Ve Araştırma Dergisi**, 3/11, 2005, ss.37-52.
- Aktan, Coşkun C, Şen, Hüseyin: "Globalleşme", (Çevrimiçi), <http://www.canaktan.org/>, 13 Temmuz 2007.
- Aktan, Coşkun C: "Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Globalleşme" (Çevrimiçi), <http://www.canaktan.org/>, 13 Temmuz.
- Aktan, Coşkun C: "Globalleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketler", (Çevrimiçi), <http://www.canaktan.org/>, 13 Temmuz 2007.
- Alp, Ali: **Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler ve Türkiye**, Ankara, İMKB Yayınları, 2002.

- Alper, Emre C., Öniş, Ziya: "Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler",
Doğu Batı Dergisi, Yıl:4, Sayı:17, 2001-02, ss.211-234.
- Apak, Sudi: **Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Arat Kürşat: **Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi**, TCMB Yayınları, Ankara, 2003.
- Arıboğan, Deniz Ü.: **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, İstanbul, Der Yayınları,2001.
- Arıkan, Deniz: **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, Arıkan Yayınevi, 2006.
- Aslan, Nurdan: **Uluslararası Özel Sermaye Akımları**, İstanbul, Türkmen Kitabevi, 1997.
- Aydemir,Cahit; Kaya, Mehmet:"Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü",
Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, ISSN:1304-0278, Bahar-2007, ss.240-285.
- Aydın,Faruk: “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Bankacılık Sektörü Bilançolarına Etkisi”, (Çevrimiçi),TCMB Yayınları,
www.tcmb.gov.tr, 27 Mart 2007.
- Baechler, Jean: **Kapitalizmin Kökenleri**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 1994.
- Başoğlu, Ufuk: “Finansal Serbestleşme ve Uluslararası Portföy Yatırımları”,
Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , Cilt.3 Sayı.4, 2000.
- Baştürk,Şenol: "Bir Olgu Olarak Küreselleşme", (Çevrimiçi),
<http://www.isgucdergi.org>, 10 Şubat 2007.
- Batmaz, Nihat, Tunca, Halil: **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye**, İstanbul, Beta Yayınları, 2005.
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.
- Bozer, Ali:**Türkiye’de Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri (Dünün ve Bugünü)**, TCMB Yayınları, Ankara, 2001.
- Bozkurt, Veysel: **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Bursa, Alfa Kitabevi, 2000.

- Cansın, Can: "Globalleşme Rüzgarında Global Bir Köy: Türkiye" (Çevrimiçi), <http://iibf.ogu.edu.tr>, 10 Mayıs 2007.
- Celasun, Merih: "Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği,2001", **Doğu Batı Dergisi**, Yıl:4, Sayı:17, 2001-02, ss.167-188.
- Cihan, Ömer: "Gelişmekte Olan Ükelere ve Türkiye'ye Yönelik Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri", Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2005.
- Cömert, Faruk:"İstihdam Sorunu ve Yabancı Sermaye", **Hazine Dergisi**, Ocak 2000, Sayı:13,s.s.1-25.
- Çalık, Temel, Sezgin, Ferudun:" Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt.13, No.1.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye'de Liberalizm**, Ankara, İmge Kitabevi, 1992.
- Çeken, Hüseyin: **Küreselleşme, Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi**, İstanbul, Değişim Yayınları, 2003.
- Çelebi, Işın: **Dışa Açık Büyüme ve Türkiye**, İstanbul, E Yayınları, 1991.
- Çepni, Elif: **Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007.
- Çetinkaya, Murat: "Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi", (Çevrimiçi), www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/, 12 Kasım 2007.
- Demircan Sevirekli, Esra: Ener, Melih:"IMF'in Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri", (Çevrimiçi), <http://www.biibf.comu.edu.tr>, 13 Temmuz 2007.
- Demircan, Hayrettin: "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri", Ankara, Hazine Müsteşarlığı.
- Demircan, Hayrettin: **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, ve Stratejileri**, Ankara, Hazine Müsteşarlığı Matbaası.
- Devlet Planlama Teşkilatı. Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, (Çevrimiçi) ,DPT, [http:// ekutup.dpt.gov.tr](http://ekutup.dpt.gov.tr),
- Devlet Planlama Teşkilatı: **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler** , Ankara, Devlet Planlama Teşkilat Yayınları, 1995.

- Doğruel, Fatma, Doğruel, Suut A.: **Bıçak Sirtında Büyüme ve İstikrar**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Doğukanlı, Hatice: **Uluslararası Finans**, Adana, Nobel Kitabevi, 2001.
- DPT: "8. Beş Yıllık Kalkınma Planı , Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ÖİK Raporu 2000", (Çevrimiçi), www.dpt.gov.tr, 5 Mayıs.
- DTM Yayınları: "1923'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi", (Çevrimiçi), www.dtm.gov.tr, 4 Kasım 2007.
- Durusoy, Serap: "Finansal Liberalleşmenin Sorgulanmasının Nedenleri", (Çevrimiçi), <http://www.dtm.gov.tr>, 8 Ocak 2007.
- Eğilmez, Mahfi: "IMF ve Türkiye" (Çevrimiçi), <http://www.mahfiegilmez.nom.tr/> 14 Şubat 2007.
- Eğilmez, Mahfi: "Dünya Bankası Grubu ve Türkiye" (Çevrimiçi) <http://www.mahfiegilmez.nom.tr/>, 18 Aralık 2007.
- Emil, Ferhat ve Vehbi, Tuğrul: "Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Kalkınma: Türkiye Örneği", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, 2000, S:1, s.s. 1-22.
- Emsen, Selçuk: "Türkiye'de 1994-2001 Döneminde Uygulanan İstikrar Programları", (Çevrimiçi) , www.yordam.manas.ks, 6 Kasım 2007.
- Eroğlu, Nadir: "Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi", TC. Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, 29-31 Ekim 2003, İstanbul.
- Esen, Oğuz: "Küreselleşme Gelir Dağılımı ve Gelişmekte Olan Ülkeler", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi** , Cilt.8, Sayı.26 , Sonbahar 1997.
- Eser, Uğur: "Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt.6, Sayı.17, Yaz1995, ss.1-30.
- Esgin, Ali: "Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar", **C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2001, S:2, s.s.185.
- Eşiyok, Ali B.: **İktisadi Dönemler İtibari İle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma**, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara, 2006.
- Fettahoğlu, Abdurrahman: **Finansal Piyasalarda Yenilikler ve 1980 Sonrası Türkiye**, Ankara, Türkiye İş Bankası Vakfı, 1991.

- Fırat, Aytekin, Mortaş, Mustafa: "Çokuluslu İşletmelerin Yabancı Ülkeye Giriş Yollarından Biri: Ortak Yatırım", **Mevzuat Dergisi**, Mayıs 2005, Sayı: 89.
- Friedman, Thomas: **Lexus ve Zeytin Ağacı Küreselleşmenin Geleceği**, Çev. Elif Özsayar, İstanbul, Boyner Yayınları, 1999
- Gallino, Luciano: **Küreselleşme ve Eşitsizlik**, Çev. Durdu Kundakçı, Ankara, Dost Kitabevi, 2007
- Gerşil, Gülşen: "Küreselleşme ve Çokuluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2004, S:1, s.s.147-160 .
- Gökal, İsmail: "Globalleşme",(Çevrimiçi), <http://www.dtp.gov.tr>, 10 Nisan 2007.
- Gökkaya,Murat; Akın, Ali Rıza: "İktisadi Büyüme Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi",(Çevrimiçi), www.geocities.com/vergilendirme/, 25 Ekim 2007.
- Güloğlu, Bülent; Altınoğlu, Ender: "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi**, 2002, s.s.42-74.
- Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi: Der. L. Hilal Akgül, Fahri Aral, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gündoğan, Naci: "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri", **Hazine Dergisi**, Sayı:14, Ocak-Nisan, 2002, s.s.20-52.
- Gürak, Hasan: **Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi**, Ankara, Ekin Kitabevi, 2006.
- Harmancı, Mustafa: **Çokuluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, 2004, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları.
- Hasanoğlu, Mürteza: "Küreselleşmenin Devlet Yönetimine Etkileri", **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 43, s.s. 70-71.
- Hirst, Paul, Thompson, Grahame: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Ankara, Dost Kitabevi, 1996.
- İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, Der. A.H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- İzmir Ticaret Odası Yayınları: Uluslar Ötesi Şirketler, İzmir, ,2003, s.4.

- Kansu, Aydan: **Döviz Kuru Sistemleri ve Döviz Krizleri**, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2006.
- Kaplan, Cafer: **Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri**, TCMB Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kar, Musin: "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler", (Çevrimiçi), www.dtm.gov.tr/, 12 Kasım 2007.
- Karabulut, Gökhan: **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, İstanbul, Der Yayınları, 2002.
- Karaca, Nil: "Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne" (Çevrimiçi). www.portal1.sgb.gov.tr.
- Karaçor, Zeynep: "Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri", (Çevrimiçi), <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr>, 17 Eylül 2007.
- Karaçor, Zeynep: **Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye Ekonomisi**, 1.b, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003.
- Karaçor, Zeynep: **Öğrenen Ekonomi Türkiye**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2007.
- Karluk, Rıdvan: **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007.
- Karluk, Rıdvan: **Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, İstanbul, Beta Yayınları, 2007.
- Karluk, Rıdvan: **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2002.
- Kazgan, Gülten: **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Kazgan, Gülten: **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Kepek, Yakup, Yentürk, Nurhan: **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007.
- Kongar, Emre: **Küresel Terör ve Türkiye**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007.
- Kongar, Emre: **21. Yüzyılda Türkiye**, İstanbul Remzi Kitabevi, 2005.

- Korkut Boratav'a Armağan Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıf, Der.Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Kozanoğlu, Hayri: "Küreselleşme ve Uluslarüstü Sermaye Sınıfı", **Doğu Batı Dergisi**, Yıl:5, Sayı: 18, 2002, ss.165-174.
- Köse, Salih:" 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", (Çevrimiçi), www.ekutup.dpt.gov.tr/planlama/, 24 Ekim 2007.
- Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi, Der. M. Akif Çukurçayır, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003.
- Manisalı, Erol: **Türkiye ve Küreselleşme**, İstanbul, Derin Yayınları, 2006
- Meriçe, Metin, Ay, Hakan: "Küreselleşme Olgusu Bağlamında Vergi Kayıp Ve Kaçakları", (Çevrimiçi) <http://www.uludag.edu.tr/>.
- Nedjalkova, Anna: **Küreselleşmenin Esasları**, T.C.Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003.
- OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Third Edition, 1999, (Çevrimiçi), www.untact.com.
- Oksay, Suna: "Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek Değerlendirilmesi" (Çevrimiçi), www.dtm.gov.tr, 14 Kasım 2007.
- Ongun,Tuba: "Finansal Globalleşme", Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt.4, Sayı.9, 1993, ss.4-46.
- Orhan, S.Sevinç: **Küresel İktisat Politikaları Olarak Liberalizasyon**, 1.b, Konya, Çizgi Kitabevi, 2004.
- Ormanoğlu, Burhan:"Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim", (Çevrimiçi),Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara, www.bumko.gov.tr, 4 Ocak 2007.
- Önen,Sacit: **Uluslararası Mali Kuruluşlar**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 3b, Ankara, 1996, .
- Özdemir, Durmuş: "Küreselleşme, Ekonomik Büyüme ve Çokuluslu Şirketler", Yıl.5, Sayı.18, 2002, ss.205-216.
- Özer, Ahmet: **11 Eylül, ABD, Türkiye ve Küreselleşme**, Ankara, Elips Kitap, 2005.

- Özkıvrak, Özlem; Dileyici,Dilek: "Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet ve Türkiye", (Çevrimiçi), www.dtm.gov.tr/, 4 Şubat 2007.
- Öztürk,İlhan:"Dünya Bankası Politikaları", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3(1), Haziran 2006.
- Özyıldız, R.Hakan: "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü", **Hazine Dergisi**, Sayı.11, s.s:1-22.
- Parasız, İlker: **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2004.
- Pazarlıoğlu, Vedat; Gülay, Emrah: "Net Portföy Yatırımları İle Reel Faiz Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği -1992:I – 2005", 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi 24-25 Mayıs 2007.
- Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 2003.
- Seyidoğlu, Halil:"Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı: 4(2), 2003, s.s.130-160.
- Somçağ, Selim: "Küreselleşmenin Ekonomik Anlamı", **Doğu Batı Dergisi**, Yıl:4, Sayı:17, 2001-02, ss.159-166.
- Somel, Cem: "Az Gelişmişlik Perspektifinden Küreselleşme", **Doğu Batı Dergisi**, Yıl:5, Sayı: 18, 2002, ss.195-204
- Sönmez,Sinan: **Küresel Finans Düzen, Yönetişim ve Büyüme**, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2004.
- Şahin, Mehmet ve Gümüş, Murat: "Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkşye Açısından Küreselleşmenin Fırsat ve Tehditleri", (Çevrimiçi), www.mulkiyederigi.org, 13 Temmuz 2007.
- Şahinöz, Ayhan, Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü, <http://www.zmo.org.tr/>.
- Şen,Ali; Karagöz,Murat:"Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi, Yabancı Sermaye Yatırımları", (Çevrimiçi), <http://iibf.kou.edu.tr>, 03 Mart 2007.
- Şener, Sefer, **Yabancı Sermaye**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2008.
- Şense, Fikret:"Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı?, Engel mi?", (Çevrimiçi), <http://www.erc.metu.edu.tr>, 15 Haziran 2007.
- Şiriner, İsmail, Doğru, Yılmaz: **Türkiye'de Büyümenin Ekonomi Politikası**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2006.

- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2006 Yılı Raporu,(Çevrimiçi) www.hazine.gov.tr.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2003 Raporu,(Çevrimiçi) www.hazine.gov.tr.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı: "Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler", (Çevrimiçi) Yayın No: DPT: 2375-ÖİK: 440, Ocak, 1995.
- Tağraf, Hasan: "Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu Şirketlerin Küreselleşme Sürecine Etkisi", **C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2002, S:2, s.s.33-47.
- Tarı, Recep: **Ekonometri**, İstanbul, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2005
- Taşkın, Murat: "1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Ticaret Politikaları", (Çevrimiçi),<http://www.dtm.gov.tr>, 24 Haziran 2007.
- TCMB Yayınları: **Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, Ankara, 2002.
- Tekin, Güner Ali:"Küreselleşme: Kriz Müsebbibi Başboş Sermaye", **Ekonomistler Bülteni**, Şubat, 2003.
- Toprak, Metin: **Küreselleşme ve Kriz**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001
- Toprak, Metin; Demir, Osman: "Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar Krizler ve Arayışlar", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt.2, Sayı.2, s.s.1-40.
- Tözüm, Haluk: "Küreselleşme: Gerçek Mi, Seçenek Mi?", **Doğu Batı Dergisi**, Yıl:5, Sayı: 18, 2002, ss.143-164.
- Türkan, Ercan: **Türkiye'de Ekonomik Aktivite İçinde Yabancı Sermaye Payı**, TCMB Yayınları, Ankara, 2005.
- Ulugay, Osman: **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, Hil Yayınları, İstanbul, 1984.
- Uras, Güngör, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul, Formül Matbası, 1979.
- Ülgener, Sabri: **Milli Gelir, İstihdam, İktisadi Büyüme**, İstanbul, Der Yayınları, 1991

Varol, Müge: "Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi", (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr>, 10 Şubat 2007.

Wallach, Lori, Michelle, Sforza: **DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü**, Çev. Deniz Aytaş, İstanbul, Metis Yayınları, 2002.

Yeldan, Erinç: "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler", (Çevrimiçi), www.praksis.org, 22 Şubat 2007.

Yeldan, Erinç: **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Yentürk, Nurhan: **Körlerin Yürüyüşü**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.